

Yhdessä koronan aikaan

Tutkimus yhteisöllisestä resilienssistä Helsingissä

Pasi Mäenpää, Henrietta Grönlund & Teemu Kemppainen

Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia,
kaupunkitietopalvelut

Yhdessä koronan aikaan

Tutkimus yhteisöllisestä
resilienssistä Helsingissä

Pasi Mäenpää, Henrietta Grönlund & Teemu Kemppainen

Tutkimuksia
2023:5

Helsinki

Tutkimushanke oli osa ympäristöministeriön
Lähiöohjelmaa vuosina 2020–2022.

Tiedustelut

Pasi Mäenpää, p. 050 437 0178
Henrietta Grönlund
etunimi.sukunimi(at)helsinki.fi

Julkaisija

Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia,
kaupunkitietopalvelut

Osoite

PL 550, 00099 Helsingin kaupunki
(Työpajankatu 8)

Internet

www.hel.fi/kaupunkitieto

Tilaukset, jakelu

p. 09 310 43297
kaupunkitieto@hel.fi

Käännökset

Acolad Finland

Kannen kuvat

Virpi Peltola / Helsingin kaupunki,
verkkosivujen kuvakaappauksia

Taitto

Lotta Haglund

Verkkojulkaisu

ISSN 2954-1786
ISBN 978-952-386-333-0

Sisältö

Esipuhe	4
Förord	5
Preface	6
Tiivistelmä	7
Sammanfattning	9
Summary	11
1 Johdanto	13
1.1 Yhteisöllinen resilienssi ja sen tekijät.....	14
1.2 Yhteisöllisen resilienssin toimet koronakeväänä 2020.....	17
2 Aineistot ja niiden analyysi	20
2.1 Analyysin vaiheet aineistoittain	22
3 Tulokset: avunanto, tukitoimet ja kriisikokemukset	24
3.1 Sosiaalinen media ensin paikalla.....	26
3.2 Paikallisuus, paikallisuus, paikallisuus	29
3.3 Alueiden erot ja yhteisöllisen resilienssin segregaatio	31
3.4 Kriisin toimijat ja yhteistyö	34
3.5 Haavoittuvimpien apu ja kokemukset.....	37
4 Johtopäätöksiä ja keskustelua: yhteisöllinen resilienssi kriisivalmiuteen!	41
4.1 Huolenpidon infrastruktuuri	41
4.2 Hyvinvointivaltio kriisissä.....	42
4.3 Toimijuuden tunnistaminen ja siihen kannustaminen	46
4.4 Henkinen huoltovarmuus ja herkkä kriisiviestintä	48
4.5 Koronakriisin opit ja yhteisöllinen lihasmuisti.....	51
4.6 Kriisien aikakausi ja systeeminen resilienssi	54
4.7 Yhteenveto	56
4.8 Koronakriisin eettinen tilinteko	58
5 Keskeiset tulokset ja suositukset viranomaisille	60
Lähteet	63
Liite 1. Alueyksiköiden yhdistäminen	73

Esipuhe

Koronapandemia yllätti kaupungit maailman laajuisesti kevättalvella 2020 nopealla leviämislähdellä ja laajoilla terveydellisillä, sosiaalisilla ja taloudellisilla vaikutuksillaan. Myös Suomessa ja Helsingissä kriisiin jouduttiin reagoimaan hyvin nopeasti. Yhteiskunnan palveluiden sulkeutuminen ja kehoitus välttää perhepiiriä laajempia kontakteja muuttivat merkittävästi asukkaiden arkea erityisesti tiiviisti asutetuilla kaupunkiseuduilla. Tämä heijastui suuresti myös paikallisten asukasyhteisöjen, järjestöjen ja kansalaisverkostojen toimintaan tarpeena ja haluna auttaa ja kannatella ihmisiä kriisioloissa.

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu Helsingin kaupungin ja kaupunkilaisten organisoitumista koronakriisin aikana, etenkin sen alkuvaiheissa yhteisöllisen resilienssin näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää yhteisöllisen resilienssin rakentumisen tapoja sekä julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyön haasteita ja mahdollisuuksia resilienssin synnyttämisessä ja sen vahvistamisessa. Tutkimuksen aineisto koostuu useista tapaustutkimuksista, jotka ovat kohdentuneet Helsinkiin ja sen eri asuinalueille.

Tulokset osoittavat, että kansalaisjärjestöjen toiminnalla sekä asukkaiden spontaanilla, itse organisoituvalla naapuriavulla ja muilla, erityisesti sosiaalisen median kautta rakentuneilla yhteisöllisyyden muodoilla oli keskeinen merkitys koronakriisin aikana ja etenkin sen alkuvaiheissa, kun viralliset julkiset palvelut eivät olleet käytettävissä tavalliseen tapaan. Tärkeimmät havainnot liittyvät paikallisuuden ja sosiaalisen median suureen merkitykseen sekä tarpeeseen huomioida haavoittuvimmassa asemassa olevat asukasryhmät ja kriisikestävyyden sosiaalinen eriytyminen. Erityisesti tutkimus painottaa julkisen vallan, eritoten kaupungin ja kansalaisyhteiskunnan välisen yhteistoiminnan tarvetta ja mahdollisuuksia kriiseihin vastaamisessa.

Koronapandemia ja sitä seurannut Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ovat nostaneet kaupunkien kriisijohtamisen ja varautumisen merkitystä uudelle tasolle. Kaupungit kehittävät kriisivalmiuttaan jatkuvasti. Osana tätä työtä on tärkeä tunnistaa kansalaisyhteiskunnan ja paikallisten yhteisöjen kyvyt ja mahdollisuudet kriiseihin sopeutumisessa ja niiden ratkaisemisessa. Käsillä olevan tutkimusraportin tulokset nostavat esille useita tärkeitä huomioita ja toimenpidesuosituksia, joista kaupungit voivat ottaa opiksi tuleviin kriiseihin varautumisessa ja yhteisöllisen resilienssin vahvistamisessa.

Tutkimuksen ovat toteuttaneet kaupunkisosiologian dosentti, yliopistotutkija Pasi Mäenpää, kaupunkiteologian professori Henrietta Grönlund ja kaupunkimaantieteen yliopistonlehtori Teemu Kemppainen. Kiitokset tutkijoille ajankohtaisen ja tärkeän aiheen esiin nostamisesta! Kiitos myös graafinen suunnittelija Lotta Haglundille julkaisun taitosta ja visualisoinnista. Tutkimushanke oli osa ympäristöministeriön rahoittamaa Lähiöohjelmaa vuosina 2020–2022.

Helsingissä elokuussa 2023

Katja Vilkama
tutkimuspäällikkö

Förord

Vårvintern 2020 överraskade coronapandemin städer över hela världen med sin snabba spridning och sina omfattande hälsomässiga, sociala och ekonomiska konsekvenser. Också i Finland och Helsingfors blev man tvungen att reagera mycket snabbt på krisen. Tjänster i samhället stängdes och befolkningen uppmanades att undvika kontakter utanför familjekretsen, vilket avsevärt förändrade invånarnas vardag, särskilt i tätbefolkade stadsregioner. Detta återspeglades också i hög grad i verksamheten i lokala boendegemenskaper, organisationer och medborgarnätverk som ett behov och en vilja att hjälpa och stödja människor under krisförhållandena.

I denna undersökning har man granskat hur Helsingfors stad och stadsborna organiserade sig under coronakrisen, särskilt under dess tidigaste skeden med tanke på den sociala resiliensen. Syftet med undersökningen är att förstå på vilka sätt social resiliens byggs upp och vilka utmaningarna och möjligheterna är i samarbetet mellan den offentliga sektorn och det civila samhället när det gäller att skapa och stärka resiliensen. Undersökningsmaterialet består av flera fallstudier som har riktats till Helsingfors och dess olika bostadsområden.

Resultaten visar att frivilligorganisationernas verksamhet och invånarnas spontana, självorganiserade grannhjälp och andra gemenskapsformer, skapade särskilt genom sociala medier, spelade en avgörande roll under coronakrisen och speciellt i början av krisen, när de offentliga tjänsterna inte var tillgängliga på normalt sätt. De viktigaste observationerna har att göra med lokalsamhällenas och sociala mediernas stora betydelse samt behovet av att ta hänsyn till de mest utsatta befolkningsgrupperna och den sociala segregeringen när det gäller kristållighet. Undersökningen betonar särskilt behovet av samarbete mellan den offentliga makten, speciellt mellan städerna och det civila samhället, och möjligheterna att hantera kriser.

Coronapandemin och det därpå följande ryska anfällskriget mot Ukraina har lyft betydelsen av krisledning och beredskap i städerna till en ny nivå. Städerna utvecklar hela tiden sin krisberedskap. Som en del av detta arbete är det viktigt att identifiera det civila samhällets och de lokala samhällenas förmåga och möjligheter att anpassa sig till och lösa kriser. Resultaten i denna forskningsrapport lyfter fram ett antal viktiga synpunkter och åtgärdsrekommendationer som städerna kan dra lärdom av när det gäller beredskap inför framtida kriser och stärkande av den sociala resiliensen.

Undersökningen har genomförts av Pasi Mäenpää, docent i urbansociologi, universitetsforskare, Henrietta Grönlund, professor i urban teologi, och Teemu Kemppainen, universitetslektor i stadsgeografi. Stort tack till forskarna för att de lyfter fram ett aktuellt och viktigt tema! Tack även till den grafiska designern Lotta Haglund för layouten och visualiseringen av publikationen. Forskningsprojektet ingick i det av miljöministeriet finansierade Förortsprogrammet åren 2020–2022.

Helsingfors, augusti 2023

Katja Vilkama
forskningschef

Preface

The coronavirus pandemic surprised cities worldwide in the spring and winter of 2020 with its rapid spread and wide-ranging health, social and economic impacts. The crisis also required a very rapid response in Finland and Helsinki. The closure of social services and the call to avoid contacts that went beyond the family circle significantly altered the everyday lives of residents, especially in densely populated urban areas. This was also strongly reflected in the activities of local communities, organisations and civic networks as the need and desire to help and support people in crisis conditions.

This study has examined the organisation of the City of Helsinki and its residents during the coronavirus crisis – especially in its early stages – from the perspective of community resilience. The research aims to understand ways of building community resilience, as well as the challenges and opportunities of cooperation between the public sector and civil society in creating and strengthening resilience. The research material consists of several case studies focusing on Helsinki and its various residential areas.

The results show that the activities of non-governmental organisations (NGOs) and the residents' spontaneous, self-organising neighbourhood assistance and other forms of community, especially those built through social media, played a key role during the coronavirus crisis, especially in its early stages when official public services were not available as usual. The most important findings relate to the great importance of locality and social media, as well as the need to consider the most vulnerable groups of residents and the social segregation of crisis resilience. In particular, the study emphasises the need and potential for cooperation between public authorities in responding to crises, especially between the city and civil society.

The coronavirus pandemic and the ensuing Russian war of aggression against Ukraine have raised the importance of crisis management and preparedness of cities to a new level. Cities are constantly developing their crisis preparedness. As part of this work, it is important to identify the capabilities and potential of civil society and local communities to adapt to and resolve crises. The results of this research report highlight many important observations and recommendations for action from which cities can learn in preparing for future crises and strengthening community resilience.

The research was carried out by Pasi Mäenpää, Docent of Urban Sociology and University Researcher; Henrietta Grönlund, Professor of Urban Theology; and Teemu Kemppainen, University Lecturer in Urban Geography. Thank you to the researchers for raising this important topical issue! A special thanks to graphic designer Lotta Haglund for the layout and visualisation of the publication. The research project was part of the Suburban Development Programme funded by the Ministry of the Environment in 2020–2022.

Helsinki, August 2023

Katja Vilkama
Research Director

Tiivistelmä

Yhteisöllinen resilienssi tarkoittaa paikallisten yhteisöjen aloitteisiin, ihmisten väliseen solidaarisuuteen ja luottamukseen sekä yhteisön kykyjen, taitojen ja tietojen hyödyntämiseen perustuvaa kyvykkyyttä selviytyä kriiseissä ja toipua niistä. Yhteisöllistä resilienssiä on tutkittu suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa vain vähän, vaikka kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa se on todettu keskeiseksi kaupunkien ja yhteiskuntien kriisinkestävyydelle. Julkaisussa tarkastellaan tällaista yhteisöllistä resilienssiä Helsingin asuinalueilla koronakriisin aikana.

Tässä julkaistavan tutkimuksen keskeiset tutkimuskysymykset olivat: Miten yhteisöllinen resilienssi ilmenee Helsingin asuinalueilla? Millaisia yhteisöllisen resilienssin toimet ovat olleet ja miten ne ovat vaikuttaneet? Mikä yhteisöllistä resilienssiä synnyttää ja miten sitä voidaan kasvattaa? Tutkimuksella oli siis myös soveltava tiedonintressi.

Tutkimuksen aineistot kerättiin monilla eri menetelmillä ja tapaustutkimukset kohdistuivat eri toimintamuotoihin, väestöryhmiin ja alueisiin. Aineistot analysoitiin kokonaisvaltaisella aineistolähtöisellä temaattisella analyysillä. Tulosten esittelyn lisäksi julkaisussa eritellään yhteisöllisen resilienssin käsitettä ja tehdään toimintasuosituksia resilienssin kehittämiseksi tulevia kriisejä varten.

Tulokset osoittavat yhteisöllisen resilienssin olleen Helsingissä koronapandemian aikana vahvaa ja aktiivista, joskin jakautunutta alueiden ja yksilöiden resurssien mukaan. Paikallisyhteisöt ja yksittäiset ihmiset kannattelivat itseään ja toisiaan monissa tarpeissa ja tilanteissa, joissa viranomaistoiminta ei niihin vastannut, ja siten täydensivät ja paikkasivat viranomaistoimintaa. Ne välittivät tietoa, tuottivat konkreettista apua ja pitivät yllä yhteishenkeä. Kansalaisyhteiskunnan rooli oli keskeinen erityisesti haavoittuvimpien ihmisten selviytymiselle koronapandemian aikana, kuten se toki on myös niin sanottuina normaaliaikoina. Yhteisöllinen resilienssi kuitenkin toteutui satumanvaraisesti, eriytyneesti ja osin tehottomasti, koska toiminnalle ei ollut riittävää tukea tai koordinoivaa tahoja eikä sitä ollut huomioitu varautumisessa. Auttamishalu ei aina tavoittanut avun tarvetta ja paljon ihmisiä ja ihmisryhmiä jäi yksin ja ilman tarvitsemaansa apua ja tukea.

Sosiaalinen media oli nopein paikallinen tiedonvälittäjä, johon myös viranhaltijat turvautuivat. Sosiaalisessa mediassa myös pidettiin yllä solidaarisuutta, yhteisöllisyyttä ja niin sanottua tsemppihenkeä, kun mediauutisoinnin koettiin lietsovan pelkoa. Sosiaalisen median rooli korostui myös vieraskielisten yhteisöjen tiedonvälityksessä, yhteydenpidossa ja asioiden hoitamisessa. Oppina on, että jatkossa viranomaisten kannattaa hyödyntää sosiaalista mediaa kriisin ensi hetkinä tiedon lähteenä, tiedon välittämisessä sekä vapaaehtoisten mobilisoinnissa. Lisäksi viranomaisten kannattaa tiedottaa sosiaalisessa mediassa paikallisesti eli kohderyhmäkohtaisesti, vuorovaikutteisesti ja kansalaisten omissa kanavissa. Kriisiviestinnässä tarvitaan myös toivon näköalaa ja johdattamista kohti iloa ja valoa.

Paikallisuuden merkitys oli keskeinen kaikissa hankkeen tutkimusaineistoissa erityisesti iäkkäiden ja haavoittuvissa tilanteissa olevien ihmisten kohdalla. Tietoa, ohjeita ja neuvontaa olisi tarvittu nimenomaan paikallisesti. Julkisten ja yhteisöllisten tilojen sekä lähipalvelujen sulkeminen esti tilallista, yhteisöllistä sopeutumista. Paikallisten yhteisöjen yhteys viranomaisiin ei toteutunut riittävällä tavalla. Jatkossa tietoa, ohjeita ja neuvontaa on tarjottava enemmän paikallisesti esimerkiksi infokioskeilla ja myös valmiutta paikallisiin kriisikeskuksiin tulee pohtia. Kansalaisten toimintavalmiudet on tarpeen tunnistaa ja niitä on hyvä koordinoita myös jo toimivissa yhteisöissä ja rakenteissa.

Julkisten tilojen ja palvelupisteiden sulkeminen koronapandemian aikana vaikeutti erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten perustarpeiden tyydyttämis-

tä. Maahan muuttaneiden oli vaikea saada tietoa, ja he kokivat myös syyllistämistä ja rasismia. Helsinki-apu palveli kaikkia iäkkäitä, mutta haastatteluissamme iäkkäät kuitenkin kokivat jääneensä vaille apua. Lisäksi he kokivat yksinäisyyttä, pelkoa, syyllistämistä ja aliarviointia. Haavoittuvimpia tavoittavien yhteisöjen resursoinnin ja niiden kanssa verkostoitumisen tulisi olla osa viranomaisten koordinoimaa varautumista. Pieniäkin kielivähemmistöjä ja yhteisöjä on tuettava kriiseissä ja maahan muuttaneiden yhteisöt on saatava edustetuiksi esimerkiksi erilaisissa työryhmissä ja hyödynnetyksi kriisiviestinnässä.

Yhteisöllinen resilienssi on yleensä vahvempaa parempiosaisten alueilla, joilla asuvilla ihmisillä on hyvät resurssit toimia (aikaa, turvallisuudentunnetta, kielitaitoa, digiosaamista ja verkottuneisuutta). Tästä näkyi viitteitä myös tuloksissamme, joskin myös järjestäytymisen aste, paikallisen sosiaalisen median olemassaolo ja ihmisten seurallisuus vaikuttavat yhteisölliseen resilienssiin. Eriarvoisuus on kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden mukaan keskeinen yhteisöllistä resilienssiä ja yhteiskunnan kokonaisuusvaikuttamista rapauttava tekijä. Sosiaalista tasapainoa kannattaakin pitää yllä myös kriisinkestävytyden takia. Kriisien segregatio on tunnistettava eli alueita on priorisoitava tuen tarpeen mukaan. Toisaalta myös hyvinvoivien alueiden haavoittuvista ihmisistä tulee huolehtia.

Yhteiskunnan tai kaupungin resilienssi edellyttää monien toimijoiden ja mittakaavatasojen resilienssiverkostoa, jota täytyy johtaa. Organisaatioiden hierarkkisuus ja siiloutuminen sekä kansalaisjärjestötoiminnan projektimaisuus estävät sektorienvälisiä yhteistyötä. Kaupungin, seurakuntien ja uskonnollisten yhteisöjen, järjestöjen ja yritysten yhteistyönä toteutettu Helsinki-apu osoitti, että esteitä voidaan ylittää ja toimintaa kehittää, jos motivaatio on riittävä. Yhteisöllisen resilienssin tukemiseksi ja ottamiseksi osaksi suunnitelmallista varautumista tarvitaan viranomaistaho koordinoimaan valmiuden rooleja, verkostoja, prosesseja ja resursseja.

Tutkimuksen keskeisenä havaintona on, että kaupungin tulisi koordinoida Helsingissä tapahtuvaa valmiustoimintaa sekä kriisien aikana että niiden välissä yhteistyössä keskeisten muiden tahojen kuten järjestöjen ja uskonnollisten yhteisöjen kanssa. Luottamukselliset kontaktit myös neljänteen sektoriin (esim. paikalliset sosiaalisen median ryhmät) ja vähemmistöryhmiin (viralliset tai epäviralliset avainhenkilöt) ovat keskeisiä. Ne ovat tahoja, jotka tuntevat yhteisöjen ja asukkaiden tarpeita ja resursseja, ja joihin ihmiset luottavat. Varautumisessa tulisi pitää yllä yhteisöllisen resilienssin tilannekuvaa, tehdä ennakoitua, kerätä heikkoja signaaleja ja kehittää valmiuksia osana muuta hyvinvointi- ja terveystoimintaa. Yhteiset pelisäännöt ja toimintaperiaatteet on tärkeä luoda jo ennen kriisiä. ”Kriisien aikakautena” yhteisöllisessä resilienssissä on valtava potentiaali, joka odottaa laajempaa hyödyntämistään.

Lähiöiden yhteisöllinen resilienssi -tutkimushanke toteutettiin Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa ja se oli osa ympäristöministeriön Lähiöohjelmaa 2020–2022.

Sammanfattning

Tillsammans under coronan. Undersökning om social resiliens i Helsingfors

Social resiliens innebär förmåga att hantera och återhämta sig från kriser genom initiativ från lokala samhällen samt solidaritet och förtroende mellan människor och genom att utnyttja samhällets förmåga, färdigheter och kunskaper. Inom stadsforskningen i Finland har den sociala resiliensen undersökts endast i liten omfattning, även om den i internationell forskningslitteratur har konstaterats vara central för städernas och samhällenas kristållighet. I publikationen granskas denna typ av social resiliens i Helsingfors bostadsområden under coronakrisen.

De viktigaste forskningsfrågorna i den undersökning som publiceras här var: Hur framträder social resiliens i Helsingfors bostadsområden? Vilka åtgärder har vidtagits inom ramen för social resiliens och vilken inverkan har de haft? Vad ger upphov till social resiliens och hur kan den utökas? Det fanns med andra ord också ett tillämpligt kunskapsintresse för undersökningen.

Undersökningsmaterialet samlades in genom flera olika metoder, och fallstudierna riktades till olika verksamhetsformer, befolkningsgrupper och regioner. Materialet analyserades med hjälp av en helhetsinriktad materialbaserad tematisk analys. Publikationen innehåller en presentation av resultaten samt en precisering av begreppet social resiliens och handlingsrekommendationer för att utveckla resiliensen med tanke på framtida kriser.

Resultaten visar att den sociala resiliensen var stark och aktiv i Helsingfors under coronapandemin, om än splittrad beroende på regionernas och individernas resurser. Lokalsamhällena och enskilda personer stöttade sig själva och varandra i många behov och situationer där myndighetsverksamheten inte kunde tillgodose dem, och därmed kompletterade och ersatte de myndighetsverksamheten. De förmedlade information, gav konkret hjälp och upprätthöll en känsla av gemenskap. Det civila samhällets roll var särskilt viktig för att de mest utsatta människorna skulle klara coronapandemin, vilket naturligtvis också är fallet under så kallade normala tider. Den sociala resiliensen var dock slumpmässig, differentierad och delvis ineffektiv, eftersom det inte fanns tillräckligt stöd eller en samordnande instans för verksamheten och den inte hade beaktats vid beredskapen. Viljan att hjälpa nådde inte alltid fram till behovet av hjälp, och många människor och grupper av människor blev ensamma och utan den hjälp och det stöd de hade behövt.

Sociala medier var den snabbaste lokala informationsförmedlingskanalen, som även myndigheterna förlitade sig på. I sociala medier upprätthölls också solidaritet, gemenskap och så kallad kämparanda, då nyheterna i medierna upplevdes väcka rädsla. Sociala mediernas roll betonades också i kommunikationen, kontakterna och skötseln av ärenden i främmandespråkiga gemenskaper. Lärdomen är att myndigheterna i framtiden bör använda sociala medier i början av en kris som informationskälla samt för förmedling av information och mobilisering av frivilliga. Dessutom är det bra att myndigheterna informerar på lokal nivå i sociala medier, dvs. målgruppsvis, interaktivt och i medborgarnas egna kanaler. Vid kriskommunikation är det också viktigt att ingjuta hopp, glädje och framtidstro.

Lokalsamhällena spelade en central roll i allt forskningsmaterial inom projektet, särskilt för äldre och utsatta personer. Information, anvisningar och råd skulle ha behövts just på lokal nivå. Stängningen av offentliga och kommunala lokaler samt närtjänster

förhindrade lokal, kollektiv anpassning. De lokala gemenskaperna hade inte tillräcklig kontakt med myndigheterna. I fortsättningen måste information, anvisningar och rådgivning tillhandahållas mer lokalt, till exempel via infokiosker, och även beredskap för att upprätta lokala kriscentrum bör övervägas. Det är nödvändigt att identifiera medborgarnas beredskap att agera och den borde samordnas i redan fungerande gemenskaper och strukturer.

Stängningen av offentliga lokaler och serviceställen under coronapandemin gjorde det svårt att tillgodose framför allt utsatta människors grundläggande behov. Det var svårt för invandrare att få information, och de upplevde också skuldbeläggning och rasism. Helsingfors-hjälpen betjänade alla äldre, men i våra intervjuer upplevde de äldre ändå att de hade blivit utan hjälp. De upplevde också ensamhet, rädsla, skuldbeläggning och underskattning. Resursfördelning till och nätverkande med sådana gemenskaper som når ut till de mest utsatta bör ingå i den beredskap som samordnas av myndigheterna. Även små språkminoriteter och gemenskaper ska stödjas i kriser och grupper av invandrare ska ha en representant till exempel i olika arbetsgrupper och utnyttjas i kriskommunikation.

Den sociala resiliensen är i allmänhet starkare i mer välbeställda områden där invånarna har gott om resurser att agera (tid, trygghetskänsla, språkkunskaper, digital kompetens och nätverkande). Det fanns hänvisningar till detta också i våra resultat, även om organiseringsnivån, förekomsten av lokala sociala medier och människors sociala liv påverkar den sociala resiliensen. Ojämlighet är enligt internationell forskningslitteratur en avgörande faktor som undergräver den sociala resiliensen och samhällets övergripande förmåga att klara sig. Det finns skäl att upprätthålla sociala balans även med tanke på kristålligheten. Segregationen vid kriser måste identifieras, regionerna måste med andra ord prioriteras efter stödbehovet. Å andra sidan måste vi också ta hand om de utsatta människorna i de välmående regionerna.

Resiliens i ett samhälle eller en stad kräver ett resiliensnätverk av många aktörer och med många skalnivåer, och nätverket måste ha en ledning. Hierarkier och silotänk i organisationer och den projektliknande verksamheten i frivilligorganisationer förhindrar samarbete mellan sektorer. Helsingfors-hjälpen i samarbete med staden, församlingar och religiösa samfund samt organisationer och företag visade att hinder kan övervinnas och verksamheten utvecklas om det finns tillräckligt med motivation. För att stödja och integrera social resiliens i den systematiska beredskapen behövs en myndighet för att samordna roller, nätverk, processer och resurser inom beredskapen.

En central observation i undersökningen är att staden bör samordna beredskapsverksamheten i Helsingfors både under och mellan kriser i samarbete med andra centrala aktörer, som organisationer och religiösa samfund. Förtroendefulla kontakter med den fjärde sektorn (t.ex. lokala grupper på sociala medier) och minoritetsgrupper (officiella eller informella nyckelpersoner) är också centrala. Dessa är aktörer som känner till samhällets och invånarnas behov och resurser och som människor litar på. I beredskapen bör man upprätthålla en lägesbild av den sociala resiliensen, göra prognoser, samla in svaga signaler och utveckla beredskapen som en del av den övriga välfärds- och hälsoverksamheten. Det är viktigt att skapa gemensamma spelregler och handlingsprinciper redan före en kris. I ”krisernas tidsålder” har den sociala resiliensen en enorm potential som kan utnyttjas i större omfattning.

Forskningsprojektet Lähiöiden yhteisöllinen resilienssi (Social resiliens i förorter-na) genomfördes vid teologiska fakulteten vid Helsingfors universitet och ingick i miljöministeriets Förortsprogram åren 2020–2022.

Summary

Together during the coronavirus pandemic. A study on community resilience in Helsinki

Community resilience is the ability to cope with and recover from crises based on local community initiatives, solidarity, trust between people, and the utilization of community capabilities, skills, and knowledge. There has been little research on community resilience in Finnish urban research, although international research literature has found it to be central to the crisis resilience of cities and societies. This publication examines such community resilience in Helsinki's residential areas during the coronavirus crisis.

The main research questions of the study published here were: How does community resilience manifest itself in Helsinki's residential areas? What have the actions of community resilience been like, and what impact have they had? What creates community resilience, and how can it be increased? Thus, the study also had an interest in applied knowledge.

The data for the study were collected using many different methods and case studies focused on different types of activities, population groups and areas. The data were analysed using a holistic, data-driven thematic analysis. In addition to presenting the results, the publication further elaborates on the concept of community resilience and recommends actions for building resilience to future crises.

The results show that community resilience in Helsinki during the coronavirus pandemic was strong and active, albeit distributed according to area and individual resources. Local communities and individuals supported themselves and each other in many needs and situations that were not addressed by the authorities, thus complementing and filling in for the public authorities. They conveyed information, provided tangible assistance and maintained a sense of solidarity. The role of civil society was crucial, especially for the survival of the most vulnerable people during the coronavirus pandemic, as it is, of course, also during 'normal times'. However, community resilience occurred in a random, fragmented and partly ineffective way because activities were inadequately supported or lacked a coordinating entity, which was not taken into account in preparations. The desire to help did not always reach those in need, and many people and groups were left alone and without the help and support they needed.

Social media was the fastest means of disseminating information locally, which officials also relied on. Social media also maintained solidarity, a sense of community and a spirit of encouragement when media coverage was perceived to fuel fear. The role of social media was also emphasised in informing, communicating and handling matters within foreign-language communities. The lesson is that, in future, authorities should use social media in the first moments of a crisis as a source of information, to disseminate information and to mobilise volunteers. In addition, the authorities should use social media to communicate locally, i.e. targeting specific groups, communicating interactively and using the citizens' channels. Crisis communication also requires a view that offers hope and guidance towards joy and light.

The importance of locality was central in all of the project's research data, especially for older adults and people in vulnerable situations. Information, guidance and advice would have been particularly needed at the local level. The closure of public and community spaces and local services prevented spatial, community-based adaptation. There was insufficient contact between local communities and the authorities. In future, more information, guidance, and advice must be provided locally at information

kiosks, for example. The readiness for local crisis centres must also be considered. There is also a need to identify and coordinate citizens' operational capabilities within already functioning communities and structures.

The closure of public spaces and service points during the coronavirus pandemic made it particularly difficult for vulnerable people to meet their basic needs. Immigrants found it difficult to access information, and they also experienced blame and racism. Helsinki Aid (Helsinki-apu) served all older adults, but in our interviews, they still felt they were left without help. In addition, they experienced loneliness, fear, blame and being undervalued. Resourcing and networking with the organisations that reach the most vulnerable should be part of the preparedness coordinated by public authorities. Even small linguistic minorities and communities must be supported in crises, and immigrant communities need to be represented, for example, in various working groups and utilised in crisis communication.

Community resilience tends to be more robust in more affluent areas where people have good resources for taking action (time, sense of safety, language skills, digital skills and networks). This was also reflected in our results, although the degree of organisation, the presence of local social media and the sociability of people also affect community resilience. According to international research literature, inequality is a key factor that undermines community resilience and the overall survival of society. Indeed, it is also worth maintaining a social balance for crisis resilience. We must recognise the segregation of crises, i.e. prioritise areas according to their need for support. On the other hand, vulnerable people in affluent areas must also be taken care of.

The resilience of a society or city requires a resilience network with many actors and scales, which must be managed. The hierarchy and siloing of organisations and the project-oriented nature of NGO activities prevent cross-sectoral cooperation. Helsinki Aid (Helsinki-apu), implemented in cooperation with the city, parishes, and religious communities, organisations, and businesses, showed that it is possible to overcome obstacles and develop operations if there is sufficient motivation. In order to support and integrate community resilience into preparedness planning, an official body is needed to coordinate the roles, networks, processes and resources for preparedness.

The central finding of this study is that the city should coordinate emergency preparedness activities in Helsinki – both during and between crises – in cooperation with other essential parties, such as organisations and religious communities. Confidential contacts with the fourth sector (e.g. local social media groups) and minority groups (formal or informal key people) are also essential. They are people who are aware of the needs and resources of their communities and residents and whom people trust. Preparedness should include maintaining a situational picture of community resilience, forecasting, collecting weak signals, and developing capabilities as part of other well-being and health activities. It is important to create common rules and operating principles even before a crisis. In an “era of crises”, community resilience has tremendous potential waiting to be harnessed more widely.

The research project on suburban community resilience (Lähiöiden yhteisöllinen resilienssi) was carried out at the Faculty of Theology at the University of Helsinki, and it was part of the Ministry of the Environment's Suburban Development Programme in 2020–2022.

1 Johdanto

”Älä koskaan heitä hukkaan hyvän kriisin tarjoamia mahdollisuuksia!” (Machiavelli)

Kaupunkien resilienssistä (urban resilience) on tullut merkittävä tutkimusaihe 2010-luvulta lähtien (Abhas et al. 2013; Brunetta et al. 2021). Termi viittaa kaupunkien kykyyn kohdata kriisejä, mukautua niihin toimintakykyisyytensä säilyttäen ja palautua keskeisesti (ks. esim. Meerow et al. 2016; UNISDR 2011). Resilienssi yhdistetään usein kaupunkien kasvavaan kompleksisuuteen (Ameel et al. 2016), sillä monimutkaisiksi, monikytköksisiksi ja teknologisisiksi kehittyneet kaupunkijärjestelmät voivat olla haavoittuvaisia erilaisille uhille. Tulevaisuuden uhkakuvista resilienssitutkimusta motivoivat etenkin ilmastonmuutos ja luontokato (ks. Hakala et al. 2021). Vuonna 2020 alkanut koronapandemia ja vuonna 2022 alkanut Ukrainan sota seurauksineen sekä ilmastonmuutoksen ennakoitua aiemmin ilmenneet vaikutukset ovat tuoneet kriisitietoisuuden ja kaupunkien varautumistarpeet yhteiskuntapolitiikan keskiöön.

Resilienssi ei välttämättä tarkoita paluuta aiempaan ”normaalitilaan”, koska kaupungeilta odotetaan uusiutumiskykyä ja systeemistä joustavuutta (Romero-Lankao et al. 2016; Rantanen & Joutsiniemi 2016, 204). Esimerkiksi *smart city*-keskusteluissa resilienssi liitetäänkin myös kaupunkien kykyyn menestyä niiden keskinäisessä kilpailussa. Kaupunkeja tarkastellaan verkostomaisina ja siksi kompleksisina olioina, joiden menestystekijä on oppimiskyky (TEM 2016; Oilinki 2015). Euroopan kaupungeista kerätyllä menestyksellisten resilienssitekijöiden listalla korostuu tarve jatkuvaan oppimiseen vertaisuuden, kumppanuuksien ja jakamisen pohjalta (Schofield & Twigg 2019). Tällaisen sosiaalisen resilienssin rakentaminen on ollut tehokasta, kun se on perustunut sektorien rajat ylittäviin ja monitasoisiin kumppanuuksiin julkisvallan, kansalaisyhteiskunnan, yritysten ja tutkimuksen välillä (Abhas et al. 2013, 120).

Systeemiajattelun näkökulmasta resilienssi syntyy yhteiskunnan eri tasoilla samanaikaisesti tapahtuvasta muutoksesta (Jalonen & Uusikylä 2023, 44). Tehokas toiminta ja toipuminen edellyttävät yhteiskunnan eri tasojen toimijoiden organisoitunutta yhteistyötä ja erilaisten yhteisöjen selkeitä rooleja (esim. Acosta & Chandra 2013; Chandra et al. 2013; Moore et al. 2012). Sopivimmat yhteistyön rakenteet, menetelmät ja toimenpiteet ovat kuitenkin kontekstuaalisia, ja parhaat ratkaisut vaihtelevat (Gil-Rivas & Kilmer 2016). Systeemiajattelua soveltaen on terveystieteissä alettu lähestyä biososiaalisina *syndemioina* (syndemics) (Singer et al. 2017). Käsitteellä viitataan terveysongelmien ja sosiaalisten tekijöiden kuten köyhyyden välisiin yhteyksiin ja yhteisvaikutuksiin (Suomen Akatemia 2021).

Erilaisista kriiseistä selviytymisen on todettu vaihdelleen eri alueilla ratkaisevasti sen mukaan, millainen järjestöjen, uskonnollisten yhteisöjen ja muiden paikallisyhteisöjen rooli on ollut (Plough et al. 2013). Esimerkiksi uskonnolliset yhteisöt yhdistävät ihmiset toisiinsa, järjestävät vapaaehtoistyötä sekä edistävät ja ylläpitävät solidaarisuutta ja yhteisöllisyyttä. Ne myös ylläpitävät yhteisiä arvoja ja kulttuurisia kertomuksia, mikä on kriiseissä tärkeää. (Beaumont & Cloke 2012; Cnaan et al. 2016.) Paikallisyhteisöillä on erityisiä resursseja, kuten paikallistuntemusta ja yhteyttä paikallisiin ihmisiin. Niillä on usein myös motivoituneita vapaaehtoisia, jotka löytävät luovia ratkaisuja kriiseihin liittyviin haasteisiin (Mäenpää & Faehnle 2021; Roberts 2019). Kuitenkin paikallisyhteisöjen on toisinaan ollut esimerkiksi vaikeaa päästä mukaan toimimaan tehokkaalla tavalla (Roberts 2019).

Paikallisten yhteisöjen aloitteisiin sekä ihmisten väliseen solidaarisuuteen ja luottamukseen perustuva kyky kohdata kriisejä, mobilisoida kamppailuun niitä vastaan, turvata elinolot ja suojella heikoimpia on keskeinen ja kasvava osa kaupunkien resilienssiä

(Hyvönen et al. 2019; Revell & Henderson 2018; Wilding 2011). Tähän viittaavalla yhteisöllisen resilienssin (myös yhteisöresilienssi, engl. community resilience) käsitteellä tarkoitetaan paikallisyhteisöjen kyvykkyyttä selviytyä kriiseissä hyödyntämällä yhteisön valmiuksia eli kykyjä, taitoja ja tietoa toipumiseen (Norris 2008; Patel et al. 2017).

Vuonna 2020 alkanut globaali koronapandemia koetteli yhteiskuntien, kaupunkien, yhteisöjen ja yksilöiden kestävyttä. Helsingissä tilanne oli muuta maata pahempi, sillä pääkaupungin tartuntaluvut suhteessa väestömäärään olivat noin kaksinkertaiset muuhun maahan verrattuna vuoden 2021 loppuun mennessä (Järvelä 2022, 17). Samalla kriisi oli kaikkialla mahdollisuus havaita ja ymmärtää sekä vahvuuksia että kehittämiskohteita resilienssissä ja kriiseihin varautumisessa. Tämä julkaisu käsittelee näitä oppeja Helsingin kaupungissa toteutuneen yhteisöllisen resilienssin näkökulmasta. Julkaisu perustuu Lähiöiden yhteisöllinen resilienssi -tutkimushankkeeseen, joka toteutettiin Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa vuosina 2020–2022.

Tutkimuksessa tarkasteltiin Helsingin asuinalueiden selviytymistä koronaviruksen aiheuttamasta kriisistä sekä kehitettiin valmiuksia kohdata tulevia kriisejä, joita etenkin ilmastonmuutoksen myötä on odotettavissa. Asuinalueita lähestyttiin paikallisina yhteisöinä, joita kannattelevat alueiden eri toimijat; yhdistysten ja järjestöjen muodostama kolmas sektori, äkkiä ilmaantuva neljäs sektori, paikalliset pienyritykset ja kaupungin hallinnon eri tahot. Erityishuomion kohteina olivat asuinalueiden resilienssitekijöiden erot ja heikoimmat väestöryhmät. Tutkimuksen rahoitti ympäristöministeriö osana sen Lähiöohjelmaa. Seuraavassa avataan ensin yhteisöllisen resilienssin käsitettä ja yhteisöllisen resilienssin tilaa koronapandemiassa ja kuvataan tutkimusasetelma. Pääosa julkaisusta keskittyy tutkimuksen tuloksiin, minkä jälkeen tehdään suosituksia poliittiseen päätöksentekoon ja laajemmin varautumiseen kaupungin yhteisöllisen resilienssin kehittämiseksi.

1.1 Yhteisöllinen resilienssi ja sen tekijät

Yhteisöllisen resilienssin käsitteelle ei ole yhtä yhteistä määritelmää vaan sitä on käytetty vaihtelevilla tavoilla. Tätä näyttää selittävän se, että resilienssin käsitteellä on luonnontieteellinen ekologisiin järjestelmiin liittyvä lähtökohta (ks. Holling 1973), mutta psykologiaan ja ihmisten hyvinvointiin kiinnittyvä myöhempi sovellusalue (ks. Kruse et al. 2017, 2323). Yhteisöllinen resilienssi on puolestaan yleensä näistä taustoista lähinnä yhteiskuntatieteiden käyttöön johdettu käsite, joissa tyypillisesti yhdistyvät luonnonilmiön aiheuttama kriisi (esim. tulva, maanjäristys, epidemia) sekä ihmisten hyvinvointi ja toimintakyky. Luonnontieteistä lähtevissä tutkimuksissa yhteisöllistä resilienssiä on lähestytty systeemisillä tarkasteluilla, ihmistieteissä taas ilmiön osatekijöiden tarkasteluilla (Vaneckhaute et al. 2017, 735–736).

Yhteisöllisen resilienssin tutkimus voidaan liittää laajempaan keskusteluun yhteisöllisyyden alueellisesta vaihtelusta, jota pidetään eräänä kaupunkitutkimuksen perinteisistä ydinteemoista. Tämän teeman juuret voidaan jäljittää sosiaalisen disorganisaation teoriaan (Shaw & McKay 1942). Teeman tuorein muotoilu niin kutsutun yhteispystyvyyden (collective efficacy) näkökulmasta korostaa yhteisöllisen toimintakyvyn riippuvuutta siitä, missä määrin yhteisön jäsenet uskovat päämäärien saavuttamisen olevan mahdollista (Sampson et al. 1997; ks. myös Bandura 2000). Tällöin korostuu luottamuksen rooli: alueelliset yhteisöt, joiden ilmapiiriä luonnehtii korkea luottamus toisiinsa, ovat teorian mukaan valmiimpia järjestymään ja toimimaan erilaisiin ukiin nähden. Asia voitaisiin ilmaista myös esimerkiksi paikallisen sosiaalisen pääoman käsitteellä (esim. Kemppainen et al. 2018). Luottamuksen voidaan tutkimuksemme näkökulmasta ajatella olevan eräs paikalliseen yhteisöelämään pohjaavan kriisinkestävyys tai resilienssin edellytys.

Yhteisöllistä resilienssiä tarkastelleen tutkimuskatsauksen mukaan erilaisille yhteisöllisen resilienssin määritelmille olivat yhteistä paikallinen tieto, yhteisön verkostot ja suhteet, kommunikaatio, terveys, hallinnointi tai johtaminen, resurssit, taloudelliset investoinnit, valmiusaste ja henkinen olotila (Patel et al. 2017). Yhteisölliseen resilienssiin luetaan aina kyky selviytyä poikkeustilanteesta ja palautua siitä, useimmiten myös kyky sopeutua oppimalla toimimaan uusissa oloissa (Kauppinen 2018, 11.) Ei riitä, että olot vain palautuvat (”bounce back”) vaan omaksutaan aiempaa resilientimpi tila (”bounce forward”) (Revell & Henderson 2018). Kyse ei siis ole vain sopeutuvuudesta (adaptability) vaan myös muuntuvuudesta (transformability) (Walker et al. 2004). Tällainen kyvykkyys selviytyä kriiseissä hyödyntämällä yhteisön valmiuksia eli kykyjä, taitoja ja tietoa toipumiseen (Norris et al. 2008; Patel et al. 2017) syntyy, kun yksilöiden toimijuus nousee verkostojen tasolle, jolloin muodostuu tehokastakin kollektiivista päätöksentekoa ja toimintaa (Norris et al. 2008, 141; vrt. Sampson et al. 1997).

Yhteiskunnallista resilienssiä on lähestytty myös systeemisen muutoksen mahdollistajana (Jalonen & Uusikylä 2023). Koronakriisin aikana muuntuvuuden ajatusta on sovellettu Suomessa pohtimalla sitä, mitkä toimet edistävät palautumista ja miten niitä voi soveltaa ekologisten kriisien kohdalla (ks. Sitra 2020; Demos Helsinki 2020; Bios 2020). Kriisit voidaan nähdä jopa mahdollisuutena uudistaa järjestelmiä taloustieteestä tutun luovan tuhon (ks. Schumpeter 1987) ajatuksen tapaan. Tällaista positiivista kriisiä on pidetty mahdollisuutena ratkoa ekologista kriisiä, jossa on kyse juuri luonnon (ekosysteemi) ja ihmisen (toimijuus) yhteydestä ja systeemisestä ”uudelleenyhteensovittamisesta”. (Walker et al. 2004.)

Myöskään yhteisöllisen resilienssin käsiteparin alkuosasta eli yhteisöstä ei tutkimuskentällä – kuten ei yhteiskuntatieteissä yleensä – ole yhtä käsitystä. Yhteisöllisen resilienssin käsitettä tutkineiden Vaneeckhauken et al. (2017, 736) määritelmässä paikallisyhteisö koostuu tietyllä maantieteellisellä alueella asuvista ihmisistä, heidän resurssiansa muodostamasta kokonaisuudesta sekä erityisestä sosiaalisesta organisoitumisesta. Yhteisön maantieteellinen määrittely vaihtelee, mutta yleensä sillä viitataan paikalliseen, enemmän tai vähemmän tarkasti rajattuun kontekstiin eli paikallisyhteisöihin.

Hyvönen et al. (2019) määrittelevät paikallisyhteisön koskemaan perhettä isompaa ja aluetasoa pienempää sosiomaantieteellistä alaa. Kruse et al. (2017, 2322) ja Mulligan et al. (2016) puolestaan määrittelevät yhteisön monitasoiseksi ja dynaamiseksi, paikkaan sijoittuvaksi, virtuaalisesti ja kommunikatiivisesti laajentuneeksi sekä yhteisen identiteetin tai intressin omaavaksi joukoksi esimerkiksi yksilöitä, organisaatioita ja yrityksiä. Kaupunkioloissa yhteisö ei ole niinkään pysyvä sosiaalinen rakenne kuin yhä uudestaan erilaisten kohtaamisten, siteiden ja identifioitumisten kautta todentuva urbaani käytäntö (Blokland 2017). Eri asuinalueilla vallitsevan yhteisöllisyyden luonne on kontekstisidonnaista ja vaihtelevaa (ks. Junnilainen 2019). Yhteisön dynaamisuutta korostaa myös aktivistisia koronakriisitoimia Isossa-Britanniassa tutkinut Jupp (2022, 3) lähestymällä yhteisöä paikkaan tai identiteettiin kiinnittymisen sijaan toiminnan tilan representaationa.

Lähestymme tässä tutkimuksessa yhteisöjä sekä sosiaalisten tai kommunikatiivisten verkostojen muodostamina rakenteina että ilmaantuvina toimijuuksien tihtyminä. Yhteisöjen maantiedettä lähestymme näiden toiminnan paikallisina kasaumina. Yhteisöt käyttävät paikallisia resursseja, rakentuvat paikallisille organisaatioille ja verkostoille sekä rakentavat niitä uudelleen. Yksilöllisten toimijuuksien kautta yhteisöt muodostuvat eri mittakaavatasoilla toimivien verkostojen vaikutuksesta tai niiden funktiona. Lisäksi yhteisöt ja niin muodoin yhteisöllinen resilienssi ovat osin luonteeltaan koettuja ja kuviteltuja ja ne voivat rakentua sekä media- että somejulkisuuden kautta.

Olemme jäsentäneet käsitteen seuraavasti: Yhteisöllinen resilienssi on

- asuinalueiden tasolla ilmenevä
- kansalaisyhteiskunnan toimijoiden, osin myös paikallisten palveluyritysten luoma ja ylläpitämä
- ja julkisen vallan toimien ehdollistama
- kollektiivinen valmius ja kyky kohdata äkillisiä kriisitilanteita ja sopeutua niihin
- pitää yllä asukkaiden ja muiden paikallisten aineellista ja henkistä kestävyyttä ja hyvinvointia kriisin aikana sekä
- palautua tilanteesta kestävästi normaalioloihin tai haluttuun tilaan
- oppien yhteisönä uusia valmiuksia toimia, etenkin kriisitilanteissa.

Kansalaisyhteiskunnan toimijakentän ymmärrämme tutkimuksessa laajasti käsittämään

- organisoidun kolmannen sektorin toiminnan: erilaiset järjestöt, yhdistykset ja myös uskonnolliset yhteisöt, jotka toisinaan luetaan kolmanteen sektoriin, toisinaan omaksi toimijaryhmäkseen
- itseorganisoituvan kansalaisyhteiskunnan (ns. neljäs sektori, ihmisten äkkiä ilmaantuvat, vapaamuotoiset verkostot, jotka organisoituvat kevyesti, usein sosiaalisen median välityksellä) sekä
- ihmisten arkiset verkostot ja aktiivisuuden (naapuriapu, sukulais- ja ystäväverkostot).

Näemme nämä toimijat osin limittyviksi ja päällekkäisiksi. Kolmannen ja neljännen sektorin toiminnassa syntyy esimerkiksi ystävyys-suhteita ja arkisia verkostoja ja arkisten verkostojen pohjalta kolmannen ja neljännen sektorin toimintaa. Ihmiset ovat samaan aikaan toimijoita erilaisen kansalaistoiminnan toiminnoissa ja myös yhteiskunnan eri sektoreilla.

Suomessa on vahva toisten auttamisen ja vapaaehtoisen yhdessä tekemisen kulttuuri, jossa korostuvat julkista valtaa ja sen palvelusektoria täydentävä rooli ja toisiin suuntautuvuus (esim. Grönlund et al. 2011; Grönlund & Pessi 2015) ja toisaalta auttajan omien lähtökohtien rooli vapaaehtoistoiminnan motivaattorina (Hustinx et al. 2014). Suomen turvallisuusstrategiassa todetaan järjestöillä ja vapaaehtoistyöllä olevan huomattava merkitys viranomaisten turvallisuustoiminnan tukena, mukaan lukien sosiaalisen median ryhmät ja vertaisverkostot (YTS 2017, 8; Hyvönen et al. 2019). Julkisvallan ei voi odottaa yksin selviävän aina, sillä mikään järjestelmä ei pysty odottamattomissa tilanteissa huolehtimaan kaikista ihmisistä, ei ainakaan ilman viivettä. Ihmisten omaehtoista auttamista ei myöskään voi estää. Ihmiset ovat lähtökohtaisesti motivoituneita auttamaan toisiaan varsinkin kriisitilanteissa (esim. Laurikainen 2019), joissa tarve on akuutti, ja joissa toiminta edistää psyykkistä selviytymistä epävarmuuden keskellä.

Esimerkiksi luonnonkatastrofeissa ja terrori-iskuissa prososiaalinen käyttäytyminen on tyypillisempi reaktio kuin oman edun varjelu tai ryöstely ja muu opportunistinen oman edun tavoittelu (Yonah 2019; Bregman 2020). Jos yhteiskunnan järjestys kuitenkin horjuu siten, että normeja lakataan noudattamasta, paikalliset yhteisöt joutunevat siihen reagoimaan, koska poliisi ja muu järjestysvalta eivät voi olla kaikkialla läsnä. Joka tapauksessa kriisitilanteissa yhteisön merkitys muuttuu, ja viranomaistahoista etenkin sosiaalitoimella on merkittävä rooli yhteisön tukijana ja rakentajana (Kopomaa 2005, 10). Erityisen tärkeäksi paikallisyhteisöjen rooli on nähty psykologisessa toipumisessa. Se tarkoittaa yksilöiden ja yhteisöjen kykyä sietää stressiä ja toipua tavalla, joka ylläpitää toimintakykyä ja hyvinvointia ja hyödyntää kokemuksesta saatua tietoa, mitä puolestaan voidaan hyödyntää tulevissa kriiseissä. (Chandra & Acosta, 2010; Chandra et al., 2013.)

Huomionarvoista on, että paikallisyhteisöjen hyvinvointia edistävä rooli kriisitilanteissa ei rajoitu vain avun saamiseen, vaan myös auttamiskokemusten mahdollistamiseen: Altruistinen toiminta edistää auttajan hyvinvointia (Post 2005) ja vastaavasti

auttamismahdollisuuksien rajallisuus heikentää erityisesti altruistisimpien yksilöiden hyvinvointia (Feng et al. 2020). Näin ollen paikallisyhteisöjen resilienssiin tai kriisinkes- tävyyteen liittyä erityislaatuinen auttamisen (moraali)talous, jossa sekä avun antaminen että -saaminen voivat olla tärkeitä hyvinvoinnin ja selviämisen resursseja. Suomalaiset ovat aktiivisia järjestö- ja vapaaehtoistoimijoita. Vuositasolla noin puolet suomalaisista osallistuu johonkin vapaaehtoistyöhön (Sipola, 2019).

Järjestöjen ja muiden kolmannen sektorin organisaatioiden rinnalle on nähty nou- sevan emergenttien eli äkkiä ilmaantuvien ja vapaamuotoisten kansalaisverkostojen muodostama neljäs sektori, jonka odotetaan tuovan turvallisuustoimintaan sekä lisä- arvoa että oppimisen tarpeita (Jalava et al. 2017; Stallings ja Quarantelli 1985.) Digitali- saation ja sosiaalisen verkostoitumisen myötä kasvanut epämuodollinen vapaaehtois- toiminta reagoi nopeasti ja joustavasti erilaisiin tarpeisiin sekä ylläpitää yhtenäisyyden ja solidaarisuuden tunteita (CEV 2021, 7).

Neljännellä sektorilla tarkoitetaan tyypillisesti sosiaalisen median kautta nopeasti ja kevyesti itseorganisoituvaa, toimintaan suuntautuvaa, omaehtoista ja aloitteellista kansalaistoimintaa, joka näyttää olevan muodostamassa uuden kansalaisyhteiskunnan alueen kolmannen sektorin rinnalle (Mäenpää & Faehnle 2021; OECD 2021). Kansain- välisessä kirjallisuudessa tähän kenttään viitataan myös esimerkiksi termeillä vertais- verkosto (peer network) ja yhteisöperustaiset aloitteet (community-based initiative) (ks. Celata et al. 2019). Kriisi- ja turvallisuustutkimuksessa toimijakenttää on tutkittu jo pitkään termeillä spontaanit vapaaehtoiset (spontaneous volunteers) tai ilmaantu- vat kansalaisryhmät (emergent citizens groups), mutta viime aikoina myös neljännen sektorin käsitteellä (Raisio et al. 2019, 291; 2023).

Toimijakentän monipuolistuminen ei voi olla vaikuttamatta kriisivalmiuden ylläpitoon. Kriisinhoito on yleisesti perustunut autoritaariselle organisoitumiselle ja johtamiselle, mutta malliin ovat alkaneet vaikuttaa yhteisölliseen resilienssiin ja jaettuun vastuu- seen viittaavat keskustelut (McLennan et al. 2021, 7). Yhteiskunnan mobilisoituminen kriiseissä on kehittymässä kompleksisempaan suuntaan.

Kolmannen ja neljännen sektorin lisäksi resilienssitoimia tehdään ihmisten läheis- verkostoissa ja satunnaisissa kohtaamisissa. Suomalaisten auttamisvalmius on kor- keaa sekä suhteessa omiin läheisiin ja tuttuihin että tuntemattomiin avun tarvitsijoi- hin (Grönlund 2020). Perhettä ja ystäviä autetaan ja ollaan valmiita auttamaan laajasti sekä taloudellisesti että käytännön toimin. Danielsbackan ja kollegojen useissa tutki- muksissa on todettu, että suurin osa suomalaisista saa ja antaa käytännön apua lä- hisukulaisten verkostoissa (esim. Danielsbacka et al. 2020; ks. myös Grönlund 2020). Laitisen ja Pessin (2011) mukaan myös naapureihin ja sukulaisiin liittyy tietynlainen so- lidaarisuusodotus tai -normi ja heitä ollaan valmiita auttamaan, vaikka suhteet eivät muuten olisikaan läheiset.

1.2 Yhteisöllisen resilienssin toimet koronakeväänä 2020

Koronakriisi sai hyvin nopeasti aikaan erilaisia yhteisöllisiä aloitteita ja solidaarisuu- teen pohjaavia toimia keväällä 2020 (ks. esim. Raymond 2020). Kansalaisyhteiskunnan on raportoitu reagoineen maailmanlaajuisesti pandemiaan ainakin sen alkuvaiheessa epämuodollisen vapaaehtoistoiminnan kasvulla ja uusien toimintamuotojen kehittä- misellä (esim. Brechenmacher et al. 2020; Moralli & Allegrini 2021; UNV 2021). Toimin- ta oli tyypillisesti paikallista yhteisöjen apu- ja tukitoimintaa kuten avuntarvitsijoiden etsintää ja lääkehuoltoa. Niitä toteutettiin perustamalla verkkoalustoja ja sosiaalisen median ryhmiä avun tarvitsijoiden ja tarjoajien kohtauttamiseksi sekä ruoan ja muun aineellisen avun välittämiseksi. (Brechenmacher et al. 2020.)

Monissa maissa – erityisesti niissä, joilla on heikompi julkinen hyvinvointimalli – vapaaehtoiset ja yritykset ottivat ison roolin keskeisissä hyvinvoinnin tarpeissa. Esimerkiksi Tunisiassa syntyi yli 100 000 ihmisen Facebook-ryhmä ja 24 koordinaatiokeskuksen verkosto. Puolassa verkkoalustojen ja sosiaalisen median avulla yhdistettiin avun tarvitsijoita tukiyhteisöihin sekä järjestettiin hoitoa ja ravitsemusta. Monet järjestöt siirtyivät pois omasta agendastaan kriisitoimijoiksi. Myös poliittista vaikuttamista tehtiin haavoittuvimmassa asemassa olevien puolesta ja yhteisöllisen resilienssin kasvattamiseksi. Tukitoimissa on korostunut paikallinen mobilisoituminen ja epämuodollinen aktivismi, mutta pidemmän päälle sen on arvioitu kiinnittyvän hierarkkisiin ja ammattimaisiin rakenteisiin. Kehittämistarpeeksi on nähty hallinnon halukkuus paikallisten aloitteiden kannustamiseen ja yhteistyöhön sen sijaan, että ylläpidetään ylhäältä-alas-kontrollia. (Brechenmacher et al. 2020.)

Yhdysvalloissa kansalaisjärjestöjen, paikallisyhteisöjen ja verkostojen rooli oli keskeinen erityisesti vähemmistöjen tavoittamisessa, ja viranomaisilla on ollut tärkeä tehtävä rakentaa yhteistyötä eri yhteisöjen kanssa. Paikallisten olosuhteiden huomioimista on siellä pidetty erityisen tärkeänä. Tämä tarkoittaa sekä yhteistyön tekemistä paikallisten yhteisöjen kanssa että pandemian kehystämistä yhteisötason ongelmaksi, koska sosiaalisten tekijöiden erot ehdollistavat tilannetta niin paljon. (Michener et al. 2020.)

Britanniassa kansallinen terveyshallinto yhdessä kansallisen vapaaehtoisjärjestön kanssa kutsui ja sai ainakin 750 000 vapaaehtoista aputoimiin, puhelinpalveluihin ja jopa yhteisöpohjaiseen tartuntojen jäljitykseen. Britanniassa auttamishalu oli odottamattoman suurta, vaikka se perustui aiempien terveyskriisien kokemuksiin. Jo kriisin alussa Kansallinen terveysvirasto NHS yhdessä kansallisen vapaaehtoistyöjärjestön kanssa rekrytoi neljässä päivässä edellä mainitut yli 750 000 vapaaehtoista, kun tavoite oli siitä kolmannes. Maassa perustettiin yli 4 000 paikallista, vapaaehtoisten vetämää niin sanottua keskinäisen avun ryhmää, joissa on ollut noin kolme miljoonaa osallistujaa. (Mao et al. 2021, 2.)

Suomessa syntyi nopeasti valtakunnallinen Korona-apu-Facebook-ryhmä, josta kehitettiin verkkosivusto ja karttapohjainen palvelu. Ainakin Helsingissä toimi monia paikallisia, asuinaluekohtaisia sosiaalisen median ryhmiä. Urbaani yhteisötoimija Yhteismaa ry teki heti kriisin alettua Nappi Naapuri -yhteisöpalveluunsa Koronapuosion, jonka kautta on tehty vähintään kymmeniä avuntarjoajia ympäri kaupungin. Mesenaatti.me -joukkorahoituspalveluun avattiin oma Koronaaid-osio. Lähiöfest-kehittäjäyritys puolestaan teki ja levitti joukkoistamalla esimerkiksi rappukäytäviin kiinnitettäviä avuntarjoajalomakkeita usealla eri kielellä. Taloyhtiöt ja asukastoimikunnat ovat tehneet omia ohjeistuksiaan ja avunvälityslistojaan.

Järjestöpuolella esimerkiksi Diakonissalaitoksen ja Helsingin kaupungin yhteinen Kanssala-hanke, joka välittää vapaaehtoistehtäviä järjestöissä ja muissa yhteisöissä, loi uusia tapoja suunnata vapaaehtoistyötä koronakriisissä etenkin vanhuksille. HelsinkiMissio-järjestö aloitti Karanteenikaveri-palvelun nuorille ja suuntasi vapaaehtoistoimintaansa esimerkiksi vanhusten kauppa-apuun. Kriisiavun keskeinen toimija Suomen Punainen Risti tarjosi koordinaatiokokemuksensa käytettäväksi. Uskonnollisista yhteisöistä evankelisluterilainen kirkko oli tärkeässä roolissa etenkin Helsinki-avussa. (Helsinki-apu 2020.) Vähemmistöuskontokunnissa esimerkiksi imaamit käänsivät toimintaohjeita arabiaksi ja moskeijat antoivat ohjeita ramadanin vietosta tavoilla, joita voidaan toteuttaa ilman suuria kokoontumisia. Monet pienyritykset omaksuivat uusia toimintatapoja korostaen yhteisöllistä luonnettaan paikallisina palveluntarjoajina. Sekä ruokakaupat että ravintolat ja kahvilat ottivat käyttöön nouto- ja kuljetuspalvelun, ja monissa kaupunginosien sosiaalisen median ryhmissä aloitettiin Tue paikallista! -kampanjoita. Monet yritykset osoittivat kiinnostusta yhteiskuntavastuuseen tekemällä yhteistyötarjoajia julkiselle vallalle ja järjestöille (ks. esim. EK 2022).

Vapaaehtoinen auttaminen oli merkittävää, vaikka sosiaalinen kanssakäyminen oli viranomaistoimin rajoitettua ja sisälsi tartuntariskin. Vapaaehtoistoimintaa koskevan selvityksen mukaan

”vapaaehtoisten apu osoittautui korvaamattomaksi ihmisten hyvinvoinnin ja terveyden turvaamisessa. Pandemian edetessä moni kunta totesi, että vapaaehtoisten apu on ainoa keino selviytyä suuresta määrästä nopealla aikataululla syntyneitä tehtäviä. Järjestöt ja viranomaiset tekivät laajaa yhteistyötä muun muassa rokotuksissa ja tartuntajäljityksissä sekä asiointiavun järjestämisessä. Järjestöihin tuli mukaan paljon uusia vapaaehtoisia, ja erityisesti työikäisiä henkilöitä. Myös erilaiset neljännen sektorin toimijat lähtivät pandemian aikana liikkeelle ja yhteistyöhön tarvelähtöisesti ja nopeasti.” (Alanko et al. 2023, 20.)

Suomalaisista 66 prosenttia kertoi auttaneensa läheisiään ja 12 prosenttia tuntemattomia koronakriisissä keväällä 2020. Kansainvälisessä vertailussa nämä luvut näyttävät sijoittuvan keskimääräisiksi. (Grönlund et al. 2021.) Auttamishalua vaikuttaa tuolloin olleen enemmän kuin mahdollisuuksia sen toteuttamiseen (esim. Ikola 2020). Järjestöihin äkkiä ilmoittautuneita vapaaehtoisia ei pystytty osoittamaan tehtäviinsä, ennen kuin pahin tilanne ja isoin auttamishalu olivat jo ohi (Alanko et al. 2023). Kolmannen sektorin on raportoitu paikanneen julkisen sektorin epäonnistumisia ja luoneen uusia yhteistyömuotoja. Se ei kuitenkaan riittänyt vaan tarvittiin myös naapuriapua ja vapaaehtoisen neljännen sektorin toimia. (Eronen 2020.) Sellainen kohdistui erityisesti, lapsiin, nuoriin ja iäkkäisiin (Kansalaisareena 2020). Näyttää siis siltä, että myös neljännen sektorin tyyppistä toimintaa tarvitaan ja toivotaan tulevissa kriiseissä (ks. myös Holkeri 2023, 14). Sitä viranomaispuolellakin toivotaan, joskin sen halutaan tapahtuvan julkishallinnon ehdoin (Raisio et al. 2019; 2023; Yumagulova & Handmer 2021) ja mieluummin kolmannen sektorin kautta (Raisio et al. 2021, 280).

On tärkeää oppia kriiseistä seuraavia varten (Hyvönen et al. 2019). Oppiin kuuluu yhteisöllisen resilienssin ilmiön ymmärtäminen osana (kaupunki)yhteiskunnan iskunkestävyyttä. Sen pitäisi olla olennainen osa kriisivalmiutta siten, että sekä järjestäytyneen että aktivistisen toiminnan potentiaali tulisi kyetä hätätilanteessa hyödyntämään, mikä edellyttää tukea ja koordinaatiota (CEV 2021, 16). Paikallinen yhteisöllinen resilienssi voi kasvaa jopa odottamattoman merkittäväksi tekijäksi, jos aktivistit, ammattilaiset ja hallinto työskentelevät yhdessä (Wilding 2011, 2). Niinpä yhteisöllistä resilienssiä kannattaa lähestyä erillisen ilmiön sijasta osana viranomaistoiminnan hallinnoimaa kriisi-toimintaa (ks. esim. YTS 2017, 40). Siksi koronakriisistä saatava oppi suuntautuu tässä julkaisussa suurelta osin julkisen sektorin, tutkimassamme tapauksessa etenkin Helsingin kaupungin kykyyn koordinoida yhteisötoimia osana kokonaisuutta.

2 Aineistot ja niiden analyysi

Lähestyimme yhteisöllistä resilienssiä koronakriisissä eksploratiivisella tutkimusotteella. Lähtökohtana olivat seuraavat kysymykset:

1. Missä ja miten yhteisöllistä resilienssiä on ilmennyt Helsingissä eri alueilla?
2. Millaisia apu- ja tukitoimet ja niiden vaikutukset ovat olleet?
3. Mikä synnyttää yhteisöllistä resilienssiä ja miten sitä voidaan kasvattaa?

Kysymykset muodostivat tutkimuksen kartoittavan, analyttisen ja kehittävän tehtävän. Eksploratiivinen ote merkitsi etenemistä tutkimusalueella pienoistutkimus kerrallaan analysoimalla niiden aineistoja alustavasti ja kohdentamalla seuraavia tarkasteluja niiden informoimina. Tavoitteena oli paikantaa ja kuvata helsinkiläisen yhteisöllisen resilienssin keskeisiä piirteitä ja mahdollisia puutteita tai kehittämiskohteita kerätäksemme kriisioppia ja muodostaaksemme toimintasuosituksia edelleen rakennettavaa kriisivalmiutta ajatellen, ei siis luoda luotettavaa kokonaiskuvaa koronakriisistä Helsingissä.

Seurasimme etenkin havaintoja ongelmista ihmisten pärjäämisessä ja hyvinvoinnissa ja peilasimme havaintoja aputoimista niiden kautta. Vallinnut poikkeustilanne sosiaalisine rajoituksineen hankaloitti merkittävästi aineistojen keruuta. Esimerkiksi osallistuva havainnointi ja siihen liittyvät kenttähaastattelut valituilla kohdealueilla jäivät lähes kokonaan aineistoista pois. Osin se johtui myös varsinaisen kriisivaiheen ja siis myös tukitoimien lyhyestä kestosta keväällä 2020.

Tietolaatikko: Tutkimuksessa kerätyt aineistot

Helsinki-apu yli 70-vuotiaille: 7 johtajien etäyksilöhaastattelua

Avunanto ja yhteisöllisyys -kysely asukkaille 28.12.2020–31.1.2021 (n=455)

Etäryhmähaastattelujen sarja 1.2.–1.3.2021 (n=32)

Yksi tapaushaastattelu: kahden naisen ruoka-apu asunnottomille

Maahan muuttaneiden ja vähemmistöuskontojen yhteisöjen haastattelut (n=17)

Kenttätökurssin neljä tutkimusryhmää 2.11.–13.12.2021

Sähköpostilla saatuja aputoimien selostuksia (esim. kaupunginosayhdistykset) ja kaupunginosien Facebook-ryhmien seuranta

Viranomaisille, kansalaistoimijoille ja tutkijoille suunnattu työpaja (n=28) 22.9.2022

Etenimme keräämällä aineistoja monin eri menetelmin kohdistuen eri toimintamuotoihin, väestöryhmiin ja alueisiin. Aloitimme tapaustutkimuksella Helsinki-avun organisoimisesta ja yhteyksistä kansalaisyhteiskuntaan (ks. Mäenpää & Grönlund 2021; Grönlund & Mäenpää 2021). Helsinki-apu oli Helsingin kaupungin ja Helsingin evankelisluterilaisten seurakuntien yhteistyönä toteuttama hanke, jolla pyrittiin tuottamaan kauppa-, apteekki-, ja keskusteluapua yli 70-vuotiaille, jotka oli ohjeistettu välttämään asiointia tartuntariskin vuoksi. Helsinki-apuun osallistui myös järjestöjä, yrityksiä ja vapaaehtoisia kaupungin ja seurakuntien kumppaneina. Teimme Helsinki-apuun liittyen etänä seitsemän puolistrukturoitua yksilöhaastattelua. Kolme haastattelusta oli Helsingin kaupungin ja kolme Helsingin seurakuntayhtymän avainhenkilöitä. Lisäksi haastattelimme yhtä sosiaalisessa mediassa Helsinki-apuun liittynyttä apua organisoivaa kansalaista. Saimme lisäksi käyttöömmä Helsinki-avun itse keräämään aineistoon perustuvan raportin, joka kuvasi Helsinki-avun toteuttamiseen osallistuneiden työntekijöiden ja vapaaehtoisten kokemuksia Helsinki-avusta (n=105).

Teimme myös kaupunkilaisille kohdistetun verkkokyselyn (n=455, ks. Verkkokyselylomake 2020) vuodenvaihteessa 28.12.2020–31.1.2021. Kysimme siinä, millaisia aloitteita vastaajat olivat havainneet pandemian aikana asuinalueellaan, asuintalossaan, sosiaalisessa mediassa sekä sukulaisten tai tuttavien kesken. Kysyimme myös yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden ilmenemisestä omalla asuinalueella ja näihin liittyvistä omista kokemuksista siitä, sekä vielä omasta osallistumisesta kaikkiin kysytyihin toimiin. Avokysymyksissä pyysimme kuvauksia kysytyistä toimista ja yhteystietoja niiden tekijöistä. Jaoimme kutsun kyselyyn noin sadassa helsinkiläisessä Facebook-ryhmässä ja Twitter-tileillämme sekä levitimme sitä yhteistyökumppaniemme kautta esimerkiksi helsinkiläisille kaupunginosayhdistyksille. Aineistoa ei voi pitää edustavana otoksena helsinkiläisistä, vaan siihen lienee valikoitunut sekä koronakriisin takia aktivoituneita että mainittuja sosiaalisen median kanavia seuraavia kaupunkilaisia.

Osin kyselyn kontaktipyyntöjä hyödyntämällä järjestimme kaupunkilaisille, kansalaistoimijoille (esim. kaupunginosayhdistysten edustajia) ja asiantuntijoille (esim. kaupungin aluetyöntekijöitä, kirkon diakoniatyöntekijöitä) kolme ryhmähaastattelua (n=32). Lisäksi haastattelimme 17:ää maahan muuttaneiden ja monikulttuuristen vähemmistöuskontojen yhteisöjen edustajaa. Haastatteluista 10 tehtiin kasvokkain ja seitsemän etäyhteydellä tai puhelimitse ja ne olivat puolistrukturoituja yksilöhaastatteluja. Lisäksi haastattelimme etänä kahta omaehtoista ruoka-apua järjestänyttä kansalaista yhdessä.

Maahan muuttaneiden ja monikulttuuristen vähemmistöuskonnollisten yhteisöjen edustajien haastattelut teki hankkeessa työskennellyt väitöskirjatutkija Jana Turk, joka myös osallistui aineiston analysointiin. Turk teki seitsemän asiantuntijahaastattelua maahan muuttaneiden tilanteita tunteville tahoille (järjestöjen ja kaupungin edustajat) maahan muuttaneiden tilanteista, kokemuksista ja pandemian aikaisesta yhteisöllisestä resilienssistä. Osin näiden haastattelujen pohjalta valitsimme lähempään tarkasteluun kolme tapausta, joista kussakin Turk teki kolme haastattelua: somalialaistaustaisten naisten yhteisöllinen toiminta korona-aikana (neljä haastattelua verkostossa aktiivisesti toimineille naisille), Helsingin moskeijoiden toiminta korona-aikana (kolme haastattelua moskeijoiden edustajille) sekä monietnistien kristillisten seurakuntien toiminta (kolme haastattelua seurakuntien edustajille). Tapausten valintaan vaikutti paitsi asiantuntijahaastatteluista saamamme tieto esimerkiksi somalialaistaustaisten naisten aktiivisuudesta myös se, että olimme muilla aineistoilla saaneet verrattain vähän tietoa maahan muuttaneita tavoittavista uskonnollisista yhteisöistä, joiden rooli asiantuntijahaastattelujen ja aiemman tutkimuksen perusteella oli merkittävä. Haastattelut käsittelivät kokemuksia korona-ajasta sekä erityisesti yhteisöjen toimintaa ja yhteistyötä kaupungin kanssa pandemian aikana.

Täydentääksemme aineistoja teetimme Helsingin yliopiston teologian ja uskonnon-tutkimuksen kurssilla neljä menetelmällistä harjoitustyötä, joista merkittävin oli kansatutkimus itähelsinkiläisten iäkkäiden parissa (n=30 + kansatutkijoiden palautekeskustelu). Tavoitimme yhteistyössä Helsingin kaupungin aluetyöntekijöiden kanssa viisi paikallisissa naapuruuspiireissä toimivaa iäkästä naista, jotka koulutimme yhteiskehittelemällä haastattelemaan vertaisiaan asuinalueellaan (ks. metodista ja toteutuksesta Mäenpää et al. 2023). Muut harjoitustyöt olivat osallistuva havainnointi yhteisöllisestä ruoka-avusta, alueinformanttien haastattelut ja kaupunginosia vertaileva someanalyysi.

Lisäksi teimme jatkuvaa seurantaa paikallisissa, kaupunginosien Facebook-ryhmissä sekä hyödynsimme lähinnä verkkokyselyn seurauksena sähköpostitse saamaamme informaatiota kansalaistoimijoilta, esimerkiksi kaupunginosayhdistyksiltä heidän tekemistään ja alueillaan havaitsemistaan apu- ja tukitoimista. Tutkimusprosessin päätteeksi teimme kaikkien aineistojen kokonaistarkastelun ja järjestimme viranomaisille, kansalaistoimijoille ja tutkijoille suunnatun työpajan (n=28), jossa työstimme alustavista tutkimustuloksistamme toimintasuosituksia tulevien kriisien varalle yhteisöllisen resilienssin

tukemiseksi ja kehittämiseksi sekä resilienssin erojen kaventamiseksi. Hyödynsimme työpajan keskusteluja myös lisäaineistona koskien tutkimuksen kehittämisloukkuutta.

2.1 Analyysin vaiheet aineistoittain

Tapaustutkimuksemme Helsinki-avusta tarjosi kuvan siitä, miten Helsingin kaupunki ja seurakunnat vastasivat kriisiin pandemian pahimmassa vaiheessa keväällä 2020. Analysoimme haastatteluaineiston vertaamalla kahdessa organisaatioissa eri tasoilla keskeisesti toimineiden henkilöiden kokemuksia ja näkemyksiä. Rekonstruoimme hankkeen organisoitumisen ja toimeenpanon kulun. Paikansimme yhteistyössä onnistumisen aineksia sekä erimielisyyttä ja kitkaa aiheuttaneita kohtia.

Muista aineistoista teimme esianalyysyjä, joiden pohjalta suuntasimme aineistonkeruuta. Ryhmähaastatteluja analysoimalla alkoi selvitä, miten koronakriisi näyttäytyi haastatelluille edenneenä prosessina. Näin alkoi hahmottua kronologista kuvausta pandemian vaiheista eri toimijoiden ja toimintojen näkökulmista. Rakensimme kuvauksen pohjalta koronakriisin aikajanan (ks. kuva 2, luku 3). Käytimme sitä hahmotuksena kriisin vaiheista ja toimijoista ja jäsentääksemme tutkimuskenttää edelleen. Aikajana antoi kriisiajalle kronologisen hahmon kuvaamalla sen eri vaiheet ja toimijoiden rooleja ja merkitystä niissä. Monietnistien vähemmistöuskonnollisten yhteisöjen edustajien haastattelut analysoimme teoriaohjaavalla analyysillä, jonka tulokset julkaistaan erillisessä artikkelissa (Turk et al. tulossa). Lisäksi näitä haastatteluja ja maahan muuttaneiden kokemuksiin liittyviä asiantuntijahaastatteluja käytettiin tulosten kokonaisanalyysissä.

Verkkokyselyaineistoa analysoimme sekä tilastollisesti että laadullisesti avovastauksen osalta. Täydensimme avovastauksia analysoimalla ryhmähaastattelujen analyysillä muodostettua kuvausta kriisin vaiheista ja toimijoista. Kvantitatiivinen analyysi muodostui suorista jakaumista ja ristiintaulukoinneista, joilla tavoiteltiin erityisesti asuinalueiden välistä vertailua. Kutsuimme yliopistonlehtori Teemu Kemppaisen mukaan kehittämään ja syventämään tilastollista analyysia. Hän muodosti aineistosta yksittäisiä kaupunginosia laajemman aluetarkastelun, jolla analyysin luotettavuutta saatiin parannettua. Näin pystyimme vertailemaan erilaisia kaupunkialueita keskenään.

Julkaisimme ryhmähaastatteluista ja kahden naisen ruoka-avusta blogikirjoitukset, joissa esittelimme aineistojen esianalyysin tulokset. Kolmannessa blogikirjoituksessa kesällä 2021 kokosimme väliraportin tapaan siihenastisen aineistonkeruun ja analyysin keskeiset tulokset. (Mäenpää 2021a; 2021b; 2021c.) Opiskelijoiden kurssitöiden avuksi rakensimme kirjallisuuden ja aineistojen siihen mennessä muodostetun empiirisen tiedon pohjalta käsitekehikon (kuva 1), jonka avulla voi hahmottaa yhteisöllisen resilienssin kokonaisuutta eli resilienssin eri tasoisia ilmenemismuotoja eriasteisissa sosiaalisissa konteksteissa. Kehikon voi mieltää yhteisöllisen resilienssin käsitekarttamaiseksi operationalisoinniksi, jonka avulla voi lähestyä siihen kuuluvan sosiaalisen toiminnan ilmenemismuotoja ja tasoja systeemistä eli toiminnan tasojen yhteyksien tarkastelua ajatellen. Käytimme kuitenkin kehikkoa lähinnä heuristisena välineenä analysoidessamme aineistomateriaaleja pitääksemme kaikki toiminnan asteet, sosiaaliset tasot ja niiden piirissä tapahtuvan resilienssitoiminnan tarkasteluissa mukana.

Kuva 1. Käsitekehikko aineistojen monitasoisuuden hahmottamiseksi

Toiminnan aste	Sosiaalinen taso			
	Yksilö	Yhteisö	Kaupunki (yhteiskunta)	Esimerkkejä
Alttius	<ul style="list-style-type: none"> Huomaavaisuus Seurallisuus 	<ul style="list-style-type: none"> Yhteisöllisyys (Seurallisuus) 	<ul style="list-style-type: none"> Sosiaalinen koheesio 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Kysely alttiudesta naapuriapuun</i>
Valmius	<ul style="list-style-type: none"> Luottamus Auttamishalu Altruismi Osallistuminen 	<ul style="list-style-type: none"> Sosiaalinen pääoma 	<ul style="list-style-type: none"> Yhteispystyvyys (Collective Efficacy) 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Somekeskustelut</i>
Emergentti järjestäytyminen ja toiminta	<ul style="list-style-type: none"> Naapuriapu Apulista- tai alusta 	<ul style="list-style-type: none"> Someryhmä Vertaistoimintalusta Kaupunkiaktivismi 	<ul style="list-style-type: none"> Neljäs sektori 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Tukikeräykset</i> <i>Auttamislistat</i>
Rakenteellinen järjestäytyminen ja toiminta	<ul style="list-style-type: none"> Vapaaehtoistyö 	<ul style="list-style-type: none"> Organisoitu vapaaehtois-toiminta 	<ul style="list-style-type: none"> Kolmas sektori (sis. uskonnolliset yhteisöt) Kumppanuus alue- ja osallisuustyössä 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Kumppanuuspöytä</i> <i>Helsinki-apu</i>
YHTEISÖLLINEN RESILIENSSI				

Teimme lopuksi kokonaisvaltaisen aineistolähtöisen temaattisen analyysin kaikesta kertyneestä materiaalista. Temaattinen sisällönanalyysi sopii aineistosta löytyvien merkityskategorioiden tunnistamiseen, järjestämiseen, kuvailuun ja tulkintaan joustavasti (esim. Braun & Clarke 2006; Lochmiller 2021). Tarkastelimme ensin kaikkia tehtyjä esianalyysjä ristiin etsien yhtäältä toistuvia havaintoja ja toisaalta eroja havaintojen kesken. Tämän pohjalta nostimme esiin viisi keskeistä teemaa, joiden kautta tuloksia voi mielekkäimmin käsitellä. Teemoissa yhdistyy useita käsitekehikon ruutuja eli eri toiminnan tasoilla tapahtuneita toimia. Esimerkiksi sosiaalisen median teema kattaa lähes kaikki ruudut. Analyysin viimeisessä vaiheessa palasimme aineistoihin tarkentaaksemme ja illustroidaksemme teemoista kuvausta. Lopuksi täydensimme kuvausta uusimman kirjallisuuden ja julkistamisvaiheen työpajoissa kerättyjen kehittämistarpeiden ja -ideoiden osalta.

Viisi kokonaisaineistosta esiin nostamaamme teemaa ovat 1) sosiaalisen median ja 2) paikallisuuden merkitykset, 3) alueiden väliset erot, 4) toimijoiden välinen yhteistyö ja 5) haavoittuvimmassa asemassa olevat ihmiset. Teemat ovat osin limittäiset. Esimerkiksi toimijoiden välinen yhteistyö ja paikallisuuden merkitys liittyvät molemmat haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten tilanteisiin. Samat asiat toistuvatkin eri teemojen käsittelyssä jossain määrin, mutta aina kulloisenkin pääteemaan näkökulmasta. Esittelemme seuraavassa luvussa ensin katsauksen verkkokyselyllä tuotettuihin perustietoihin sekä ryhmähaastatteluaineistosta muodostettuun kriisiajan aikajanaan. Sen jälkeen esittelemme tutkimuksen keskeiset tulokset edellä mainittujen viiden teeman kautta. Teemojen esittelyn jälkeen tuomme tulokset keskusteluun teoreettisten näkökulmien kanssa ja esitämme johtopäätöksiä.

3 Tulokset: avunanto, tukitoimet ja kriisikokemukset

Saimme verkkokyselyn vastauksia 84 postinumeroalueelta. Keskimääräinen vastaajamäärä postinumeroaluetta kohti oli 5,3 (keskihajonta 3,8, minimi 1, maksimi 15). Yli kymmenen vastausta saatiin postinumeroalueilta 00180 (Kamppi-Ruoholahti), 00200 (Lauttasaari), 00220 (Jätkäsaari), 00330 (Munkkiniemi), 00560 (Toukola-Vanhakaupunki), 00610 (Käpylä), 00810 (Herttoniemi), 00820 (Roihuvuori), 00940 (Kontula-Vesala) sekä 00980 (Etelä-Vuosaari).

Verkkokyselymme mukaan puolet vastaajista oli havainnut aputoimia omalla asuinalueella. Kaikilta postinumeroalueilta, joilta oli vähintään viisi vastausta, oli ainakin yksi vastaajista havainnut aputoimia asuinalueellaan. Kaupunginosatasoista aputoimien tarjontaa voi siis pitää melko kattavana koko kaupunkia ajatellen. Oman talon, korttelin tai naapuruston tasoisesta auttamisesta kertoi 43 prosenttia vastaajista, ja sosiaalisessa mediassa aputoimia ilmoitti nähneensä 69 prosenttia. Avovastauksissa kerrotaan asukkaiden ja muiden toimijoiden aputoimista:

Naapuri laittoi lapun postiluukusta, että voi auttaa kauppaostoksissa. Olen nähnyt enemmän kansalaisyhteiskunnan aloitteesta tehtyä vapaaehtoisten auttamistoimintaa. Kansalaiset ovat myös olleet aktiivisia. (verkkokyselyvastaus)

Seurakunta, yksityiset ihmiset (taloyhtiössä) ovat tarjonneet apua päivittäisten asioiden hoidossa (useimmiten nuoret ihmiset!) jättämällä yhteystietonsa ilmoitustaululle. Se lämmittää kovasti mieltä. (verkkokyselyvastaus)

Avovastauksissa näkyy pandemiatilanteen ja siihen liittyvien kokemusten ja käsitysten muutos. Esimerkiksi sosiaalisen median keskustelujen sävy muutokseen kiinnitettiin huomiota:

Asuinalueellani ei ole ollut mitään auttamisalotteita. Keväällä, jolloin tilanne oli outo ja uusi, alueen sosiaalisessa mediassa oli tsemppaavaa ja hyvähenkistä keskustelua. Syksyllä sävy muuttui kyttäämiseksi ja syyttelyksi. Keväällä olisitte saaneet tähän kyselyyn ihan eri vastaukset kuin nyt. (verkkokyselyvastaus)

Ilman vertailuaineistoja on vaikea arvioida tarkemmin aputoimien laajuutta. Joka tapauksessa aputoimia on ollut tarjolla melko laajasti ja eri mittakaavatasoilla. Eri tasojen havainnot ovat myös omiaan keskittymään siten, että samoilla alueilla on ollut eniten aputoimia sekä aluetasolla, naapurustotasolla ja somessa. Asuinalueiden välistä vertailua tarkastellaan luvussa 3.3.

Vastaajista 57 prosenttia oli havainnut asuinalueellaan tapahtumia tai tempauksia yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden osoittamiseksi. Tapahtumiin tai tempauksiin oli osallistunut 39 prosenttia vastaajista. Joka toisella vastaajista oli myönteisiä kokemuksia yhteisöllisen resilienssin piiriin kuuluvista aputoimista sekä yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden ilmauksista. Toisaalta melko selvällä vähemmistöllä (36 prosenttia) ei näitä kokemuksia ollut. Eräs vastaaja kertoo paikallisen solidaarisuuden ilmenemisestä seuraavasti:

Naapurien välinen auttaminen ja huomioiminen on lisääntynyt. Siis henkilökohtainen kontakti. Ei mitään ylhäältä organisoitua. Pihatapaamisia (laulajaisia, kahvituksia) on järjestetty naapurien kesken koska sisätiloissa tapaamiset ei nyt sovi. Sähköpostiyhteyttä on ollut enemmän naapureihin. Mutta onko ne auttamista? Inhimilliset kontaktit on tärkeitä. Yhteisöllisyyttä on ennenkin ollut, siinä ei muutosta. (verkkokyselyvastaus)

Ystävä- ja tuttavapiirissä aputoimia oli ollut 57 prosentilla vastaajista, ja sukulaisten kesken 62 prosentilla. Läheisten kesken annettua apua on havaittu, ehkä odotetusti, muuta apua useammin, mutta ero läheisten ja muiden antaman avun välillä ei ole kovin suuri. Kaikessa avun tarjonnassa julkisen, eli lähipiiriin kuulumattomien ihmisten, aputarjonta näyttää siinä valossa merkittävältä.

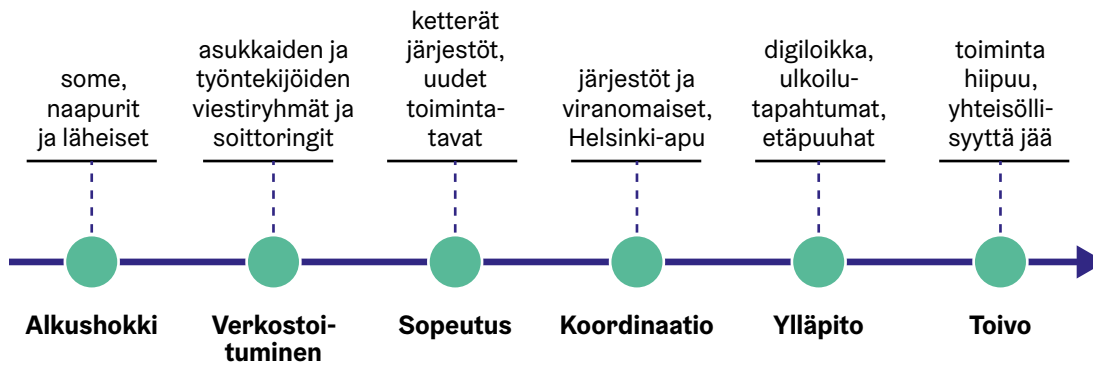
Vastaajat ovat odotetusti kriisitoimissakin aktiivista väkeä, sillä 60 prosenttia heistä kertoi auttaneensa muita. Autettujakin vastanneissa on melko suuri määrä – reilu viidennes – siihen nähden, että avun tarjoamista tiedetään muutenkin esiintyneen runsaasti suhteessa avun vastaanottamiseen.

Vastaajista 82 prosenttia oli naisia ja 16 prosenttia miehiä, mikä on varsin tyypillistä kyselyvastaamisessa. Vastaava sukupuolipainotus näkyi myös muissa aineistoissamme ja muiden järjestämiemme tilaisuuksien osallistujakunnassa. Naisvastaajat raportoivat miehiä useammin saaneensa apua (23 vs 11 prosenttia). Avun antamisessa ei vastaavaa eroa ollut.

Apu suuntautui nuoremmilta ikäluokilta vanhemmille. Yli 75-vuotiasta vastaajista peräti 62 prosenttia kertoi saaneensa apua. Avun antaminen oli vastaavasti yleisintä alle 75-vuotiaiden ikäryhmissä. Tämä avun demografinen dynamiikka näkyy myös paikallisen yhteisöllisyyden kokemuksissa siten, että noin kolme neljäsosaa yli 75-vuotiaista raportoi positiivisia yhteisöllisyyden tai solidaarisuuden kokemuksia – nuoremmissa ikäluokissa vastaava osuus oli vajaan viidenkymmenen prosentin tietämillä.

Ryhmähaastatteluissa oli edustettuina erityisesti henkilöitä, jotka olivat keskeisiä toimijoita kaupunkilaisten, kansalaisyhteiskunnan ja kaupunginhallinnon rajapinnassa. Kysyimme yhteisötoimien alueellisesta jakautumisesta, niiden vaikuttavuudesta, kohdatuista ongelmista, muodostuneista yhteistyösuhteista ja saaduista kriisiopeista. Pidimme haastattelut melko vapaamuotoisina, jotta maksimoisimme aineiston kirjoa pikemmin kuin mitattavuutta tai vertailtavuutta. Niinpä haastattelut keskittyivät toimijoiden tilanneanalyysiin, organisoitumiseen kriisimoodiin ja tartuttuihin toimenpiteisiin, joilla tilanteeseen tulee vastata. Keskeiseksi nousi koronakriisin eteneminen monine erilaisine vaiheineen. Vaiheita muovasivat taudin vaarallisuutta ja leviämistä koskevan tiedon muutokset sekä niitä vastaavasti mukailleet viranomaisen suojautumistoimet rajoituksineen ja suosituksineen. Toiminta- ja toimijälähtöisen otteen takia eniten haastattelujen kokonaiskuvaa muovasivat eri toimijoiden aktivoituminen ja sopeutuminen kriisioloihin ja siinä tarvittaviin toimiin. Kiteytimme ryhmähaastatteluaineiston keskeiset tulokset aikajanelle (kuva 2), joka esittää kriisin siihenastiset vaiheet sekä merkittävimmät toimijat ja toiminnot kussakin vaiheessa.

Kuva 2. Koronakriisin 2020 aikajana: kriisin vaiheet ja toimijat

Saimme ryhmähaastatelluilta kiitosta mahdollisuudesta keskustella sekä reflektoida ja peilata kokemuksia yhteisesti yli sektori- ja organisaatorajojen. Tutkimushaastattelut näyttivät toimineen myös eräänlaisena toimijoiden kriisipalveluna. Monet haastattelut olivat yllätyttäviä siitä, kuinka aktiiviselta toiminta eri tahoilla vaikutti. Vaikutti siltä, että julkisessa keskustelussa kansalaisyhteiskunnan toimet olivat jääneet toimijoilta itseltäänkin katveeseen. Seuraavaksi esittelemme tutkimuksen keskeiset tulokset edellä mainittujen viiden teeman alla.

3.1 Sosiaalinen media ensin paikalla

Kun poikkeusolot alkoivat maaliskuussa 2020, kentälle eivät ehtineet ensimmäiseksi kriisiviranomaiset vaan paljosta parjattu sosiaalinen media. Some toimi koronakriisissä ensimmäisenä tiedonvälittäjänä, toimijaverkoston viestintävälineenä, digisiirtymän alustana sekä solidaarisuuden ja henkisen kestävyuden ylläpitäjänä. Tärkein some-alusta näyttää olleen Facebook. Whatsapp mainitaan usein hyvin paikallisena viestintäkanavana, esimerkiksi taloyhtiöissä, mutta myös ammatillisten viestintäverkoston alustana. Kriisitilannetta varten perustetuista some- tai verkkoalustoista aineistoissamme mainitaan vain Yhteismaa ry:n Nappi Naapurin koronapu, joka sekään erään ryhmähaastattelun mukaan ”ei oikein täyttänyt siihen asetettuja toiveita” eli alusta ei muodostunut merkittäväksi avun välittäjäksi.

Osa haastatelluista kuvaa alkutilannetta hämmennyksen ajaksi, toiset alkushokiksi. Somessa alettiin pian välittää tietoa, tarjota apua sekä keskustella avuntarjojen välittämisestä ja ylipäättään käsitellä vuorovaikutteisesti äkkiä kohdattua tilannetta. Somessa ilmaistiin huolta eri ihmisryhmistä ja alettiin tarjota apua ja suuntautua kohti toimintaa. Runsas avuntarjonta nousi esiin muun muassa ryhmähaastatteluissa:

”Ensimmäinen reaktio oli varmasti hämmennys mutta hyvin nopeasti alkoi muodostua auttamisketjuja. Tarjottiin apua somessa, taloyhtiöissä, rappukäytävien nimilistoissa jne. Auttaminen oli jopa niin suurta, että osittain hämmensi se, ettei autettavia löytynyt yhtä paljon.” (ryhmähaastattelu)

Viranomaisten ja järjestöjen sosiaali- ja terveysalan toimijoilla oli huoli esimerkiksi vanhuksista, mutta tietoa puuttui. Ryhmähaastateltujen, mukaan lukien Suomen Punaisen Ristin edustajan mielestä viranomaisilla kesti hiukan päästä liikkeelle. Jopa kaupungin aluetyöntekijät saivat tietonsa aluksi somesta, eivät kaupungin johdolta: ”Somessa oli älyttömästi tietoa, jota jaoin, tuli paljon ketterämmin kuin kaupungin jäykästä organisaatiosta”. (ryhmähaastattelu) Toisaalta viranomaiset ovat voineet olla itse aktiivisia ja aloitteellisia sometoimijoita. Esimerkiksi kaupungin koillisen ja pohjoisen alueen aluetyöntekijä kertoo, että he perustivat paikallisia virtuaalisia areenoita tai ryhmiä esimer-

kiksi lapsille ja nuorille. Hän lisää, että he olisivat perustaneet sellaisia enemmänkin, jos paikallisten yhteisöjen aktiivit olisivat olleet somessa ja siten ”digivalmiita”.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa sosiaalista mediaa kuvataan usein ristiriitojen, häiriköinnin ja kielteisten tunteiden paikkana. Mediaa taas pidetään asiakeskeisempänä ja vakaampana. Ryhmähaastatteluissamme tämä asetelma kääntyi ympäri. Median koettiin lietsoneen pelkoa siitä, mitä saattaa tapahtua, sen sijaan että olisi välitetty tietoa avun saamisesta. ”Siellä olisi pitänyt olla enemmän tietoa, miten jaksat ym.” (ryhmähaastattelu) ”Valtakunnan verkoissakin olisi voinut olla tietoa senioreille, mistä saa apua, myös lehdissä. Miksei ole ollut? Vain pelkotuuttausta.” (ryhmähaastattelu) Juuri iäkkäiden määrittelemisen keskeisimmäksi suojeltavaksi riskiryhmäksi nosti heidät tikunnokkaan tavalla, joka näyttää kääntyneen tavoitettaan vastaan (ks. luku 3.5). Pelon korostuminen, sekä vastaavasti rauhoittelun ja toivon tarve, on havaittu myös Kansalliset dialogit -hankkeessa (Holkeri, 2023, 11). Kanadassa tällaista vastaan syntyi someilmiö, jossa pelon lietsonta mediassa (scaremongering) käännettiin positiiviseksi yhteisyyden ja heikompien auttamisen kampanjaksi (”caremongering”).

Somessa puolestaan – jos siellä ja sen paikallisissa ryhmissä mukana oli – sai tietoa siitä, mitä juuri meidän alueellamme tapahtuu ja mitä minä voisin näissä oloissa tehdä. Ryhmähaastatteluista välittyy kuva sosiaalisesta mediasta tiedonvälityksen lisäksi sekä toiminnan alustana että yhteisyyden ja solidaarisuuden paikkana. Myöhemmin alun kriisivaiheen jälkeen sosiaalisessa mediassa pidettiin toiveikasta mielialaa yllä, osoitettiin solidaarisuutta toisille sosiaalisesti eristetyille ja myötätuntoa rajoituksista ja itse taudista kärsiville sekä etäelettiin yhdessä ja järjestettiin tapahtumia, kuten parvekkeilla laulamista ja tanssimista. Solidaarisuutta ilmensi myös tieto avun tarjoksista eli siitä, että ihmiset ovat auttavaisia.

Hapanjuurileipurit -Facebook-ryhmä oli ryhmähaastatteluissa esiin tullut esimerkki siitä, miten temaattisesta harrastesomeryhmästäkin voi tulla merkittävä yhteisöllisyyden alusta. Sen jäsenmäärä noin kolminkertaistui koronavuoden aikana. ”Halusimme ylläpidossa vahvistaa sitä (yhteisöllisyyttä) ja luoda korona-aikana ihmisille paikan, jossa on hyvä unohtaa maailman murheet”. (ryhmähaastattelu) Pandemian kestäessä ja arkistuessa solidaarisuutta ilmentävä toiminta hiipui ja sen rinnalle nousi ristiriitojakin. Toisen haastattelun mukaan ”ainakin FB-ryhmässä mielipiteet ovat kärjistyneet nyt: riidellään rajoituksista tai arvostellaan ihmisten käyttäytymistä. Kevään tsemppausmieliala on kadonnut.” (ryhmähaastattelu) Ehkä sosiaalisen median kokemista rakentavaksi ja prososiaaliseksi pahimman kriisin aikaan selittää osin se, että uhkakuvien keskellä haetaan yksituumaisuutta pikemmin kuin riitoja.

Sosiaalisen median verkostot toimivat myös alustana sopeutumisessa poikkeusoloihin eli toiminnan siirtämisessä etäyhteyden varaan, mihin järjestöt suuntasivat myös digitukea, samoin kaupunki (Järvelä 2022, 89). Sekä kaupungin että järjestöjen toimijat kehittivät nopeasti omissa verkostoissaan erilaisia neuvonta- ja aputoimia, esimerkiksi tekstiviestintää kerätyille puhelinnumerolistoille. Kaupungin sosiaalisen median kanavien kävijämäärät kasvoivat merkittävästi ja taudille altistumisen riskin paikoista kertovasta verkkosivusta tuli kaupungin sivuista kysytyin (mt., 72). Kansalaisyhteiskunnan puolella perustettiin etävertaisryhmiä ja opittiin pitämään työpajoja etänä, samoin vaikkapa yhteisöllistä ruoanlaittoa, etäjoogaa tai läksyapua maahan muuttaneiden suomen kielen opetukseen. Jotkut toiminnot siirtyivät ulkotiloihin, kuten Kontulan D-aseman Picnic 2020-konsepti. Kaikki sosiaalisessa mediassa touhuttu ei liene joutanut käytännön toimiin: ”Erilaisia virityksiä huomasin paikallissomeyhteisöissä, mutta en tiedä kantoivatko ne sen kummemmin, mielestäni eivät.” (ryhmähaastattelu)

Isossa-Britanniassa pandemiatoimet olivat paljon somen ja muiden verkkoalustojen sekä niissä syntyneiden uusien yhteistyösuhteiden varassa (Jupp 2022, 33, 106). Samoin Helsingin koronakriisissä sosiaalinen media muodosti merkittävän tekijän yhtei-

söjen resilienssissä. Tärkeintä näyttää olleen sen vaikutus henkiseen ja sosiaaliseen kestävyteen sekä ensi vaiheen shokin käsittelyssä että kriisiin jatkuessa. Julkisina ja puolijulkisina viestintäkanavien joukkona se täydensi mediaa, toi tilanteeseen monipuolisempia ja paikallisempia näkökulmia ja esitti kanssaihmiset kanssakokijoina ja toimijoina. Se auttoi myös viranomais- ja järjestötoimijoita paitsi keräämään tietoa myös suuntaamaan ja organisoimaan toimintaansa. On myös hyvin luultavaa, vaikkakin vaikeasti todennettavaa, että somessa ilmaistut avuntarjoukset paitsi ruokkivat itse itseään myös kannustivat avun ja solidaarisuuden osoitukseen verkon ulkopuolisessa elämässä. Tällaiset yhden tai useamman yksilön käyttäytymismuutokset voivat joskus olla niin vahvoja, että koko yhteisön käyttäytyminen muuttuu (Heino & Hankonen 2022, 73–74).

On vielä huomattava, että sosiaalinen media ei ole ollut vain kansalaisten ja organisoituneiden toimijoiden välistä kommunikaatiota vaan siellä on välitetty, suodatettu ja jaettu viranomaisten lähettämää (ja median välittämää) informaatiota. Some ei siis silloin ole toiminut erillisenä kommunikaation kenttänä vaan osana ketjua, jossa informaatio välittyy lähettäjänsä, kanavansa ja kohteensa muovaamalla tavoilla (ks. myös Saarinen 2021). Koronakriisissä moniääninen some näyttääkin muodostuneen keskeiseksi osaksi kommunikaatioketjua julkisvallan instituutioilta kansalaisille.

Sosiaalisen median merkitystä kriisivalmiudessa ei ehkä ole vielä ymmärretty, vaikka sen huomattiin olleen mediaa nopeampi tiedonvälittäjä jo Kaakkois-Aasian tsunamissa vuonna 2004. Esimerkiksi Tiedeakatemian asiantuntijaryhmän (Mauranen et al. 2021) koronatoimien kannanotossa sosiaalista mediaa lähestytään disinformaation ja tiedonsaannin epätasa-arvoisuuden ongelmana, ei resilienssiä tuottavana voimavarana. Suomen koronakriisijohtamisen arvioinnissa korostuu sama kontrollin tarve: ”Sosiaalista mediaa on häiriötilanteissa hyödynnettävä alusta lähtien, koska keskustelu alkaa verkossa heti” (Stenvall et al. 2022, 176). Arviointi lähestyy somea tieto- ja viestintänäkökulmasta, ei sen apu- ja tukitoimia huomioiden, paitsi käsitellessään pitkän koronataudin eli long covidin sairastaneiden Facebook-tukiryhmiä. Nämä ryhmät olivatkin tärkeitä, koska ne käytännössä ”diagnosoivat” tautimuodon ennen kuin asiantuntijat ja media pääsivät sen jäljille. Tukiryhmissä jaettiin vertaistietoa ja -tukea mutta myös kerättiin esimerkiksi oireita koskevia kyselyaineistoja, joita välitettiin sittemmin lääketieteen tutkijoille (ks. Kujala 2020). Marraskuussa 2021 tukiryhmissä tehdyn kyselyn mukaan yli puolet niiden jäsenistä pitivät sosiaalista mediaa tärkeimpänä tiedonjaon foorumina:

”Sosiaalisen median merkitys korostui vastauksissa erityisesti keskeisenä tuen saannin kanavana, mutta myös oikean ja luotettavan tiedon lähteenä. Vastaajien mukaan asiantuntijoilta saatu tieto oli usein sekavaa, ristiriitaista ja vanhentunutta. Vertaistuen sen sijaan koettiin olevan luotettavin kanava, koska samassa tilanteessa olleilta henkilöiltä koettiin saatavan varmasti ajankohtainen ja oikea tieto.” (Stenvall et al. 2022, 187)

Mäkisen (2022) mukaan monen viestinnän asiantuntijan mukaan kriiseissä tarpeellinen moniääninen vuorovaikutus ei koronapandemiassa kaikilta osin toteutunut: ”Kriisikestävyden lisääminen hallinnollisilla viestintäkampanjoilla ei kyennyt osallistamaan syrjäytyneitä, marginaaliryhmiä tai kriittisesti viranomaisviestintään suhtautuvia kansalaisia samoille leiritulille.” Tiedeakatemian asiantuntijaryhmä (Mauranen et al. 2021) peräänkuuluttaa myös ”yhteiskunnallista herkkyyttä” eli ”kykyä kuunnella hiljaisia signaaleja ja erilaisia ryhmiä ja yksilöitä” sekä ”kykyä aitoon vuorovaikutukseen”, joita juuri voi pitää somen vahvuuksina.

Tällainen signaalointi oli myös kaupungin merkittävimmän kriisitoimen, Helsinki-avun taustalla. Lauttasaaren Facebook-ryhmässä avattiin keskustelu naapuruston riskiryhmäläisten auttamisesta ja kerättiin vapaaehtoisia. Keskusteluun tuli mukaan Lautta-

saaren kirkkoherra ja Helsingin seurakuntayhtymän johtaja Juha Rintamäki ehdottaen voimien yhdistämistä. Siitä tehtyyn lehtijuttuun Helsingin Sanomissa puolestaan tarttui kaupungin kulttuuri- ja vapaa-ajan toimialajohtaja Tommi Laitio. Hän totesi, ettei kaupunki selviä urakasta eli riskiryhmien suojaamisesta yksin, ja ehdotti Rintamäelle yhteistyötä. Näin käynnistyi iäkkäitä auttanut Helsinki-apu (Helsinki-avusta ks. luku 3.4; tarkemmin Mäenpää & Grönlund 2021). Rintamäen mielestä Lauttasaari-Facebook-ryhmällä oli ”iso merkitys tapahtumien alussa”, kun hänen yhteistyötajouksensa nousi ”valtavaan mielenkiintoon”. Lauttasaarissa myös soitettiin ensimmäiset apupuhelut, ja ryhmän jäseniä tuli toimintaan aktiivisesti mukaan.

Varauksena johtopäätöksille sosiaalisen median merkityksestä voi pitää sitä, että kysely tehtiin verkossa ja sen pääasiallinen levityskanava oli sosiaalinen media. Lisäksi on syytä huomata, että tämän osion analyysi perustuu lähinnä ryhmähaastatteluihin, joiden osallistujat ovat vähintään digitaalisia ja yhteiskunnallisesti aktiivisia todennäköisesti myös sosiaalisessa mediassa mukana. Näin ollen sosiaalisen media rooli voi olla aineistossamme ylikorostunut.

3.2 Paikallisuus, paikallisuus, paikallisuus

Kaikissa laadullisissa aineistoissamme paikallisuus osoittautui merkittäväksi teemaksi. Ensinnäkin paikallisuus liittyy julkisen vallan asettamien rajoitusten tuomiin haittoihin, erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kohdalla. Paikallisten julkisten tilojen merkitys kohtaamispaikkoina, tukipalvelujen tarjoajina ja yhteisöllisyyden keskuksina nousi aineistoissa monella tavalla esiin. Oman asukastalon, kirjaston tai sosiaalitoimen tukipisteen sulkeminen sulki monelta ikkunan maailmaan. Pahiten se näyttää vaikuttaneen vähävaraisemmissa lähiöissä, joissa on paljon niin sanottua päiväväestöä, lähinnä eläkeläisiä ja työttömiä. Arkisia kohtaamispaikkoja ei enää ollut. Yhdistyksiltä ja kerhoilta vietiin kokoontumismahdollisuus. Kuitenkin ihmisten kriisinkestävyys kannalta keskeisin toiminta ja vuorovaikutus tapahtuu paikallisesti. Resilienssiä sekä ylläpidetään että tuotetaan paikallisella tasolla silloinkin, kun sitä tekevät epäpaikalliset toimijat ja instituutiot. (Kruse et al. 2017, 2322.) Kaupungin aluetyöntekijän näkökulma kriisikevääseen 2020:

”Kaupungin palvelut sulkeutuivat, sosiaalityön asiakkaat ’katosivat’, kaupungin ja järjestöjen asukastilat sulkeutuivat, Helsinki-apu käynnistyi ja kaupungin työntekijät sekä seurakunnan työntekijät sidottiin siihen, ruokajonot pitenivät, järjestötoimijat osoittivat ketteryyttä.” (ryhmähaastattelu)

Tilarajoitukset katkaisivat paikallisyhteisöllisyyden ylläpidon ja sen resilienssiä tuottavan kyvykkyyden hyödyntämisen silloin, kun sitä olisi kipeimmin tarvittu. Tavallaan yhteisöllisen resilienssin tase silloin jopa kääntyi negatiiviseksi, kun aluetyöntekijät ryhmähaastattelun mukaan saivat palautetta, että ”yksinäisyys tappaa enemmän kuin korona”. Toisaalta paikallisuus sosiaalisena ilmiönä saattoi maantieteellisesti supistua mutta intensiteetiltään voimistua ”hyperpaikallisuudeksi” pihatapaamisineen ja talokohtaisine viestirinkeineen.

Ryhmähaastattelujemme mukaan erilaisten tukipisteiden sulkeminen ja kodin ulkopuolella liikkuvan väen väheneminen korostivat asunnottomien ja päihderiippuvaisten näkyvyyttä julkisissa tiloissa, esimerkiksi ostoskeskuksissa (ks. myös Helsinki 2020; 2021). Niiden autioituminen merkitsi sosiaalisen kontrollin heikkenemistä, mikä saattoi lisätä pelon kokemusta yhdessä mediauutisoinnin kanssa. SPR:n edustaja kertoo heidän koordinoineen paikallisyhdistystensä toimintaa, mutta muissa aineistoissamme SPR:n toimia ei mainita.

”Keväällä Haagassa ihmiset jäivät kotiin ja nallet ilmaantuivat ikkunoihin. Elämä siirtyi pitkälti someen ja muihin digitaalisiin kanaviin. Ihmiset myös osoittivat valtavaa avuliaisuutta ja välittämistä. Pienyrittäjien toimeentulosta kannettiin huolta. Moni kyseli, voiko auttaa esim. käymällä kaupassa.” (ryhmähaastattelu)

Toiseksi haastatellut kertoivat, että he olisivat kaivanneet tietoa, ohjeita ja neuvontaa nimenomaan omalta asuinalueeltaan ja aluettaan koskien, sekä puhelimitse tai internetissä että paikan päällä (ks. myös Holkeri 2023, 11). Tilanne oli paradoksaalinen: tietoa ja tukea olisi kaivattu juuri sieltä, mistä sen saaminen evättiin. Kaikki kaupungin ja järjestöjen toimipisteet eivät edes olleet kiinni, mutta viesti niiden aukiolosta ei vaikuta menneen perille. Jonkinlainen välittävä ratkaisu olisi ollut tarpeen ja sellaisia paikoin sovellettiinkin. Diakonissalaitoksen D-asema Kannelmäessä ratkaisi aukiolorajoitukset avaamalla ikkunansa kadulle ja jatkamalla toimintaansa kioskina.

Vaikka kontakteja piti minimoida, jonkinlainen tilallinen ulottuvuus tukeen ja yhteisöllisyyteen olisi kannattanut säilyttää jokaisella asuinalueella. Kun asukastaloja, tukipisteitä ja kirjastoja suljettiin, moni jäi vaille yhteyttä toisiin ihmisiin – osa jopa kokonaan elämäänsä tukevien palvelujen tai edes niiden saatavuutta koskevien tietojen ulottumattomiin. Tähän tarpeeseen vastattiin Helsinki-avulla, mutta se kohdistui vain iäkkäisiin, eikä se heillekään näytä riittäneen (ks. luku 3.5). Koulujen ja koulunkäynnin tärkeys mainittiin haastatteluissa usein, mutta koulujen yhteisöllisestä merkityksestä paikallisena julkisena tilana ei juuri puhuttu (vrt. Re:Urbia 2023). Esimerkiksi Kuninkaantamessa verkostoiduttiin kylätoimikunnan ja päiväkotikoulun kesken, mikä vahvisti kokemusta, että seuraavaa poikkeustilannetta varten pystytään paremmin tavoittamaan autettavat ja löytämään auttamisen tavat.

On myös huomattava, että edellisessä osiossa käsitellyt sosiaalisen median ilmiöt viittasivat tyypillisesti paikallisiin someryhmiin. Paikallisissa ryhmissä voidaan olettaa olevan jo tietynasteista luottamuksen ilmapiiriä, kun ollaan jo valmiiksi asuinalueella ”meitä” ja toisen henkilöllisyyteen on osoitteen osalta ja mahdollisesti sosiaalisten verkostojen kautta helpompi todentaa. Erään kyselyvastaajan mukaan Lauttasaaren Facebook-ryhmässä jopa tarjottiin kakkosasuntoja tai yritystiloja karanteenasunnoiksi.

Toisaalta paikallisuuden merkitys korostuu erityisellä tavalla niiden ihmisten keskuudessa, joilla ei ollut pääsyä sosiaaliseen mediaan tai ylipäätään verkkoon. Suomessa elää satoja tuhansia ihmisiä, jotka eivät syystä tai toisesta käytä tietokonetta ja internetiä. Aineistossamme erityisesti iäkkäillä havaittiin kokemuksia ulosjäämisestä, kun paikallisen tilan ja avun tarjoama ikkuna ulkomaailmaan sulkeutui eikä toista ikkunaa pystytty avaamaan sosiaalisen median kautta. Ikkunaksi jäi valtamedia, joka keskittyi pelottavaan uutisointiin. Myös monet haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset jäivät verkon ulkopuolelle digitaalisten tai laitteiden puutteen vuoksi. Kun matalan kynnyksen yhteisöt ja palvelut, jotka usein tarjoavat mahdollisuuden ja apua tietokoneen käyttöön, sulkeutuivat, heikkeni myös mahdollisuus hakea esimerkiksi yhteiskunnan tukia perustoimeentuloon.

Kriisinhoidon paikallisuuden suhteen haastatelluilla oli kritiikin lisäksi myös parannusehdotuksia. Asukastaloja tai kirjastoja olisi monen mielestä voinut käyttää hallitusti jonkinlaisina kriisipisteinä, vaikkapa tietyille väestöosalle kulloinkin rajoitetuina aikoina. Siellä olisi annettu digiopastusta ja autettu matalalla kynnyksellä tai edes tiedotelapulla ovesa hakemaan apua, tukea ja kohtaamismahdollisuuksia. Myös Helsingin etsivän lähityön työntekijät ovat ehdottaneet esimerkiksi päihteitä käyttäville ja asunnottomille tarpeellisia koko kaupungin alueelle sijoituvia matalan kynnyksen päiväkeskuksia (Helsinki 2021).

Tiedotusta olisi voitu tehdä suoraan koteihin ja rauhallisemman tartuntatilanteen aikana tavanomaisemminkin. Haastatelluja myös hämmästytti se, miten yhteisöruo-

kailupaikat joutuivat sulkemaan, kun ravintolat saivat olla auki. Tiloja ja paikallisuutta koskevaa arvostelua ja ehdotuksia ei voi lähestyä osana yleistä viranomais-toimiin kohdistunutta ”koronakriittisyyttä”, sillä muita rajoituksia he eivät moittineet. Jatkossa tutkimustietoa tulisi yhdistää paikallisesti tuotettuun tietoon ja osaamiseen sekä osallistaa ihmisiä taudintorjuntaan paikallisesti (Kantomaa & Sebert 2021).

3.3 Alueiden erot ja yhteisöllisen resilienssin segregaatio

Yhteisöllisyyden alueellisten erojen tutkimuksen keskeisin havainto on hyvän kasautuminen eli eräänlainen alueellinen Matteus-efekti: siellä missä on sosioekonomisesti hyväosaista väestöä, on myös monenlaista muuta hyvää. Se tarkoittaa vaikkapa sosiaalista käyttäytymistä tuntemattomia kohtaan (Zwirner & Raihani 2020), altruistista käytöstä (Holland et al. 2012) tai resursseja paikallisen sosiaalisen elämän sääntelyyn (Sampson et al. 1997; Kempainen et al. 2018) – tai hieman yksinkertaistaen: sosiaalisen pääoman eri muotoja ja edellytyksiä. Kriisinkestävyuden kannalta paikallinen sosiaalinen pääoma onkin ratkaiseva, sillä siitä riippuu, pystyykö asuinalueen asukasväestö järjestäytymään tarpeen vaatiessa yhteen hiileen tehokkaasti puhaltavaksi yhteisöksi.

Kuten edellä todettiin, vastaajamäärät jäivät varsin mataliksi postinumeroaluetta kohti. Tämän vuoksi yhdistelimme vierekkäisiä postinumeroalueita Helsingin sosiaalimaantiedettä koskevan ymmärryksemme mukaisesti isommiksi alueyksiköiksi, jotta vertailupohja olisi hieman luotettavampi tilastollisesti (ks. Liite 1). Tässä kappaleessa raportoidut aluetulokset perustuvat näihin laajempiin yksiköihin.

Yhteisöllinen toiminta on yleensä vahvempaa parempiosaisten alueilla, koska asukkailla on paremmat resurssit toimia, kuten aikaa, turvallisuudentunnetta, kielitaitoa, digiosaamista ja verkostoja. Tämä näkyy myös kyselyaineistossamme, joskaan kuva ei ole yksiselitteinen. Alueilla koetun yhteisöllisen resilienssin erot ovat suuria ja seuraavat pitkälti sosioekonomista asukasrakennetta, aivan kuten aiemman tutkimuksen valossa voisi odottaakin. Vahvasti keskiluokkaisessa Lauttasaaressa tukitoimia on vastanneiden mukaan ollut kaikilla tasoilla (asuinalue, talo, ystävät ja tuttavat) keskimääräistä enemmän. Koillisen metro-Helsingin alueella yhteisöllistä toimintaa esiintyi kyselyn valossa suhteellisen heikosti asuinalueen tai korttelin tasolla, mutta sen sijaan ystävien, tuttavien ja suvun keskuudessa keskimääräisesti tai sitä enemmänkin. Tämä havainto voisi viitata sosioekonomisesti haavoittuvampien lähiönaapurustojen organiseen solidaarisuuteen ja vastavuoroisuuteen eli siihen, että tuttujen auttaminen on arkipäiväistä eikä siitä välttämättä tehdä numeroa (ks. Junnilainen 2019).

Avun antaminen vaihteli aluetasolla noin 50 prosentin (metron pohjoishaara) ja 80 prosentin (Länsi-Pasila–Ruskeasuo–Meilahti ja Lauttasaari) välillä. Solidaarisuuden kokemukset olivat vahvimpia Lauttasaaren vastaajilla (83 %) ja heikoimpia Munkkiniemen ja metron pohjoishaaran alueilla (n. 30 prosentin luokkaa).

Asuinalueiden väliset erot eivät ole täysin johdonmukaisia siten, että korkea sosioekonominen taso aina ennustaisi korkeaa yhteisöllisyyttä, solidaarisuutta ja yhteisöllistä toimintaa. Siihen vaikuttavat myös alueen sosiaalisen järjestäytymisen aste naapurustoverkostoihin ja paikallisiin yhdistyksiin sekä paikallisen sosiaalisen median olemassaolo ja aktiivisuus sekä ihmisten keskinäinen seurallisuus.

Esimerkiksi keskimääräistä paremman tulotason Munkkiniemen seudulla tuen ja avun kokemus on ollut kyselyn mukaan varsin heikolla tasolla ja Konalan seudulla puolestaan Lauttasaaren tasoa. Munkkiniemen alueen vastauksissa korostui sukulaisten keskuudessa järjestetty aputoiminta, mikä saattaa osin liittyä alueen keskimääräistä iäkkäämpään väestöön.

Erot saattavat liittyä sosiaalisen median rooliin, sillä somessa havaittujen tukitoimien yleisyys korreloi vastaavasti edellä mainittujen havaintojen kanssa kaikilla mainituilla

alueilla. Toisaalta kyse voi ainakin osin olla vinoutuneen ja pienehkön kyselyaineistomme aiheuttamasta artefaktista.

Alueita vertailtaessa some vaikuttaa näyttäneen voimansa erityisesti koulutetun keskiluokan hallitsemilla alueilla. Sen merkitys näyttää myös edellyttävän jo olemassa olevaa sosiaalisen median yhteisöllistä rakennetta eli aktiivisia paikallisia someryhmiä sen sijaan, että niitä syntyisi kriisin synnyttämään tarpeeseen. Tämä on yksi havainnoistamme, jotka painottavat pysyvien rakenteiden merkitystä yhteisöllisessä resilienssissä. Whatsapp-viestintää tosin rakentui heränneeseen tarpeeseen, mutta sekin kehkeytyi viranomaisten ja järjestöjen aiempien verkostojen varaan. Sama pätee yleisemminkin: Jos paikallinen järjestötyö on ollut kekseliästä, tasa-arvoista ja yhteisöllistä, se näyttää kannatelleen yhteisöä kriisinkin aikana. Paikallisyhdistysten toiminta on voinut hyvinvoivilla alueilla jopa kasvaa korona-aikana. Toisaalta yksinäisiä, vähävaraisia ja digitaidottomia elää joka alueella.

Vertaileva analyysi Lauttasaaren ja Mellunkylän sosiaalisesta mediasta viittaa siihen, että hyväosaisen väestön hyvinvoivilla asuinalueilla paikallinen some olisi ollut vahvemmin vuorovaikutteinen yhteishengen ylläpitäjä ja vähemmän keskiluokkaisessa miljöössä taas painottunut viranomais- ja järjestötiedon kanavaksi. Aineistojen hajatieidot järjestöjen kyvystä siirtyä digiloikkaan viittaavat samaan suuntaan. Arabianrannassa digisiirtymä tehtiin pikaisesti ja tukea annettiin oman alueen lisäksi myös muualle. Pitäjänmäellä kaupunginosayhdistys otti vahvan tiedottajan roolin omilla somekanavillaan.

Keskiluokkaisemmilla alueilla some ja digitaalisiin pohjaava luovuus kukoistavat paremmin. Toinen, ja myös someen liittyvä tekijä lienee alueen asukkaiden järjestäytyneisyyden aste. Moni kaupunginosayhdistys (esim. Käpylä ja ARTOVA) kertoi kamppailleensa erityisesti tapahtumiensa järjestämisestä, mikä kertoo tilatarpeen lisäksi tapahtumien suuresta merkityksestä niiden toiminnassa. Myllypurossa asukastalon sulkemisen kuvataan lopettaneen kaiken yhteisöllisyyden, jota olisi kipeästi tarvittu. Pikkuhuopalahtelaisen ryhmähaastattelun mukaan ”Taloyhtiön sosiaaliset tapahtumat ovat katkolla koronan vuoksi. Yleensä ollaan kovin aktiivisia.”

Ryhmähaastatellut ihmiset itse mainitsivat paikallisen kriisinkestävyuden aineksiksi hyvät naapuriverkostot ja luontokohteet sekä helposti saavutettavan sosiaalityön. Nämä varmasti vaihtelevat asuinalueelta toiselle, vaikka haastatteluaineistolla eroja ei voi kattavasti ja luotettavasti kuvata. Yhteisöllisyyttä ja solidaarisuutta on yleensä koettu enemmän hyvinvoivien alueilla. Myös kyselyssämme mainitut nallejahdit, parvekelaulut ja vastaavat tempaukset näyttävät osin keskittyvän keskiluokkaisemmille alueille, vaikka on muuallakin esimerkiksi istutettu kukkia ja tehty lapsille yllätyksiä metsäpoluille.

Kiinnostavaa on, että keskustassa asuvien parissa etenkin aluetason tukitoimia on havaittu suhteellisen vähän mutta yhteisöllisyyttä ja solidaarisuutta on kuitenkin koettu keskimääräistä enemmän. Sen voi arvella liittyvän tiiviissä kaupunkirakenteessa syntyvään ja keskiluokkaisessa sosiaalisessa miljöössä korostuvaan urbaaniin huomaavaisuuteen, jolla ihmiset antavat sosiaalista tilaa ja etäisyyttä toisilleen. Tätä on kutsuttu esimerkiksi kohteliaaksi tarkkaamattomuudeksi (Goffman 1966), negatiiviseksi solidaarisuudeksi (Kortteinen 1982) tai vastavuoroiseksi välttämiskäyttäytymiseksi (Mäenpää 2005), joka voi ilmetä myös katseenvaraisena katuseurallisuutena (mt.). Toisten välttelyä pidetään usein urbaanina vieraantumisenä, mutta sen avulla ihmiset myös tekevät tiettäväksi huomaavansa toiset ja ottavansa heidät huomioon ilman puhekontaktia.

Kuninkaantammen uudella asuinalueella kriisi näyttää heikentäneen yhteisöllisyyden ilmenemistä mutta tiivistäneen sitä luovia verkostoja ja rakenteita. Joillakin alueilla sanotaan yhteisöllisyyden vähentyneen, mikä saattaa selittyä näiden alueiden uutuudella, jolloin sosiaaliset verkostot eivät vielä kannaa. Vielä rakentuvaa Jätkäsaarta kuvataan tässä suhteessa poikkeuksena, mutta sielläkin yhteydenpidon muotoja alettiin vasta vähitellen kehittää. Pitäjänmäessä rakenteet näyttävät vahvoilta ja ainakin kaupungin-

osayhdistyksen tiedotus on ollut mittavaa. Keskiluokkaisilla alueilla avuntarve on ollut pistemäisempää ja siitä on esimerkiksi Arabianrannassa huolehtinut seurakunta.

Eroja näkyy myös alueiden sisällä. Auttaminen ja yhteisöllisyys on ollut pirstaleista. Haastattelun mukaan ”Jossain taloyhtiössä tosi aktiivista, lappuja rapussa ja Whatsapp-ryhmiä, viereisessä taloyhtiössä ei mitään.” Joidenkin haastateltujen mukaan maahan muuttaneiden syyllistäminen tartuntojen leviämisestä häiritsi yhteisöllisyyden kokemusta alueella. Myös Helsinki-avussa (ks. luku 3.4) havaittiin isoja alue-eroja sekä avun tarpeessa että toteutuksessa. Joillain alueilla kasseja vietiin kymmenittäin, toisaalla vain muutamia. Seurakunta-alueisiin perustuneet toimipiirit kattoivat koko kaupungin ja logistiikkakin toimi joka puolella.

Myös yhteisöllisesti keskimääräistä resilienssimillä alueilla on ollut haavoittuvassa asemassa olevia. Esimerkiksi Arabianrannassa seurakunnassa kerrotaan saadun apua, ja Pitäjänmäessä koettiin väliinpuotoamista kaupungin jalkautuvassa neuvonnassa vieraskielisille. Yksinäisyyttä ja pelkoa on koettu kaikkialla, mutta avuntarve on vaihdellut yksilöllisesti. Viitettä siitä, että Helsinki-apu olisi toteutunut huomattavasti sosioekonomisesti heikoimmilla alueilla, ei ole. Historiallisesti katsoen on kiinnostavaa, että kriisitilanteessa kaupungin toiminta organisoitiin seurakuntajaon mukaan. Palattiin ikään kuin historiassa taaksepäin aikaan, jolloin maallinen valta järjestyi kirkollisen vallan rakenteisiin. Eikä kyse ollut vain hallinnan territoriaalisuudesta vaan koko kriisiin organisoitumisen luonteesta. Helsingin silloisen toimialajohtajan Tommi Laition sanoin: ”tuotettiin julkista palvelua seurakuntien kautta”.

Kaikki mainitut alueittaiset some- ja digierot johtuvat todennäköisesti enemmän koulutusaste-eroista kuin eroista tulotasossa. Joka tapauksessa johtopäätös on, että sosiaalista tasapainoa kannattaa pitää yllä myös kriisinkestävytyden takia: Alueellinen sosioekonominen eriytyminen tuottaa luultavasti eriarvoisuutta paikallisessa kriisinkestävytydessä. Lisäksi kokonaistason sosiaalinen koheesio tai solidaarisuus heikentyyvät, jos huomataan, ettemme olekaan tiukan paikan tullen samassa veneessä. Eriarvoisuus on kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden mukaan keskeinen yhteisöllistä resilienssiä ja yhteiskunnan kokonaisuusvietyymistä rapauttava tekijä, kun osa väestöstä on alttiimpaa kriisien negatiivisille seurauksille (esim. Norris et al. 2008). Yhteisöllinen resilienssi on, kuten yhteisöllisyys ylipäättään, omiaan kehittymään kierteenomaisesti, sekä voimistumaan että heikentymään (Vaneckhaute et al. 2017, 739). Ominaisuus viittaa siihen, että yhteisöllinen resilienssi on äärevöityvä ilmiö. Se kasvaa joskus ja jossain suureksi, mutta voi myös hiipua pieneksi. Sama kierteenomaisuus on tuttu yleisestä kaupunginosien segregaatiotutkimuksesta ja -keskustelusta sekä kaupunkiturvallisuuden nollatoleranssijattelusta, joissa pientenkin mainehaittojen tai ympäristöhäiriöiden katsotaan voivan kumuloitua merkittäviksi.

Sosiaalisen eriytyksen kohdalla kaupunkisuunnittelu ja tilanhallinta pyrkivät estämään heikkenemisen kierteitä, mutta kumpaan resilienssipolitiikassa kannattaisi pyrkiä, voimistamiseen vai heikkenemisen vastustamiseen? Kriisien segregaatio on tunnistettava eli alueita on priorisoitava tuen tarpeen mukaan. Toisaalta myös hyvinvointien alueiden haavoittuvista ihmisistä tulee huolehtia. Koska olemassa olevat verkostot ovat yhteisöllisen resilienssin perusta, tulee varautumisessa tukea verkostoja siellä, missä ne ovat heikkoja. Myös vahvojen verkostojen alueita kannattaa tukea, koska niillä resilienssivaikutukset kertautuvat ja voivat vaikuttaa myönteisesti alueen ulkopuolellakin. Yhteisöllinen resilienssi nousee alhaalta ylös ja järjestäytyy sosiaalisesti osin vasta tarpeen tullen ilmaantuen, joten se ei voi olla kaupunkiin tasaisesti jakautuva tai jaettava resurssi. Muun kansalaistoiminnan kuten kaupunkiaktiivisuuden tapaan, se on kaupunkilaisten ja kansalaisyhteiskunnan aktiivisuuden mukaan vaihteleva tekijä, jota on pyrittävä hallinnoimaan muilla periaatteilla kuin hyvinvointivalttiollisella tasapuolisuuden ihanteella (ks. Mäenpää & Faehnle 2021).

3.4 Kriisin toimijat ja yhteistyö

Valtakunnallisesti viranomaistahojen koordinoima yhteistyö järjestöjen kanssa sai koronakriisissä uusia muotoja (Eronen et al. 2020) perustuen sekä vanhoihin yhteistyökuvioiden että järjestöjen tilanteessa tekemiin aloitteisiin (Eronen et al. 2021). Aineistoissamme korostuu jälleen paikallisuuden näkökulma ja nyt myös viranomaiskritiikki, kun ryhmähaastattelussa arvioitiin eri toimijoiden roolinottoja ja toimenpiteitä: ”Kaupunki on ainakin alueellisessa toiminnassa mokannut, ei mitään apua sieltä.” ”Kaupunki on passiivinen, odottaa että loppuu.” Suomen Punainen Risti vapaaehtoisineen avusti viranomaisia puhelinpalvelussa ja ruoka-avun jakamisessa sekä koordinoi riskiryhmäläisten ostoksia ja lääkkeitä ja jakoi tietoa. Toisaalta viranomaiset ja järjestöt sekä jalkautuivat että ”etäytyivät” uusin toimintamuodoin, esimerkkinä ruokajonossa annettu henkinen tuki ja nuorisotyö kaduilla.

SPR:n edustajan mukaan naapuriavulla oli monella alueella ollut ”keskeinen rooli”. Monen kaupunginosayhdistyksen tai paikallisjärjestön kerrotaan lamaantuneen, jopa lopettaneen toimintansa, toisten taas kyenneen tekemään digiloikkaa ja etäsiirtymää tai ainakin tiedottamaan verkon kautta. Esimerkiksi Myllypurossa Martoilla oli ongelmia digiloikassa ja yksi eläkeläisjärjestö jopa lopetti toimintansa, koska ei pystynyt pitämään lakisääteistä vuosikokousta rajoitusten ja puutteellisten digitaitojen vuoksi. Kontulan ostarilla suitsittiin häiriökäyttäytymistä ja Vallilassa soviteltiin päihdeporukoiden ja paikallisten asukkaiden välisiä ristiriitoja. Haastattelemamme vähemmistöuskonnolliset yhteisöt kertoivat usein jääneensä vaille viranomaistukea. Toisaalta joillain alueilla yhteisöllisyyden kerrotaan puolestaan parantuneen ja tiloja korvaavia toimintatapoja keksityn.

Ryhmähaastatellut kokivat yleisesti, että viranomaisilta saatiin huonosti henkistä tukea, eikä diakoniatyökään suureen tarpeeseen onnistunut vastaamaan, etenkin kun resursseja kohdistettiin runsaasti Helsinki-apuun. Henkisen kestävyuden suhteen erään ryhmähaastatellun mukaan ”ilman yhteisöjä ja nallejuttuja olisi oltu pulassa.” Myös paikallisten yritysten tukemiseen tai jopa yritysyhteistyöhön viitataan monesti. Lähes kaikissa aineistoissamme tulee esiin se, että avuntarjouksia on tehty enemmän kuin niihin on vastattu. Myös järjestöillä on ollut vapaaehtoisia auttajia jopa liikaakin ja heidän työllistämisensä turvallisesti on voinut olla hankalaa. Samaan aikaan moni yli 70-vuotias vapaaehtoinen joutui jäämään toiminnasta pois. Koronakriisin katsotaan laskeneen kynnystä pyytää apua ylipäättään. Osa kerrotusta auttamistoiminnasta oli orgaanista ja itsestään selväksi luonnehdittavaa läheisten tai lähimmäisten auttamista.

”Itse hoidimme 3 ruokakunnan vanhusten (naapurit, äitini ja appiukkoni) ruokaostokset. Ei niitä kukaan varsinaisesti organisoanut, itse tarjouduimme. Meillä 3 lasta ja ruokaa menee paljon. Muutaman eläkeläisen ruokaostosten tekeminen siinä sivussa ei ollut iso juttu.” (ryhmähaastattelu)

Myös lähipiirin ylittävä auttaminen oli usein luonteeltaan itseorganisoituvaa.

”Vapaaehtoiset kansalaiset olivat toimijoina, en huomannut minkään erityisen toimijan järjestämää.” (ryhmähaastattelu)

Kuten naapuriapua ja muuta auttamista koskeva tutkimus kertoo, auttaminen ei usein ole yksisuuntaista toimintaa. Se on voinut olla myös vastavuoroista esimerkiksi riskiryhmäläisten kesken.

”Naapurini auttoi ruokakassien myötä minua. Hän kävi koko karanteeniajan kaupassa puolestani. Minä autoin puolestani häntä silloin, kun hänellä oli avuntarvetta. Autan myös parin viikon jaksoissa yhtä naapuria kanssani kauppaan menossa autollani.” (ryhmähaastattelu)

Aktiivisimpia avuntarjoajia näyttävät olleen nuoret aikuiset, kun yleensä aktiivisimmat vapaaehtoistoimijoiden ikäryhmät ovat 35–44- ja yli 65-vuotiaat (ks. Sipola 2019, 27). Yleensä epävirallisessa auttamisessa Suomessa korostuu lapsiperheiden rooli avun verkostoissa sekä avun antajina että saajina (Grönlund 2020). Nuorten aikuisten rooli avuntarjoajina pandemiassa johtunee vanhemman väestön haavoittuvuudesta pandemiassa sekä avunannon koordinoimisesta sosiaalisessa mediassa. Kyselyn avovastauksessa kerrotaan seuraavasti:

”Mun aktivismini oli ilmoitukset taloyhtiön ilmoitustaululla & Facebookissa, että autan mielelläni kauppa- ja apteekkireissuissa. Seurasin ja seuran myös NappiNaapurin koronapu-palstaa, että oisko lähistöllä joku, joka tarvitsisi apua. Toistaiseksi ei ole ’tarvinnut’ auttaa.” (kyselyvastaus)

Akuutin vaiheen jälkeen tärkein avun ja tuen tarve koski sopeutumista etäelämään ja siinä ennen kaikkea digiloikkaan. Ryhmähaastattelun mukaan: ”Siellä oli yksi digitaalinen, joka poisti sen pelon ja tsemppasi, ovat nyt superaktiivisia.” Yhden yksilön vertaistuellalla saattoi olla suuri merkitys, kun ihmisiä tuupattiin eli autettiin toisia pois omalta mukavuusalueelta tai koetusta identiteetistä. ”Valtava potentiaali kun pääsevät kynnyksen yli.” Pitäjänmäessä asuntolan asukas viesti auttajille, että talossa on paljon liikuntarajoitteisia ruoka-avun tarpeessa. Vantaalla yksityishenkilö koodasi tietokoneohjelman seurakuntien ruoka-apuun. Kannelmässä palvelutalon johtaja joukkoisti ”tsemppivideon” tekoa alueen yhteisössä. Vieraskielisten yhteisöjen avainhenkilöt olivat erityisen tärkeä linkki viranomais- ja mediatiedon tulkkeina sekä kielellisessä että kulttuurisessa mielessä etenkin alkuvaiheessa, ennen kuin monikielisen viranomaisviestinnän puutteisiin havahduttiin. Toisaalta oman yhteisön informaation varaan joutumisessa on nähty myös ongelmia (ks. Holkeri 2023, 12).

Moni korosti ryhmähaastatteluissa aputoimijoiden moninaisuutta sekä lisääntyntä yhteistoimintaa niiden kesken. ”Korona on synnyttänyt uutta yhteistyötä, joka ehkä olisi jäänyt muuten syntymättä. Samalla se on jakanut ihmisiä: hyvää on syntynyt, mutta myös hätää on paljon.” Toimijoiden organisoitumisesta ja toimintatavoista löydettiin myös parannettavaa. Tällaisena mainittiin erityisesti organisaatioiden hierarkkisuus, joka ei tue ihmisten suoraa ja rohkeaa kohtaamista. Naapuriavun ja omaehtoisen yhteisötoiminnan tiivis kytkös viranomais- ja järjestötyöhön näyttää Helsingissä olleen pikemmin poikkeus kuin sääntö, kun taas Britanniassa vapaat kansalaistoimijat ja järjestöt hybridisoituivat siten, että epämuodollisen ja organisaatiolähtöisen toiminnan raja häilyi (Jupp 2022, 105, 108).

Havaintoamme vahvistaa aineistomme merkittävin yksityinen apuhanke, kahden naisen pyörittämä ruoka-apu asunnottomille. He organisoivat, valmistivat ja jakoivat 50 ruoka-annosta viikoittain lähinnä Kontulan ostoskeskuksella kuuden viikon ajan keväällä 2020. Kontulan ostari on Helsingin keskeisimpiä paikkoja sosiaalialan toiminnalle: Siellä toimii kaupungin Lähiöasema sekä päihde- ja mielenterveysasiakkaiden päivätoimintapaikka Sympis ja vielä Diakonissalaitoksen D-asema. Kuitenkaan naiset eivät edes kohdanneet viranomaisia tai järjestöjä, saati tehneet yhteistyötä, vaikka operoivat – hyvin vastuullisesti ja toimintaansa dokumentoiden – hädänalaisten ihmisten kanssa.

Yleisesti turvallisuusalalla on jo huomioitu tarve kytkeä äkkiä ilmaantuva, itseorganisoituva neljäs sektori nykyistä paremmin viranomaisten turvallisuustoiminnan tuek-

si, jotta sen potentiaali voidaan hyödyntää (Yumagulova & Handmer 2021; Jalava et al. 2017). Hyödyntämisen ensi askel olisi tunnistaa tällaiset toimijat, ja tavoitetilaksi lienee järkevää asettaa viranomaistahon koordinoima yhteistoiminta tai vähintään kattava tilannekuva eri toimijoiden poikkeustilanteessa tuottamasta apu- ja tukitoiminnasta. Kuten aiemmin on todettu, Helsingin koronakriisin mittavin aputoimi Helsinki-apu sai vauhtia itseorganisoituvan toiminnan tunnistamisesta.

Helsinki-apu (ks. tarkemmin Mäenpää & Grönlund 2021) oli Helsingin kaupungin ja Helsingin evankelisluterilaisten seurakuntien yhteistyössä organisoima asiointipalvelu yli 70-vuotiaille. Taustalla oli valtiovallan ohjeistus yli 70-vuotiaille pysyä kotona karanteenimaisissa oloissa. Tuolloisen Helsingin pormestarin Jan Vapaavuoren (2022) mukaan taustalla oli myös hänen kehoituksensa ideoida uutta ja minimoida tilanteen synnyttämiä vahinkoja. Helsinki-apu rakennettiin nopeasti ja se käynnistyi noin viikossa poikkeusolojen alettua maaliskuussa 2020. Mukaan tuli suuria järjestöjä, yrityksiä ja vapaaehtoisia kansalaisia. Elokuun loppuun mennessä oli soitettu 67 902 puhelua, jaettu 3 662 ruokakassia, 2 535 akuuttiruokakassia ja toimitettu 342 lääkekuljetusta työntekijöiden ja vapaaehtoisten voimin. Lisäksi soitettiin noin 700 erillistä keskusteluapupuhelua kirkon organisoimana yhteistyönä mielenterveystoimijoiden ja vähemmistöuskontokuntien kanssa.

Keväällä 2020 monessa kunnassa päätettiin tukeutua järjestöjen ja vapaaehtoisten apuun (Alanko et al. 2022, 20). Myös Helsinki-avun lähtökohtana oli kaupungin arvio, ettei tilanteesta omin voimin selvitä vaan tarvitaan muiden apua. Esimerkiksi tarvittava määrää vapaaehtoisia kaupungilla ei ollut. Kaupungin silloisen toimialajohtaja Tommi Laition mielestä Helsinki-apu oli poikkeuksellinen hanke juuri siksi, että ”kaupunki uskalsi sanoa, että emme selviä yksin”. Niinpä kaupunki ja evankelisluterilainen kirkko toteuttivat sen yhdessä ja erilaisten kumppanien kanssa avun tavoitteisiin ja volyyymiin nähden hyvin nopeasti, ja vieläpä ilman kasvokkaisia tapaamisia etäkouluttaen 600 ihmistä uusiin töihin. ”Julkinen sektori siis taipuu, kun on pakko”, Laitio sanoo. Seurakuntayhtymän johtaja Rintamäki puolestaan korostaa kykyä tarvelähtöiseen toimintaan organisaatiolähtöisyyden sijasta, vaikka valmiita toimintamalleja ei ollut. Organisaatioiden välisten suhteiden, luottamus pohjan ja henkilösuhteiden oli oltava kunnossa. Oli osattava hyödyntää olemassa olevia resursseja eri tahoilla ja rakentaa yhteistä, ei omaa. Myös kunkin omat kontaktit ja verkostot olivat tärkeitä, niin kaupungilla kuin järjestöissä, johdosta työntekijöihin.

Kaupunki ja kirkko täydensivät toistensa toimintatapoja ja osaamista. Kirkon lähtökohta oli diakoniatyö, joka auttaa ihmisiä kokonaisvaltaisesti, myös heidän henkisesä ja hengellisessä hädässään. Kaupungin tavoite oli kannatella ihmisiä sosiaalisesti ja taloudellisesti. Yritysten oma-aloitteinen mukaantulo oli jopa suurempaa kuin mitä osattiin hyödyntää. Se osoittaa yhteisen kriisitietoisuuden voivan mobilisoida yhteiskuntaa laajasti, mikä tulisi ottaa varautumisessa huomioon. Yhteistyön kokemus on siis ollut kokonaisuutena hyvä ja sitä on haluttu ylläpitää pitämällä organisaatioiden rajapintoja auki. Kaupungin kulttuurin ja vapaa-ajan sekä sosiaali- ja terveystoimen ja kirkon kesken on sovittu jatkotapaamisista kahdesti vuodessa. Lisäksi on laadittu valmiussuunnitelma ”Helsinki-apu kakkoseksi”, jossa esimerkiksi henkistä tukea järjestettäisiin aiempaa laajemmalla verkostolla. Akuuttikassipalvelua kehitettäisiin ravitsemuksellisesti, ja liikkumista ja kulttuuripalveluja liitettäisiin mukaan. Vapaaehtoiset aiotaan ottaa voimakkaasti mukaan edelleen pop up -vapaaehtoisuuden hengessä ja digitaalisella alustalla Nappi Naapuri -alustan tapaan. (Hörkkö et al. 2020.) ”Helsinki-apu-kakkosta” ei tässä pandemiassa tarvittu.

Helsinki-apu oli sekä kaupungille että kirkolle merkittävä ja menestyksellinen kokemus. Uhkakuva ja tahtotila yhdistivät. Toimittiin nopeasti haavoittuvimmaksi katsotun ryhmän hyväksi organisaatorajoja ylittäen. Vapaaehtoisia ja työvoimaa riitti, yritysyh-

teistyö oli uusi avaus. Toimijoilla oli selvät ja sopimuksenmukaiset roolinsa lakipykälien puitteissa. Syksyllä 2020 toteutetun Helsinki-barometrin (Keskinen & Hirvonen 2020) mukaan 90 prosenttia vastaajista oli tyytyväisiä Helsinki-apuun.

Rintamäen mukaan nopea liikkeelle lähtö oli tärkeää, kun kaikki olivat ”ensimmäisen aallon harjalla” samoin uhka-ajatuksin ja yhteisessä tahtotilassa. Ennen kaikkea hänestä organisaatiot eivät saa katsoa sisään- vaan ulospäin avoimesti ja niiden on luotettava tarvelähtöisyyteen organisaatiolähtöisyyden sijasta, vaikka valmiita toimintamalleja ei ole. On osattava hyödyntää olemassa olevia resursseja eri tahoilla ja rakentaa yhteistä, ei omaa. Yhteisöllisen resilienssin ja sen tukemisen kannalta tällainen asennoituminen ja organisaatiollinen oppimiskokemus vaikuttavat hyvältä.

Kaupungin ja kirkon yhteisorganisoimaa aputointa ei voi pitää varsinaisena yhteisöllisen resilienssin ilmiönä, koska se rakennettiin, sitä johdettiin ja se toteutettiin julkisvalta- ja organisaatiolähtöisesti ilman kansalaisten paikallista itseorganisoitumisen alhaalta-ylös-ulottuvuutta muuten kuin palautteen ja korjaustointen mielessä. Se kuitenkin sai yhden sytykkeensä kansalaistoiminnasta, toteutui osin vapaaehtoisvoimin sekä rakentui julkishallinnon organisaatorajojen ylittämiseksi ja uudelle toimintakulttuurille kohti yhteistoiminnallista kriisinhoitoa. Se siis sekä luotiin että toteutettiin yhtä aikaa organisaatioiden sisällä, niiden kesken ja myös niiden ulkopuolella avoimen innovaation periaatteen (von Hippel 2005) ja yhteistoiminnallisen kriisin hoidon kautta. Helsinki-apua voidaankin kenties pitää organisaatiotason yhteisöllisen resilienssin tapauksena, jonka pohjalta viranomaistaholta koordinoitua ja kansalaisyhteiskuntaa hyödyntävää valmius- ja kriisitoimintaa voidaan kehittää.

3.5 Haavoittuvimpien apu ja kokemukset

Helsinki-apu kohdistui koronataudin ja sosiaalisen eristämisen takia erityisesti riskiryhmiksi katsottuun vanhimpaan ikäluokkaan. Sen tavoittaminen kokonaisuudessaan hyvinvointivaltiollista universalismin ajatusta seuraten oli etenkin Helsingin kaupungille tärkeää. Kirkon diakoniatyöllekin näin laaja tavoitavuus oli uutta. Sen piirissä ilmeni kuitenkin myös kritiikkiä. Kenttätyöntekijöille tehdyssä kyselyssä jotkut katsoivat kaupungin taholta tulleen yhdenvertaisuusvaateen vääristöneen diakonian alkuperäisen toimintaidean auttaa niitä, joiden hätä on suurin ja joita ei muuten auteta. Heidän mukaansa useimmat iäkkäät olisivat saaneet ruokansa ja lääkkeensä muutenkin esimerkiksi omaistensa tai kaupallisten palvelujen avulla. Samalla muun ikäisten ja erittäin vaikeissakin tilanteissa olevien ihmisten auttamiselle jäi vähemmän aikaa ja resursseja. Avovastauksissa puhuttiin jopa avun hyväksi käyttämisestä ja toisaalta väliinpuotoajista.

Kaikilla kontaktoiduilla iäkkäillä ei ollut varaa ostaa ruoka-apua, jolloin heille alettiin toimittaa ilmaisia ”akuuttikasseja”. Huono-osaisten tarvetta ja Helsinki-avun mittakaavaa suhteessa siihen kuvaa, että viidessä kuukaudessa seurakuntien ja pienempien toimijoiden yhteinen tavanomainen, huono-osaista palveleva ruoka-apu toimitti 152 000 ruokakassia, kun Helsinki-avun vähävaraisille tarkoitettuja akuuttikasseja jaettiin 2 535 kappaletta. Mittavin kriisitoimikin näyttää siis olleen rajallinen vähäväkisistä huolehtimisessa, vaikka toisaalta pelkkä puhelinsoitolla osoitettu huolenpitokin sai vanhuksilta paljon kiitosta, kuten myös Valli ry:n (2020) valtakunnallinen selvitys kertoo.

Toistuva havainto aineistoissamme on, että heikoimmassa asemassa olevat ovat kärsineet pandemiasta eniten, ja sitä tukevat muut tutkimukset ja selvitykset Suomesta (ks. Hyvönen 2019; Koponen et al. 2020; Eronen et al. 2021; Holkeri 2023). Kun matalan kynnyksen sosiaalisia palvelupisteitä pantiin kiinni tai niiden henkilömääriä rajoitettiin ja julkisista tiloista poistettiin penkkejä, niitä säännöllisesti käyttävät asunnottomat ja päihdeongelmaiset syrjäytyivät entisestään. Yhä useampi asunnoton joutui yöpymään ulkona tai hätämajoituksessa. Ruoanjakopaikkoja suljettiin ja jakelua hajautettiin, jolloin

päivittäinen aterian saanti vaarantui, ellei pystynyt matkustamaan muihin kaupungin-osiin syömään. (Helsinki 2020.) Peruspalveluiden puutteesta rajoitusten vuoksi kärsivät eniten asunnottomat ja digitaidottomat, kuten monet iäkkäät (Koponen et al. 2020).

Ruoka-avun tarve kasvoi merkittävästi koronan ja rajoitusten taloudellisten vaikutusten takia. Esimerkiksi Hermannin diakoniatalo arvioi ruoka-apua tarvitsevien määrän lähes viisinkertaistuneen, kun jonoon tuli esimerkiksi konkurssin tehneitä yrittäjiä tuhansien muiden ensikertalaisten lisäksi (Kirkkopalvelut 2020). Palveluja supistettiin samaan aikaan kun niiden tarve yksinäisyyden ja turvattomuuden kokemusten vuoksi lisääntyi. Myös kuntouttavan toiminnan palveluja supistettiin, mistä kärsivät mielenterveysongelmaiset ja työttömät (Koponen et al. 2020).

Haastattelujemme mukaan vieraskielinen maahan muuttaneiden väestönosa koki kieliongelmiä poikkeustilanteen hahmottamisessa ja rajoitusten ymmärtämisessä varsinkin alkuvaiheessa, ennen kuin viranomaistahot heräsivät ongelmaan. Kaupunki aloitti jalkautuvan monikielisen koronaneuvonnan marraskuussa 2020 (Järvelä 2022, 75). Tilannetta paikkasivat vieraskielisten uskonnolliset ja muut yhteisöt avainhenkilöineen sekä järjestöjen ja neljännen sektorin aktiivit. Suuremmat tartuntaluvut maahan muuttaneiden parissa tai ainakin alueilla, joilla heitä asuu enemmän, aiheuttivat yksinäisyyttä, syrjintää, rasistisia eleitä ja syytöksiä taudin levittämisestä. Vieraina tai toisina pidettyjen ihmisten syyllistäminen on kuulunut epidemioihin aina (esim. Jedwab et al. 2021).

Haastateltujen maahan muuttaneiden mukaan maahan muuttaneilla on yleensä myös korkea kynnyksensä sosiaalipalveluihin ja siis senkin takia kova tarve vertaistukeen. Paikallisesta ja muusta sosiaalisesta mediasta he eivät kielisyistä ehkä ole saaneet sitä tarpeeksi. Vieraskielisten yhteisöt olisivat kaivanneet tukitoimiinsa enemmän viranomais-tukea. Osa monietnisisistä uskonnollisista yhteisöistä jäi sitä vaille, alkaen käsidesistä, maskeista ja muusta suojautumisavusta. Samalla kaupungilta jäi hyödyntämättä kumpanuus ja kahdensuuntainen, kielivähemmistöjä tavoittava viestintä näiden yhteisöjen kanssa. Myös muiden vähemmistöjen, esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen on arvioitu kärsineen koronakriisissä valtaväestöä enemmän (Lehtonen 2020).

Koska iäkkäät määriteltiin taudin riskiryhmään, heidän liikkumistaan ja sosiaalista kanssakäymistään kodin ulkopuolelle rajoitettiin. Vaikka Helsinki-apu auttoi yli 70-vuotiaita sekä ruoka- ja lääkehuollossa että henkisellä keskustelutuella, iäkkäiden hyvinvoinnin nähtiin aineistoissamme heikentyneen merkittävästi. Ryhmähaastatteluissa etenkin digitaidottomien iäkkäiden katsottiin jääneen katveeseen, kun tuki- ja yhteisötoiminta siirtyi etäyhteyksiin. Digikoulutusta tarjoavan Enter ry:n koettiin ryhmähaastattelussa jääneen vaikeasti saavutettavaksi. ”Toimintaa ei löydy, vaikka sitä onkin. Ihmiset on jätetty yksin.” Digitaalioisetkin tunnistivat ongelman: ”On vaikea ajatella, millaista on, kun ei ole digiä ja koko yhteiskunta on kiinni.” Myös vammaiset mainittiin katveeseen jääneenä ryhmänä. Uimahallien kiinniolo teki terveydeltään haavoittuvia sellaisista, joille uimahalli on ainoa mahdollinen kuntoutusmahdollisuuden paikka. Nuoristakin kannettiin paljon huolta ja heidän oireilunsa ja levottomuutensa nähtiin lisääntyneen. Nuorisotyöntekijät olivat jalkautuneet mutta tapaamistilojen puutetta sen ei nähty korvaavan.

Tekemämme kanssatutkimus Itä-Helsingin iäkkäiden parissa antaa vielä synkemmän kuvan suojelluimman ja huolehdituimman väestöryhmän osalta (kanssatutkimuksen toteutuksesta ks. Mäenpää et al. 2023). Kanssatutkijoiden tekemissä haastatteluissa toistuvat yksinäisyyden, turvattomuuden, pelon, syyllistämisen ja aliarvioinnin tunte-mukset. ”Tilanne oli hämmentävä, pärjäänkö, kun olen yksin, pelottava.” ”Ahdistaa, kun ei voi nähdä kavereita. Jotkut sulkeutui kotiin, mikä on tosi kurjaa, joistakin tuli ihan aggressiivisia.” ”Erittäin yksinäinen, niin yksinäinen, ankeaa, masentavaa.” Vastaavia tun-teita on raportoitu muissa tutkimuksissa sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkailta (ks. Helfer 2021; Jurvansuu 2021). Iäkkäillä pelon tunteiden on kriiseissä havaittu voimistuneen muita väestöryhmiä enemmän, koska he sekä ovat haavoittuvampia että kat-

sovat paljon televisiota, jossa on paljon väkivaltaan, rikollisuuteen ja onnettomuuksiin liittyviä uutisia ja muita ohjelmia (Klinenberg 2002).

Monet kanssatutkijoidemme haastatteleminen iäkkäiden kokemukset liittyivät viranomaisten ja median toimintaan tavalla, joka esittää iäkkäät yhteiskunnan toimien uhreina pikemmin kuin taudin uhreina. ”Vanhukset jätettiin kotiin, peloteltiin niin etteivät uskaltaneet lähteä ulos.” Kanssatutkijoiden mukaan pelokkuus ja kotiin sulkeutuminen jatkuivat monella pitkään varsinaisen kriisivaiheen ja rajoitusten jälkeen. ”Sulkutoimet aiheuttivat ahdistusta, pelkoa, yksinäisyyttä, turvattomuutta ja vihaa.” Tiedottamista pidettiin epäselvänä, sillä ristiriitaista tietoa tuli liikaa eri suunnilta, samoin liikaa huonoja uutisia, jotka ahdistivat (ks. myös Holkeri 2023, 11). ”Maskit aiheuttivat ulkopuolisuutta, ei edes hymyä saanut.” ”Apua ei ollut tarjolla helposti ja riittävästi.” Iäkkäät kokivat myös tullessaan vähätellyiksi ja aliarvioituiksi: ”Ei pelottanut, mutta tapa ja asenne ikäihmisten kykyyn asennoitua pandemiaan loukkasi.”

Osa haastatelluista näytti voivan niin huonosti, että se aiheutti kanssatutkijoissa ahdistusta. Silti he eivät mielestään erityisen haavoittuvassa asemassa olevia edes tavoittaneet, eivät myöskään yksinäisiä miehiä ja maahan muuttaneita. Kuitenkin heidän haastattelemissaan ihmisissä on sekä sairastumista ja kuolemaa pelkääviä että sitä toivovia, eli selvästi hyvinkin ahdistuneita ihmisiä. Toisaalta erään haastatellun mukaan oli ”vapauttavaa, kun oli aikaa tehdä omia juttuja ja omaa aikaa”. Toiselle ”avun hakeminen ei tullut mieleenkään, apua sai kavereilta.” Iäkkäiden elämäntilanteet yleensä vaihtelevat paljon riippuen taloudellisesta, sosiaalisesta ja terveystilanteesta. ”Sulkutoimet ei vaikuttanut ihmissuhteisiin, sillä ei niitä aiemminkaan ollut.”

Tietoa iäkkäät olisivat tarvinneet paikallisesti ja apua he olisivat kaivanneet nimenomaan viranomaisilta. ”Parannuksia, joita toivoo vastaavien kriisien varalta, on yhteyden otot viranomaisilta. Se toisi turvaa, kun kysyttäisiin miten voit ja kerrottaisiin miten toimia. Kauppa-apua tarvitsisi ja enemmän palvelevia puhelimia.” Haastateltujen iäkkäiden kokemus saadusta avusta oli yllättävällä tavalla ristiriitainen juuri heihin kohdistetun, kaikkein mittavimman kriisitoimen eli Helsinki-avun kanssa. ”Apua ei ollut riittävästi eikä esim. soittoa tullut kaupungilta, vaikka luvattiin.” ”Paljon avuntarvetta, vähän apua saatavilla.”

Helsinki-apua ei yllättäen kanssatutkimuksen haastatteluissa mainittu juuri lainkaan; vain yksi 30:sta kertoi saaneensa siitä apua. Monet kertoivat kyllä seurakunnasta soitetun. Syitä Helsinki-avun huomaamattomuuteen voi olla monia, esimerkiksi muistamattomuus tai puheluun vastaamatta jättäminen (puhelinmyyntiä, lapset kieltäneet vastaamasta tuntemattomille), tai se, ettei seurakunnan soittoa mielletty Helsinki-apuna. Joka tapauksessa haastateltujen koronakokemusta hallitsee jääminen viranomaisavun ulkopuolelle – vaikka samalla myös haitallisen viestinnällisen huomion ja poikkeuksellisten rajoitustoimien kohteeksi.

Kanssatutkimuksen mukaan Itä-Helsingin iäkkäillä ei juuri ollut yhteisöllisyyden kokemusta asuinympäristössään, vaikka verkkokyselymme mukaan yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden ilmauksia näyttää kaikkialla jonkin verran olleen. Muutakaan yhteisöllisyyttä tai kannustusta he eivät olleet kokeneet mutta eivät myöskään varsinaista haavoittuvuutta. Apua moni oli saanut lähinnä omaisiltaan, etenkin lapsiltaan, vaikka osa oli kokenut vaikeaksi pyytää lapsiltaan apua. Odotukset ja pettymykset kohdistuivat kaupungin toimintaan ja sitä kautta hyvinvointivaltioon. Iäkkäät olisivat tarvinneet – vielä haastatteluhetkelläkin vuoden 2021 lopulla – henkistä ja sosiaalista kriisinhoidtoa. Kanssatutkijoiden kanssa käyty palautekeskustelu haastateltujen jälkeen henki pettymyksen ja turhautumisen sekä heitteille jätetyksi ja loukatuksi tulemisen tunteita.

Jos itähelsinkiläisten iäkkäiden kokemukset kriisistä ovat ristiriidassa merkittävimmän viranomaistoimen kanssa, ovat ne ristiriidassa myös tämän tutkimuksen ydinajatuksen, kansalaisten keskuudessaan järjestämän auttamistoiminnan kannalta. Iäk-

käät eivät olleet kokeneet varsinaisia yhteisöllisen resilienssin piiriin luettavia apu- ja tukitoimia, seurakunnan soittoja lukuun ottamatta. Kanssatutkimuksessa ei kukaan, haastateltu tai haastattelija, maininnut esimerkiksi rappukäytävissä olleita talokohtaisia tiedotteita tai aputarjouslistoja. Ei mainittu myöskään asuinaluekohtaisia aputoimia, vaikka verkkokyselyssämme niitä raportoitiin yleisesti Roihuvuoressa ja Itä-Helsingin metrohaarojen alueellakin jonkin verran. Tärkeämpää kuin yhteisötoimien puute näyttää kuitenkin olevan se, että sellaisia ei ole edes odotettu, vaan odotukset, pettymykset ja toiveet vastaisen varalle kohdistuvat viranomaisiin, tarkemmin kaupunkiin. Tukea kaivattiin nimenomaan hyvinvointivaltion suunnasta. Konkreettisesti sillä tarkoitettiin yhteydenottoa, kotiin tulevaa apua ja paikallista neuvonta- ja tukipistettä.

Ikääntyneimmät suomalaiset ovat myös aiemman tutkimuksen mukaan vahvimpia hyvinvointivaltion kannattajia, ja kohdistavat auttamisodotuksia esimerkiksi aikuisia lapsiaan enemmän nimenomaan julkiselle sektorille (Tanskanen & Danielsbacka 2019). Suomalaiset kannattavat kyllä laajemminkin vahvasti tasa-arvoista hyvinvointimallia, jossa avun saaminen ei olisi toisten ihmisten hyväntahtoisuuden tai hyväntekeväisyyden eikä myöskään henkilökohtaisen varallisuuden varassa vaan oikeusperustaista (Grönlund, 2019; Grönlund & Pessi, 2017). Hyvinvointivaltion ideologia vaikuttaa kuitenkin olevan vahvin ikääntyneiden parissa, jotka ovat hyvinvointivaltiota myös olleet rakentamassa.

Sosiaalibarometrin 2021 mukaan yhteydenotot iäkkäisiin siirtyivät koronakriisissä kokonaan pois viranomaisilta (Eronen et al. 2021, 76). Kanssatutkimusaineistomme havaintojen pohjalta siirto ei vaikuta mielekkäältä. Jatkossa olisi syytä tutkia, ovatko yhteisöllisen resilienssin mahdollisuudet rajalliset joidenkin väestöryhmien kohdalla, ja mistä se johtuu. Onko yksin kotona elävien vanhusten auttaminen mahdollistakaan ilman viranomaisotetta? Britanniassa verkottuneet vapaaehtoiset jakoivat avuntarjouslappuja postiluukuista, millä katsottiin olleen iso tunnenerkitys yksinjäämisen pelon lievittämisessä ilman aputoimiakin (Jupp 2022, 111). Voisivatko viranomaiset kannustaa tällaiseen, jos avun lähellä olon elekin on tärkeää? Entä voisiko siihen liittää viranomaisen viestin?

Ylipäätään koronakriisissä julkisuudesta näyttävät puuttuneen tukitoimien mahdollisuudet, joilla esimerkiksi iäkkäiden eristyneisyyden tunnetta ja pelkoa olisi voinut lievittää. Tiedeyhteisössäkkin käytiin kyllä keskusteluja haavoittuvassa asemassa olevien pärjäämisestä hyvinvoinnin, inhimillisen kärsimyksen ja yleisen kriisinkestävyyden kannalta, mutta käytännön toimista puhuttiin vähemmän (Saarinen 2021).

Myönteinen havainto joidenkin haavoittuvassa asemassa olevien haastateltaviemme mielestä oli, että osa mielenterveysongelmaisista on alkanut ottaa enemmän vastuuta elämästään, kun mahdollisesti passivoiva tuki on loppunut. Asunnottomilla ja päihitteiden käyttäjien porukoilla mainittiin myös olleen omaa keskinäistä yhteisöllisyyttä ja auttamista, joista ei välttämättä ole muilla juuri tietoa. Sellaisen selvittäminen voi olla vaikeaa, sillä mitä orgaanisempaa ja itsestään selvempänä pidettyä apu on, sitä vähemmän sitä artikuloidaan (ks. Junnilainen 2019). Myönteistä on tietysti sekin, miten haastatteluissa ja osin myös kyselyssä ilmaistiin huolta eri ihmisryhmien hyvinvoinnista ja tuotiin esiin ”huonosta hyvää” -tyyppisiä toivon pilkahduksia:

”Toivoa tähän aikaan tuo se huomio, että ihmiset ovat erittäin auttavaisia. Ja se, että elämisen tahtia voi ihan hyvin hidastaa ilman, että menettää mitään. Päinvastoin elämä voi muuttua jopa paremmaksi.” (ryhmähaastattelu)

4 Johtopäätöksiä ja keskustelua: yhteisöllinen resilienssi kriisivalmiuteen!

Tässä luvussa pohdimme tutkimustuloksiamme ja keskustelemme niistä tutkimuskirjallisuuden avulla sekä koronakriisiä ja sen hoitoa koskevien yhteiskunnallisten havaintojen yhteydessä. Luvun jälkeen teemme vielä yhteenvedon ja esitämme suosituksia kriisinhallinnan kehittämistä varten julkaisun päättävässä luvussa 5.

Havaintomme Helsingistä kertovat, että heikoimmat ja haavoittuvimmat kärsivät koronapandemiassa eniten. Sosiaalibarometrin 2020 mukaan vastuuta viimesijaisen turvaverkon pettämisestä joutuivat kantamaan niin järjestöt kuin seurakunnan diakoniatyökin sekä neljanteen sektoriin kuuluva vapaaehtoistoiminta ja naapuriapu. Sosiaalibarometrin 2021 mukaan näyttää siltä, että mitä vakavampi alueen kriisitilanne oli, sitä tärkeämpi oli kolmannen ja neljännen sektorin panos (ks. Eronen et al. 2021, 76–77). Käytännössä kolmas ja neljäs sektori sekä niiden edustama yhteisöllinen resilienssi siis olivat keskeinen osa koronapandemian kriisinkestävyttä etenkin haavoittuvimpien osalta, kuten ovat joka päivä. On syytä kysyä, millainen asema yhteisölliselle resilienssille tulisi antaa ja miten sitä kannattaisi kehittää osana viranomaisvetoista kriisivalmiutta.

4.1 Huolenpidon infrastruktuuri

Helsingin koronakriisissä organisaatioiden hierarkkisuus ja siiloutuminen sekä kansalaisjärjestötoiminnan projektimaisuus estivät sektorien välistä yhteistyötä, eikä niin sanottu epävirallinen auttamistoiminta ollut tehokasta tai kohdistunut mielekkäällä tavalla. Helsinki-apu osoitti, että esteitä voidaan ylittää ja toimintaa kehittää, jos motivaatio on riittävä. Helsinki-avussa kaupunki, evankelisluterilaiset seurakunnat, järjestöt ja yritykset toteuttivat laajan ja yhteisen projektin yhdessä hyvin nopeasti ja onnistuneesti haasteista huolimatta. Arkkipiispa emeritus Kari Mäkisen mielestä kansalaisyhteiskunnan ja julkisten toimijoiden verkostoituminen ja toiminta oli koronakriisissä vahvuus, jota pitää vaalia.

Yhteisöllisen resilienssin tukemiseksi ja ottamiseksi osaksi suunnitelmallista varautumista tarvitaan viranomaistaho koordinoimaan valmiuden rooleja, verkostoja, prosesseja ja resursseja. Resilienssi edellyttää monien toimijoiden ja mittakaavatasojen resilienssiverkostoa, jota jonkun täytyy johtaa. Koronakriisin kokemuksille tulisi osata rakentaa: Miten organisaatioiden rajapinnat pystyttiin pitämään auki, mikä koordinaatiossa toimi ja miten myös spontaanin neljännen sektorin toiminnan valmiuksia pystyttiin tunnistamaan? Kansalaislähtöisiä koronakriisitoimia Isossa-Britanniassa tutkinut Jupp (2022, 135) laajentaa kriisitoiminnan lähestymistä huolenpidon infrastruktuurin (infrastructure of care) käsitteellä. Siihen yhdistyy valtion lisäksi muita yhteisöllisyyden ja kollektiivisuuden tarjoamien resurssien rakenteita. Maailman terveysjärjestö WHO on jo kauan ajanut resilienssien yhteisöjen ja niitä tukevien elinympäristöjen huomiointia. ”Terveystieteiden järjestelmän pitäisi vahvistaa sosiaalisia verkostoja ja muita suojaavia tekijöitä, joiden avulla yhteisöt selviytyvät ja palautuvat. Tähän tarvitaan systeemistä lähestymistapaa, kumppanuspohjaista yhteistyötä yhteisölähtöisten toimien mahdollistamiseksi ja koordinoimiseksi.” (South 2020, 305.)

Systeeminen lähestymistapa tarkoittaa myös yhteiskunnan kompleksisuuden ymmärtämistä. Mitä enemmän toimijoita ja toimijuuksia maailmassa on, sitä monikytökkö-

sisemmäksi se käy ja sitä hankalampaa sen ennustettava sääntely ja ohjaaminen ovat. Hallinnollisessa tutkimuskeskustelussa pidetään jopa vaatimuksena sitä, että julkinen hallinto kasvaa yli rajojensa, myös kansalaisyhteiskuntaan kolmannen ja neljännen sektorin suuntaan. ”Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta uusi hallintaparadigma on merkinnyt muun muassa verkostomaisten rakenteiden vahvistumista, perinteisen julkisen palvelun toimintamallin muuttumista enemmän ekosysteemiajattelun mukaiseksi ja kansalaisen roolin muutosta objektista subjektiksi.” (Uusikylä 2022, 14.) ”Se, että koronakriisissä ilmaantui itseorganisoituvaa neljännen sektorin tyyppistä toimintaa, on jo itsessään osoitus yhteiskunnan kompleksisuudesta.

Hankkeemme lopuksi järjestetyissä, sektorirajat ylittäneissä ja tutkimustuloksiin perustuvissa työpajoissa esitettiin pysyvää ohjausryhmää koordinoimaan kaupungissa tapahtuvaa valmiustoimintaa sekä kriisien aikana että niiden välissä. Ryhmässä tulisi olla edustajat keskeisistä tahoista kuten kaupungilta, kirkolta ja järjestöistä. Luottamukselliset kontaktit tulisi olla myös neljänteen sektoriin (esim. paikalliset someryhmittä) ja vähemmistöryhmiin (viralliset tai epäviralliset avainhenkilöt) eli tahoihin, jotka tuntevat yhteisöjen ja asukkaiden tarpeita ja resursseja, ja joihin ihmiset luottavat. Ryhmä pitäisi yllä tilannekuvaa, tekisi ennakointia, keräisi heikkoja signaaleja ja kehittäisi valmiuksia osana muuta hyvinvointi- ja terveystoimintaa.

Yhteiset pelisäännöt ja toimintaperiaatteet tällaiselle ryhmälle pitää luoda ennen kriisiä, samoin on etukäteen käytävä avun kohdentamiseen liittyvät arvokeskustelut. Ryhmän koordinaatiovastuun tulisi olla Helsingin kaupungilla, alueen viisi valmiuskeskusta voisivat toimia alustoina. Esikuvana tälle voi pitää Ukrainan sodan synnyttämää vapaaehtois- ja järjestöyhteistyön kumppanuusverkostoa. Pääkaupunkiseudun kuntien välistäkin koordinaatiota tarvitaan, koska kansalaistoiminta ja avuntarpeet eivät noudata hallinnollisia rajoja.

Verkostoitumisen lisäksi tarvitaan myös tilallista valmiutta. Koronapandemian kaupunkisuunnittelulle osoittamia haasteita käsittelevän kirjallisuuskatsauksen mukaan kaupunginosien omavaraisuus on yksi neljästä tehokkaimmasta ratkaisusta (Rönkkö et al. 2022). Jonkinlainen paikallinen kriisitukikeskus tai peruspalvelupiste esimerkiksi Kannelmäen D-aseman tapaisena ”kioskina” olisi Helsingin koronakriisissä ollut hyvin tarpeellinen, etenkin haavoittuvimmassa asemassa olevien tueksi ja turvaksi mutta myös yhteisöllisen avun välittämiseksi.

Pelastustoimen puolella yhteistyökuviot kansalaistoimijoiden kanssa saattavat maaseudulla olla jopa kaupungeja edistyneemmät. Suomen kylät ry:n kyläturvallisuushankkeessa on Pohjois-Savossa perustettu rekisteri kyläturvayhteyshenkilöistä ja kylätaloista, jota ylläpitää Pohjois-Savon kylät. Pelastustoimella on pääsy rekisteriin, jonka avulla alueen kyläturvallisuusryhmät voivat tarvittaessa toimia viranomaisten apuna sekä käyttää kylätaloja paikallisina valmiuskeskuksina ja kokoontumispaikkoina. Maakunnassa on myös pilotoitu radioamatöörien, kuntien ja pelastustoimen kesken kriisiradiota paikalliseen tiedotukseen. (Koponen 2023.) Kannattaisiko vastaava valmiusresurssi kehittää myös Helsingin asuinalueille?

4.2 Hyvinvointivaltio kriisissä

Juho Saaren (2019) mukaan hyvinvointivaltio on käsitteen arvoinen vain, mikäli sillä on todennetusti elintasoja, elämänlaatua ja elämäntapoja edistävä myönteinen vaikutus erityisesti heikommassa asemassa olevissa ryhmissä. Sosiaalibarometrin 2020 (Eronen et al. 2020) tulosten perusteella on syytä olla huolissaan erityisesti siitä, miten hyvinvointivaltio pitää lupauksensa huolehtia näistä heikommassa asemassa olevista ihmisistä. Tämän täytyy päteä myös kriisiaikoina. Tavallaan hyvinvointivaltion positiivinen narratiivi kääntyi koronakriisissä negatiiviseksi, kun huolenpidon sijaan tulikin

hyvinvointia heikentäviä rajoituksia – joilla toki oli tärkeä merkitys riskiryhmien (ja terveydenhoitojärjestelmän) suojaamiseksi. Joka tapauksessa yhteisöllisen resilienssin näkökulma ja tutkimuksemme tulokset antavat aiheen ehdottaa, että tarinaa suomalaisesta hyvinvointivaltiosta tulee täydentää tulokseksi yhteistyöstä, jossa kansalais-toimijoiden panos on merkittävä.

Tarinaa ei kuitenkaan voi kirjoittaa yksioikoiseksi. Sosiaalibarometrin 2020 loppuka-neetti kuuluu: ”Vuonna 2020 käynnistynyt sosiaaliturvan kokonaisuudistus joutuu ot-tamaan kantaa siihen, millainen osuus sosiaalisten riskien vastuunotosta on julkisilla toimijoilla – valtio, kunnat ja työnantajat – ja missä määrin riskit siirretään kansalaisyhteiskunnan hoidettaviksi.” (mt., 122.) Hyvinvointivaltion ”kolmannessa aallossa” (Saari 2019) sen purkamista koskevaan kritiikkiin kuuluu ajatus yhteiskunnan heikoimpien sysäämisestä kolmannen sektorin ja hyväntekeväisyystoiminnan varaan.

Yhteisöllisen resilienssin kohdalla yleensä ja tässä tutkimuksessa erityisesti kansalaisyhteiskunnan osallisuus nähdään päinvastoin myönteisenä, vaikka kansainvälisessä yhteisöllisen resilienssin tutkimuksessa esiintyy myös kriittistä epäilyä julkisen vastuun ja tehtävien säilyttämisestä kansalaisille uusliberalistisen politiikan hengessä (ks. Meerow et al. 2016). Tutkimuksemme kehittävä tiedonintressi on ollut hyvinvointivaltion täydentäminen yhteisöllisen resilienssin näkökulmalla ja sitä Helsingin korona-kriisiin soveltaen tuottamallamme empiirisellä tiedolla. Niiden avulla pyrimme muotoilemaan ehdotuksia kohti kokonaisvaltaista, koordinoitua ja tehokasta kriisitoimintaa – erotuksena osasta yhteisöllisen resilienssin tutkimusta, joka suuntaa yhteisöjen vahvistamiseen sinänsä (esim. mt.). Julkiselle vallalle, eritoten kaupungille, tämä agenda tuloksineen pikemmin säilyttää strategista kehittämistä ja uusia tehtäviä kuin helpottaa varautumis- ja kriisitoiminnan taakkaa.

Ehkä vakavin hyvinvointivaltiollinen kysymys on se, keitä kriisissä tulee ensisijaisesti tukea. Helsingin kaupunki on syystäkin ylpeä siitä, että Helsinki-apu tavoitti kaikki iäkkäimmät ihmiset hyvinvointivaltion universalismin periaatteen mukaan. Mutta oliko järkevää ja oikein auttaa myös hyvinvoivia, varakkaita ja turvaverkkonsa omaavia iäkkäitä? Suurimmassa hädässä näyttävät nimittäin olleen he, jotka olivat avun ja tuen tarpeessa sekä ennen että jälkeen kriisin: kodittomat, kielitaidottomat, päihderiippuvaiset, mielenterveysongelmaiset. Ennen seuraavaa kriisiä tarvitsemme moraalisen pohdinnan ja yhteisen keskustelun siitä, ketkä määritellään haavoittuvimmiksi. Miten perustella kestävästi esimerkiksi se, että mittavin kriisitoimi Helsinki-apu suuntautui kaikkiin iäkkäisiin muttei asunnottomiin ja päihde- tai mielenterveysongelmaisiin? Helppoa vastausta tuskin löytyy, mutta sekä hyvinvointivaltion uskottavuuden että ihmisyyden puolustamisen nimissä sitä on yritettävä. Vähintään olisi kriisitoimet voitava suunnata siten, etteivät niiden haitat kohdistu kohtuuttomasti jo ennestään heikoimpiin.

Universalismin periaatetta voi lähestyä kriittisesti myös kompleksisuuden ja käyttäytymismuutosten näkökulmasta suhteessa viranomaisohjeistukseen. Viranomais-toiminnan vaikutus yhteisölliseen resilienssiin saattaa maksimoitua kaikkien alueiden tai yhteisöjen tasapuolisen tuen ja auttamisen sijaan silloin, kun ohjaavat toimet, tuuppaukset, aiheuttavat yhteisöissä keikahduspisteiden ylityksiä (ks. Heino & Hankonen 2022, 13–14). Tarpeeksi monen käyttäytymismuutos vaikkapa iäkkään naapurin pärjäämisestä kysymiseksi voi saada koko naapuruston ottamaan sen tavakseen. Silloin tuuppausta kannattaa interventioina kohdistaa paitsi sinne ja sellaisiin asioihin, missä on eniten tarvetta, myös sinne ja sellaisiin asioihin, missä keikahduspisteitä on mahdollista ylittää. Tällainen resilienssitoiminta edellyttää paikallista ja partikulaarista tiedonmuodostusta, jota joukkoistamalla voisi luoda.

Tommi Laitio kertoi haastattelussamme seuranneensa pohjoisamerikkalaisten kaupunkien osallisuuskeskusteluja. Siellä avunpyyntö yhteisöille on tavanomaista ja osallisuuspuhe muutenkin toisenlaista, kun ”kaikesta” huolehtivaa hyvinvointivaltiota ei ole,

vaan yhteisöt joutuvat ja osaavat mobilisoitua toimiin itse. Opin hakeminen sieltä ei Laitiosta tarkoita hyväntekeväisyysmallin tuomista hyvinvointivaltion tilalle vaan julkisen vallan ulkopuolisten resurssien tunnistamista ja hyödyntämistä. Tätä kohti Helsingissä on menty määrittelemällä osallisuutta uusiksi hallintosäännössä siten, että sen kärkenä on osaamisen ja kyvykkyyden tunnistaminen kaupunkiorganisaation ulkopuolella. Nopeasti tehty, iso ja menestyksekkäs Helsinki-apu näyttää toimineen tähän suuntaan.

Julkishallinnossa korostuu pyrkimys neutraalisuuteen ja kansalaisten tasapuoliseen huomioimiseen. Haastattelussamme Helsingin seurakuntayhtymän yhteisen seurakuntatyön johtaja Stefan Forsén pohti sitä, miten yhteiskunta esiintyy neutraalina toimijana ja sosiaalityö vastuunkantajana, mutta ihmiset eivät ole neutraaleja vaan heillä on näkemyksiä ja uskomuksia, joista he pitävät kiinni. Lauttasaaren Facebook-ryhmässä aputoimintaa organisoineen Jonna Slavasevitsin mukaan ihmiset haluavat pitää kiinni myös toimijuudestaan ja omista arvoistaan, eivät kantaa organisaatioiden lippua.

Kansalaiset ja heidän yhteisönsä eivät ole neutraaleja sen paremmin kohteina kuin toimijoina. Yleensä ihmisten yhteisöt ovat laajassa mielessä ideologisia ja elämäntätösumuksellisia, auttamistoimintaan suuntautuneet varsinkin. Esimerkiksi uskonnollisilla yhteisöillä voi olla sekä annettavaa että opittavaa tällaisen herkkyyden tuomisessa mukaan varsinkin silloin, kun kriisi aktivoi ihmisten haavoittuvuudet sekä moraaliset ja eksistentiaaliset ajatukset ja tunteet (ks. Ojalampi et al. 2023). Ilmaantuvat neljännen sektorin toimijat puolestaan muistuttavat, että kriisitoimijuus kuuluu kaikille omina itsenään. Se, mikä viranomaistoiminnalle on arvo, voi sen harjoittamalle yhteistoiminnalle, ainakin siihen kutsumisen ja kumppanien kunnioittamisen kohdalla olla rajoite.

Kaupungin asemoituminen hyvinvointivaltiolliseksi hyvinvoinnin kannattelijaksi mit-tavien toimien näyttää vastaavan diakoniatyöstä tullutta Helsinki-avun kritiikkiä. Kaupunki tavoitteli ja sai yhteistyön avulla toteutettua systemaattisia toimia perustuen universaaleihin oikeuksiin ja sosiaaliseen ja alueelliseen tasapuolisuuteen. Kaikki iäkkäät saivat mahdollisuuden samaan palveluun. Silti vähävaraisimmat näyttävät jääneen vähemmälle huomiolle ja hävikkiruoan varaan, ja tässä mielessä universalismin voi väittää hukanneen resursseja – jota tosin tuskin voi normaalioloissakaan kokonaan välttää, saati kriisissä. Ison luokan hätäapuhanke saattoi jopa viedä happea heikkojen kannat-telun arkitoimilta.

Miten hyvinvointivaltiollisen universalismin ajattelua voitaisiin kehittää herkemmäksi uskonnollisille ja aatteellisille periaatteille strategisella tasolla sekä refleksiiviseksi ja oppivaksi käytännön kriisityön tasolla? Kriisinkestävyys olisi paremmalla tolalla sekä tehokkuudeltaan että oikeudenmukaisuudeltaan, jos ihmiset ja heidän yhteisönsä olisivat omia itsejään sekä avun kohteina että sen antajina, ja jos kriisivalmiuksien ja -toimi-en kokonaisuus heijastelisi heidän arvojaan. Silloin myös esimerkiksi Juha Rintamäen korostama tarvelähtöisyys organisaatiolähtöisyyden sijaan voisi toteutua paremmin, vaikka kriisitoimi kokonaisuudessaan nojaisi kaupungin takaamaan universalismiin. Voisiko siis käytännössä vaikkapa diakonian työntekijöitä ja vapaaehtoisia sekä imaa-meja ja epävirallisia vähemmistöuskonnollisten yhteisöjen avainhenkilöitä valtuuttaa ja vastuuttaa mukaan kriisitoimia ja niiden kohteita priorisoitaessa, sekä valmiustoi-minnassa että kriisin ollessa päällä?

Kanadassa tehtyjen havaintojen mukaan paikallisen omatoimisuuden ja kansallisten systeemistä muutosta edistävien liikkeiden yhdistelmä luo uutta dynamiikkaa kriisipolitiikalle. Kansalaisyhteiskunnan kanssa työskentelyn ja yhteistyön on muututtava radikaalisti. Paikan merkitys eli paikallisten kontekstien erot kasvavat, mutta huomion kiinnittäminen paikalliseen taas haittaa poikkisektoraalista hallinnointia, jota ekologinen kestävyys edellyttää. Tutkimuksen johtopäätös on, että koronakriisissä yhteisölliselle mobilisaatiolle voidaan resilienssiä rakentaa, mutta sitä varten tarvitaan mittava dialogi valtion ja kansalaisyhteiskunnan kesken. (Brousselle 2020.)

Yhdysvalloissa koronakriisiä tutkinut Peters (2020) puolestaan ehdottaa paikallisia ja osavaltioiden terveystervanomaisia jakamaan resursseja haavoittuvuuksien mukaan ja ottamaan yhteisöryhmiä ja vapaaehtoisia kumppaneiksi haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojaamiseksi. Koronakriisiin on myös katsottu paljastaneen yhteiskunnissa uusia haavoittuvuuksia (Resilient... 2022). Haavoittuvuutta on jopa pyritty näkemään positiivisena ominaisuutena johtuen auttamisen kaksisuuntaisuudesta. Haavoittuvuus ei ole vain jonkin tarvetta vaan myös paikka mahdollisuuksille ja yhteyksille. Haavoittuvuus pakottaa yhteyteen Toiseen (the Other), ja siksi se on jotain arvostettavaa pikemmin kuin piilotettavaa. (Mould et al.2022, 867.) Haavoittuvuudet voivat luoda kokemusta auttamis- ja muun yhteistoiminnan tarpeellisuudesta ja merkityksestä.

Haavoittuvuuden myönteinen ja produktiivinen puoli liittyy siihen, mitä pandemian aikana Helsingin kaupungin toimialajohtajana toiminut Tommi Laitio korosti kriisin päällimmäisenä oppina: Kaupungin kannattaa tunnustaa oma rajallisuutensa ja sillä tavoin antaa valmiuksia tai jopa kutsua muita mukaan. Ajatus ei ole luonteva vahvalle julkiselle vallalle, joka meillä perustuu hyvinvointivaltioprojektin pyrkimykseen suvereeniksi toimijaksi universalismin periaatteen hengessä. Laition mukaan ”(t)uli näkyväksi, missä kaupunki on todella vahva, mitkä asiat kuuluvat selvästi julkisen vallan vastuulle ja minkä taas joku muu osaa paljon paremmin” (Rossi 2020).

Hyvinvointivaltiossa universalismin periaate on taipuvainen joutumaan vaikeuksiin, jos alueiden resilienssierot ovat kovin suuria, mikä pitkälti noudattelee sosioekonomista segregatiota. Kuitenkin myös hyvinvoivilla alueilla on haavoittuvassa asemassa olevia ja ehkä osin siksi yhteisöllisestä resilienssistä syrjäytyviä, jos yhteisölliset rakenteet ovat eksklusiivisia. Jos resilienssi on alueittain kovin vaihtelevaa ja valikoivaa, voiko kaupunki kokonaisuudessaan olla resilientti? Voiko siis hyvinvoivien alueiden resilienssi olla tässä mielessä heikommilta alueilta pois ylläpitäessään ja jopa syventäessään eroja? Eri väestöryhmillä (iäkkäät, vieraskieliset) on myös erilaisia odotuksia valtiolta. Miten siis kehittää ”resilienssipositiivista erityiskohtelua”? Autettavien priorisointia tarvitaan sekä ennalta varautuen että tilanteen ollessa päällä. Miten se oikeutetaan? Yhteisöllisen resilienssin kannalta ehkä tärkein kysymys on, miten lähestyä ihmisiä aktiivisina ja oppivina toimijoina eikä vain ohjeiden vastaanottajina.

Helsinki-avun tyyppiseen kriisitoimintaan voisi liittää viranhaltijoita tunnistamaan ja tukemaan paikallisia toimijoita tai keskushenkilöitä sekä pohtimaan yhteistyötä ja kiittämään näitä, tai jopa ”yhteisönavigaattoreita”, etenkin vieraskielisten yhteisöissä, kuten Yhdysvalloissa (ks. Dzigbede et al. 2020). Tällaisella tittelillä voisi verkostoida esimerkiksi maahan muuttaneiden yhteisöjen avainhenkilöitä. Valtiovarainministeriön syksyllä 2022 järjestämissä ”Mitä voimme oppia kriiseistä” -dialogeissa ehdotettiin valtion roolin muuttamista niin, että kriisissä hyvinvointialueet, kunnat, järjestöt ja neljän sektorin toimijat yhdistävät voimansa siten, että saman palvelun alle saataisiin esimerkiksi digituki, sosiaalialan neuvonta ja kriisituki (Holkeri 2023, 14). Kenties sellainen tulisi kuitenkin toteuttaa selvästi julkishallinnon nimissä, vaikka toisaalta tutkimukset kertovat, että toisilta ihmisiltä saatu vertaisapu koetaan viranomaisavusta poikkeavana, lämpimämpänä, eri tavoin tukevana ja jopa voimaannuttavana (Grönlund & Falk 2019). Ehkä yhdistelmämalli voisi omaksua molempien näkökulmien hyvät puolet.

Kenties yllättävä on se aiempi tutkimustulos, että kollektiivinen pystyvyys ei välttämättä edellytä voimakkaita siteitä ihmisten kesken. Tocockin (2011, 804) mukaan siteiden (naapureiden ja organisaatioiden) voimakkuuden sijasta tärkeintä on niiden tarjoamat resurssit, informaatio ja sosiaalinen kontrolli. Havainto viittaa siihen, että vähäisenkin sosiaalisen organisoitumisen ja verkottumisen oloissa voidaan kyetä tehokkaisesti kriisitiloihin, jos niihin on valmiutta. Tämä valmius kannattaisi rakentaa juuri suhteessa muita alueita vähäisemmän solidaarisuuden ja verkostoitumisen alueilla. Joka tapauk-

nessa tarvitaan organisaatioiden välisiä valmiusrakenteita, jotka myös mahdollistavat ilmaantuvia toimijuuksia niiden reunoilla tai ulkopuolella.

Ehkä kaupungin ja yleensä julkishallinnon rajallisuus kannattaisi huomioida myös siinä, kuinka hyvin viranomaiset tunnistavat heikoimmat ja haavoittuvimmassa asemassa olevat. Organisaatioille on ominaista nähdä ja tehdä asioita organisaatiolähtöisesti. Myös mediassa koronakriisin vaikutuksista puhutaan yleensä hoito-, palvelu- ynnä muina velkaongelmina. Helsinki-avun uutta luova ja menestyksenkäs suorittaminen on ristiriidassa niin kanssatutkijoidemme haastattelemien itähelsinkiläisten iäkkäiden synkän kokemuksen kuin asunnottomien ja päihderiippuvaisten syrjäyttämisen kanssa. Äkkinäisissäkin kriiseissä pitäisi pyrkiä toimimaan refleksiivisesti ja oppivasti ainakin haavoittuvimpien kohdalla. Se edellyttää paitsi näiden väestöryhmien tunnistamista kulloisessakin kriisissä myös heidän kuuntelemistaan, ja siinä sekä kenttänsä tuntevien järjestöille että tarpeeseen ilmaantuville kansalaistoimijoille kannattaa antaa merkittävä rooli. Sama koskee kansalaisten avuntarjousten kanavoitusta, seuranta- ja koordinoitua.

On vielä huomattava, että valtion ja kansalaistoimijoiden keskinäisessä lähestymisessä on myös sudenkuoppansa. Ensimmäinen niistä on niin sanottu siilin dilemma. Sillä tarkoitetaan tilannetta, jossa kansalaisyhteiskuntaan voimakkaasti suuntautuva hallinto tahtomattaan muuntaa tai jopa kokonaan tappaa vapaaehtoisten aktiivisuuden esimerkiksi rahallisella resursoinnilla. (Brandson 2016, 349) Toinen on yleisempään uusliberalistisen yhteiskuntapolitiikan kritiikkiin kuuluva huoli siitä, että valtion tehtäväkenttää supistetaan säilyttämällä sen tehtäviä kansalaisyhteiskunnan kannettavaksi. Kolmas mahdollisuus valtion mennä liian pitkälle on rekuperaatio. Sillä tarkoitetaan valtion kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvaa kolonisointia siten, että valtio syleilee kuoliaaksi kansalaisten kriittiset ja yhteiskuntaa uudistamaan pyrkivät ajatukset ja teot (ks. esim. Berglund & Peipinen 2018).

Neljännän sektorin toimijoiden tukemisen dilemma taas on siinä, että niiden omaksuminen ennalta osaksi kriisivalmiutta olisi viranomaisille tärkeää, mutta toimijoiden emergentin luonteen vuoksi se voi olla käytännössä mahdotonta (ks. Raisio et al. 2019; Mäenpää & Faehnle 2021). Valmius tiedottaa itseorganisoituvan aputoiminnan ilmaantuminen ja jonkinlaisten toimintaperiaatteiden luominen sen eri muotojen hyödyntämiseksi erilaisissa kriiseissä on kuitenkin mahdollista ja tarpeellista, ellei välttämättömyyksiä. Meillä on maailmanhistorian koulutetuin ja hädänalaisia auttamaan altis väestö sekä parhaimmat kommunikaation ja järjestäytymisen välineet. Omaehtoista, nopeaa ja spontaania kansalaistoimintaa syntyy varmasti ja onneksemme jokaisessa kriisissä.

4.3 Toimijuuden tunnistaminen ja siihen kannustaminen

Yhteiskunnan todellinen kriinkestävyys edellyttää toimintakykyä joka tasolla maan hallituksesta paikallisiin yhteisöihin ja yksilöihin. Siksi ihmisiä tulisi myös kriisissä lähestyä toimijoina eikä vain rajoitusten kohteina ja ohjeiden vastaanottajina. Ihmiset eivät ole neutraaleja auttajia tai autettavia vaan omista arvoistaan, huolistaan ja kyvyistään ponnistavia käsiä ja aivoja. Heidän yhteisönsä edustavat ihmisten tahtojen, tarpeiden ja kykyjen yksilöiden summaa suurempia kykyjä, kollektiivista kyvykkyyttä.

Tärkeää on viranomaistaholta tunnistaa ja tunnustaa kansalaisten toimijuus ja kannustaa siihen. Vähintään yhtä tärkeää on välttää estämästä vahvojen paikallisten toimijoiden toimijuutta, joka yhteisöjä kannattelee normaaliaikaanakin – tai edes tehdä se tietoisesti ja kompensointimahdollisuuksia etsien. Näin olisi tullut tehdä esimerkiksi vahvan asukastoimijan Myllypuro-seuran kohdalla, joka suljettiin asukastalon myötä ulos toimijuudestaan. Eivätkä kaikki kansalaistoimijatkaan toisistaan ole tietoisia. Moni haastateltumme kertoi kokeneensa haastattelutilaisuudet hyödyllisinä ja yllätyttävänä aktiivisuuden ja auttamisen idearikkaudesta ja monenlaisista aputoimista sekä toimi-

joiden avoimuudesta ja yhteistyökyyvystä. Tiedotuksen eri muodot ja tarpeet, kohtaamispaikkojen monet tärkeät merkitykset ja digineuvonnan tarpeet olivat keskeisimpiä haastateltavien välisen tiedonvaihdon sisältöjä.

Kansalaisten aloitteellisuuden seuraaminen ja järjestäytyneen toiminnan koordinoiminen ja organisoiminen niiden osoittamiin kohteisiin viranomaistoimin on yhteisöllistä resilienssiä parhaimmillaan, mutta pelissä voi myös hävitä. Helsinki-avun taustalla apualoitteen tehnyt lauttasaarelainen Slavasevits kokee, että kaupunki ja kirkko omivat, etenkin medianäkyvyyden mielessä, kansalaisten keskinäisen aloitteellisuuden Helsinki-avuksi. Hän pelkää, että ihmisten motivaatio heikkenee, jos toiminnasta jää epäreilu kuva, ja aikoo itse auttaa vastedes omatoimisemmin, jos se on mahdollista. Organisaatioiden hallitsemassa maailmassa yksittäiset ja vapaamuotoiset toimijat voivat jäädä vaille kiitosta, mikä yhteisöllisen resilienssin kannalta on haitallista (ks. Mäenpää & Faehnle 2021, 217–218). Myöskään kahden naisen organisoima mittava ruoka-apu ei saanut kaupungilta minkäänlaista huomiota.

Venäjän hyökättyä Ukrainaan helmikuussa 2022 syntyi nopeasti esimerkiksi Facebook-ryhmiä järjestämään apua sekä pakolaisille Suomessa että sodassa kärsiville Ukrainassa. Kansalaisten auttamishalu esimerkiksi aktivoi uudestaan vuoden 2015 turvapaikanhakijatilanteeseen syntyneen Kotimajoitusverkoston ja sitä tukevan Kotimajoituksen tuki ry:n toiminnan. Mediatietojen (Marttinen & Malminen 2022) mukaan esimerkiksi espoolaisen perheenäidin Säde Johanna Westerlundin perustama Operaatio Toivo keräsi vuorokaudessa yli 2 000 viestiä ja 25 000 jäsentä. Vaikka monet kansalaistoimijat yhdistivät voimiaan myös voidakseen olla viranomaissuuntaan luotettavia kumppaneita, niitä kritisoitiin järjestöjen, viranomaisten ja tutkijoiden taholta jopa hyötyään suuremman haitan aiheuttamisesta, jos apu menee väärään paikkaan, syntyy jäteongelmia ynnä muuta ilman kokemusta ja kontrollia. Vastaavasti jotkut ilmaantuneet kansalaistoimijat kritisoivat SPR:ä ja UNICEF:ia siitä, että niille annetuista lahjoituksista liian suuri osa menee hallinnollisiin kuluihin. SPR reagoi auttamishaluun perustamalla Maahanmuuttoviraston pyynnöstä avuntarjoajille valtakunnallisen infopisteen, joka vastaa kysymyksiin, kokoaa tietoa ihmisten tarjoamasta avusta vaikiintuneiden toimijoiden hyväksi.

Ensimmäinen ja ehkä tärkein askel erilaisten toimijoiden välisen vuorovaikutusongelmien hallintaan lienee viestinnällinen. Valtioneuvoston käyttäytymistieteellinen neuvottelukunta suosittaa viranomaisia varautumaan ihmisten osallistumista tukevaan ja suuntaavaan viestintään. ”Viranomaisviestinnän tulisi sisältää selkeitä toimintasuosituksia – kansalaiset toimivat joka tapauksessa. Osallisuudella ja yhteisöllisyydellä on korostuva merkitys kriisi- ja häiriötilanteissa.” (Kettu 2022.) Kriisitietoisuuden nousu vain lisää viestintätarpeita. Ukrainan sodan alettua tehdyn Kansalaispulssi-kyselyn (2022) mukaan 86 prosenttia vastanneista olisi valmiita tekemään vapaaehtoistyötä viranomaisen pyynnöstä, 59 prosenttia avustusjärjestön pyynnöstä ja 49 prosenttia omatoimisesti. Helsinki-barometrin (Mustonen et al. 2022) mukaan 60 prosenttia helsinkiläisistä oli antanut rahaa Ukrainan auttamiseksi ja 23 prosenttia oli valmis tarjoamaan majoitusta maasta pakeneville keväällä 2022.

Kannustamisen mahdollisuuksia voi lähestyä esimerkiksi Banduran (2006) esittämällä toimijuuden (agency) kolmijaolla. Yksilöllinen toimijuus tarkoittaa yksilön suoraan vaikuttamista kohteeseen, esimerkiksi itsen ja toisten suojaamista tartunnalta tai kauppa-avun antamista. Toimijuus edustajan (proxy) kautta voi olla vaikkapa kertominen avun tarpeesta olevista viranomaiselle, järjestölle tai someryhmälle, jolla on itseä paremmat kyvyt ja resurssit toimia. Kollektiivinen toimijuus puolestaan on yhdessä tekemistä eli varsinaista yhteistoimintaa tietoja, kykyjä ja resursseja jakaen, esimerkiksi auttamisen järjestämistä rappukäytävän avuntarjouslistalla.

Toimijuuden eri muotojen tunnistaminen voi auttaa kansalaisia välttämään tunnetta, ettei voi tehdä tai ole tehnyt itse mitään, jos ei ole antanut apua suoraan. Viranomaiset taas voisivat kehittää valmiuden kannustaa kansalaisia esimerkiksi laatimalla eri kriisitapa- uksia varten tiedotteita tai jopa verkkosivuston, joka ohjaisi eri toimijuuden muotoihin ja niiden mukaisiin yhteydenottoihin. Kansalaisten yksilöllinen ja sitä kautta kollektiivinen pystyvyys edellyttävät niiden artikuloimista, sanoitusta ja konkretisointia sekä kansalais- ten että viranomaisten taholta. Tämän toiminnan tulisi tukea toimijuuden autonomiaa ja refleksiivisyyttä eli oppimista kunkin omassa (paikallisessa) toimintakontekstissa.

Kansalaistoimijuus saattaa ulottua pidemmälle kuin mikä on ennakoitavissa, kuten pitkän koronataudin someryhmien tapaus osoittaa (ks. luku 3.1). Kroatiassa puoles- taan kierrätettiin kansalaiskeräyksellä hankittuja ja kommonoituja eli yhteiskäyttöisiä happisaturaatiomittareita, joilla ihmiset saattoivat itse kontrolloida hoitotarvettaan, vähentää vakavan sairastumisen pelkoa ja mahdollisesti vähentää sekä myöhästyneitä hoitoja että tarpeettomia hälytystehtäviä (Kelava 2022). Viranomaistoiminnalle kansa- laistoimijoiden uudet avaukset voivat olla vaikeita. Mitä laajemmalle kansalaistoiminta ulottuu, sitä vahvemmin viranhaltijat kaipaavat ohjeistusta ja tukea organisaatioissaan ylempää, aina valtion turvallisuusstrategiasta asti (ks. Raisio et al. 2021, 79).

Entä miten pitäisi ottaa huomioon se, että koronakriisissä naisten aktiivisuus näyt- tää olleen miehiä merkittävästi suurempi? Tulisiko sen vaikuttaa ja miten esimerkiksi kriisiviestintään tai aputoimien koordinaatioon? Lienee syytä olettaa, että sukupuoli- painotus vaihtelee kriisityypin mukaan. Koronakriisissä painottui hoivatyyppinen tu- kivalmius ja apualttius. Miten miehet saadaan hoivaamaan tai miten muuten heidän kriisivalmiuttaan tulisi parantaa? Hoiva on myös luonteeltaan perhekeskeistä, mikä korostui koronakriisissä rajoitustoimien takia. Silloin monet haavoittuvassa asema- sa olevat ryhmät jäävät katveeseen. (Jupp 2022, 103.)

4.4 Henkinen huoltovarmuus ja herkkä kriisiviestintä

Resilienssiin kuuluu operointi ikään kuin kahdessa eri maailmassa, kriiseihin varautu- misen ja kriisissä elämisen maailmassa. Edellisen tehtävä on ohjata jälkimmäistä, ja toi- saalta jälkimmäisen opettaa edellistä. Tiedeakatemian asiantuntijaryhmä (Mauranen et al. 2021, 26–29) kaipaava koronakriisin aikaan paljon puhutun materiaalsen huolto- varmuuden rinnalle henkistä huoltovarmuutta (ks. myös Holkeri 2022, 13). Sillä tarkoi- tetaan henkisen hyvinvoinnin säilyttämistä kriiseissä ja niistä selviämisessä. Henkistä huoltovarmuutta rakennetaan kasvatuksen, kulutuksen ja kulttuurin kautta ja ylläpide- tään huolehtimalla yhteisöistä ja yksilöistä.

”Ei riitä, että ihmisiä pelastetaan ja heidän tarpeistaan huolehditaan kriisien aikana. Yhteiskunnan tulee kaikkina aikoina tukea yksilöiden henkistä hyvin- vointia, keskinäistä luottamusta ja eettistä vastuuntuntoa, elinikäistä oppi- mista sekä kriittistä ajattelua ja medianlukutaitoa.” (Mauranen et al. 2021, 14.)

Varautumisen ja kriisinkestävyuden aineetonta puolta korostaa myös monitietei- nen IRWIN-hanke, jossa tutkitaan tiedon ja viestinnän merkitystä kriiseissä ja niihin valmistautumisessa:

”Ei ole liioittelua sanoa, että varautuminen on 2020-luvulla uusi tarpeellinen kansalaistaito. Kansalaiset eivät ole ainoastaan informaation ja ohjeistuksen kohteena, vaan heidän toimijuutensa ja elinympäristöä koskeva kontekstu- aalinen tietonsa mahdollistavat myös ennakoinnin ja uuden tiedon tuottami- sen.” (Jalonen et al. 2022, 3.)

Hanke lähestyy aihetta tiedon huoltovarmuuden käsitteen kautta. Tiedon huoltovarmuus edellyttää ”tilannetietoisuutta”, jota varten tarvitaan tiivistä ja kaksisuuntaista yhteydenpitoa viranomaisien, yritysten ja järjestöjen kesken, ei vain hallinnonalojen välillä. ”Järjestöt ovat tilannekuvaan perustuvan kansalaisten toimijuuden merkittäviä kanavoijia, minkä lisäksi kansalaiset nähdään itsenäisinä tiedon hyödyntäjinä ja soveltajina.” (mt., 4.) Hankkeessa haastatellut varautumisen asiantuntijat näkivät laaja-alaisen vuorovaikutteisuuden toteutuvan Suomessa huomattavasti enemmän kuin sen tärkeys edellyttäisi. Yhteisellä tiedontuotannolla nähtiin arvoa myös osallisuuden mielessä. Tutkijat suosittelivat kansalaisten ottamiseen mukaan kriisivalmiuden rakentamiseen, jossa sekä kolmannen sektorin toimijoilla nähdään pitkät perinteet. (mt., 5, 8, 10.)

Julkishallinnon kriisiviestinnässä painottuu yleensä linjaorganisaation mukaisesti ylhäältä alas yhdensuuntaisesti siirretyn tiedon malli, vaikka sitä voisi lähestyä myös yhteisyyden luomisena tai kontekstitietoisena sanoman levittämisenä (Huhtala & Hakala 2009, 31–34). Koronapandemian hallinta oli Suomessa ”korostetun keskusjohtoista”, ja kansalaiset nähtiin vain viestinnän kohteina, ei aktiivisina toimijoina (Ahonen et al. 2023, 113, 125). Koronajohtaminen Suomessa -raportin (Stenvall et al. 2022, 176) mukaan vuorovaikutteista ja kansalaisia osallistavaa keskustelua ei ollut tarpeeksi. Näiden havaintojen valossa ei ole yllättävää, että sosiaalinen media nousi merkittävään asemaan, monin eri tavoin.

Kun kriisi on päällä, on ilmaantuvien neljännen sektorin toimijoilla tärkeä rooli. Kriisiviestinnältä edellytetään yhtäältä horisontaalista tiedonkulkua hallinnon eri tasojen välillä ja toisaalta vertikaalista tiedonkulkua niin ylhäältä alas kuin alhaalta ylöspäin. (Jalonen et al. 2022, 10, 13). Myös OECD:n (2021, 174, 170) raportin mukaan Suomessa hallinto olisi voinut kommunikoida selvemmin ja monikanavaisesti kansalaisyhteiskunnan mahdollisuuksista osallistua sekä palvelutarjontaan että pidemmän tähtäimen palautumisen suunnitteluun. Neljännen sektorin toimijoidenkin tukemiseen kehoitetaan etsimään tapoja. Tiedeakatemian asiantuntijaryhmän mukaan silloin tarvitaan joustavia ajattelu- ja toimintatapoja ja yhteiskunnallista herkkyyttä.

”Yhteiskunnallinen herkkyyys tarkoittaa myös toivon merkityksen ymmärtämistä kriiseissä. Herkkyyys on kykyä aitoon vuorovaikutukseen, kykyä tutkia oikeita asioita, kykyä pysähtyä kuuntelemaan sekä kykyä tarttua rohkeasti uusiin ideoihin. Toivolla on keskeinen merkitys kaikista kriiseistä selviytymisessä.” (Mauranen et al. 2021, 23.)

Tiedeakatemian näkemys vastaa omaa havaintoamme vahvasta toivon näköalan tarpeesta. Suomessa kansalaisten kokemus viranomaisviestinnästä jonkin verran heikeni ja väärä tieto salaliittoteorioista alkoi sosiaalisessa mediassa saada alaa koronatilanteen pitkittyessä (Stenvall et al. 2022, 180–181, 191–192). Voiko tätä selittää se, että kansalaiset alkoivat hakea toivoa sieltä, missä sitä oli tarjolla, kun eivät sitä viranomaisilta tai asiantuntijoilta saaneet? Havaitsemamme median kokeminen ”pelkotuuttakseen” voi liittyä samaan reaktioon.

Kun koronakriisin mediajulkisuutta hallitsivat valtiokeskeisyys ja tilastopohjainen, kvantitatiivinen todellisuuden ja sen riskien ja mahdollisuuksien hahmottaminen, sosiaalinen media on ehkä ollut omiaan sen vastapainonakin suuntautumaan tapauskohtaiseen, laadulliseen ja paikalliseen, jopa yksilölliseen tietämiseen. Vastaavaa polarisaatiota voi löytää yleisistä kansanterveys- ja lääketieteen sekä kokemuspohjaisten hoitojen ja itselääkinnän keskusteluista. Koronakriisissä tätä vaikutusta voimistivat sosiaaliseen kanssakäymiseen ja julkisiin tiloihin kohdistuneet rajoitustoimet, jotka sulki paikallisen julkisen sfäärin. Silloin sosiaalisen median rooli paikallisen, ihmistenvälisen tietämisen areenana korostui.

Perinteiseen viranomaisviestintään esimerkiksi toivon ja valon tehtävä ehkä sopii huonosti, koska kriisiviestinnän paineet kohdistuvat luotettavaan (vs mis- ja disinformaatio), tehokkaaseen ja oikea-aikaiseen tiedottamiseen (ks. Stenvall et al. 2022, 169). Silloin viestintä on omiaan rajoittumaan tekniseksi tiedottamiseksi. Vastaavasti Tiedeakatemian asiantuntijaryhmä (Mauranen et al. 2021, 19–23) kaipaa koronakriisiviestinnältä lisää vuorovaikutteisuutta ja ymmärrettävyyttä ja IRWIN-hanke (Jalonen 2022) kansalaistoimijoiden osallisuutta tilannetietoisuuden muodostamisessa.

Niin ikään koronakriisiä varten perustetun valtioneuvoston Käyttäytymistieteellinen neuvonanto -hankkeen työryhmän (Kettu 2022) mukaan varautumisen eri ulottuvuuksia tulisi vahvistaa: ”Koska asuinpaikasta ja asumismuodosta johtuvat lähtökohdat ovat erilaiset, tulisi erilaisille paikkakunnille kohdentaa erilaista ohjeistusta ja viestintää sekä huomioida ikään ja taustaan liittyvät erot varautumisen kokemuksissa, valmiuksissa ja motivaatiossa.” Poikkeustilanteissa kansalaiset toivovat selkeitä ja paikallisia ohjeita. Lisäksi, jos jaetaan mitä-ei-saa-tehdä-tietoa, kannattaisi kenties jakaa myös mitä-saa-ja-on-hyväkin-tehdä-tietoa. Esimerkiksi iäkkäiden eristyneisyyden ja pelon tunnistaminen olisi voinut johtaa viranomaisten kehotukseen ryhtyä jo jossain havaittuihin yhteisötoimiin, kuten avuntarjouslistojen keräämiseen tai avuntarjousten tekemiseen postiluukun kautta.

Periaatteessa kaikki nämä vaatimukset voidaan huomioida, suunnitella ja roolittaa varautumisessa ja kriisitoiminnassa, mutta kenen tehtäväksi se parhaiten sopii? Kuu- luuko tehtävä valtionjohdolle vai pormestarille vai voisiko sitä säilyttää myös kansalaisyhteiskunnalle? Heinin ja Hankosen (2022, 75) mielestä järjestöillä olisi osaamista toimia viranomaisten viestinviejänä erilaisille yhteisöille paljon nykyistä tehokkaammin. Tämä voisi tarkoittaa kaupunginhallinnon (kanslia) valtionhallinnon asiantuntijoiden (THL) kontrolloiman tiedon avulla johtamaa ja kansalaisjärjestöjen kanssa yhdessä muotoilemaa ja välittämää vuorovaikutteista viestintää eri kanavilla viranomaiskanavista sosiaaliseen mediaan. Kovin yleiselle ja abstraktille tasolle sellaista ei nähdäksemme tulisi jättää, vaan kannattaisi operoida paikallisella ja väestöryhmäkohtaisella eli ihmisten omien sosiaalisten miljöiden tasolla. Siellä myös toivon viestintä tukisi yhteisöllisen resilienssin mukaista yhteistoiminnallista ajattelua, osallistaisi kansalais-toimijoita, toisi paikallisia näkökulmia sekä ylläpitäisi tunnetasolla solidaarisuutta ja yksilöllistä kestävyttä.

Sosiaalinen media näyttäytyy kriisirakenteen tärkeänä osana, jonka rooli pitäisi osata hyödyntää ja vakiinnuttaa. Miksei kaupunki käyttänyt kaupunginosien sosiaalisen median ryhmiä sekä kriisiviestinnän että poikkeustoimiin sopeutumisen kanavana? Sen sijaan kriisiviestintää keskitettiin painottaen viestinnän koordinaatiota ja selkeyttä (Järvelä 2022, 72). Pitäisikö viranomaisilla (ja järjestöillä) olla jonkinlainen kriisivalmiuden somestrategia? Sillä parannettaisiin laajasti kaikkien organisaation toimijoiden kykyä hyödyntää somessa liikkuvaa tietoa, jakaa sitä ja ehkä organisoitua sen kautta toimintaan kriisin akuutissa vaiheessa. Moderointityövoimaa se toki vaatisi. Viranomaisten kriisiviestintää voisi myös palvella automatisoitu mediaseuranta, joka lukisi otsikkotasolla kriisitiedotusta ja hälyttäisi, jos sen osoittama pelkokerroin kasvaa kohtuuttomasti.

Kriisivalmiuden somestrategian tulisi nähdäksemme perustua kahteen asiaan, joita esimerkiksi Koronajohtaminen Suomessa -raportti (Stenvall et al. 2022) ei ole huomioinut. Ensinnäkin sosiaalinen media pitää ymmärtää moninaisuudessaan. Toiseksi some tulee ymmärtää kansalaiskeskustelun, viranomaisviestinnän ja ylipäätään kommunikaation sijaan kansalaisten järjestäytymistä ja yhteistoimintaa järjestävänä ja heitä toimintaan suuntaavana, osin paikallisena rakenteena (ks. Mäenpää & Faehnle 2021).

Viranomaislähtöisen someviestinnän ei tulisi jäädä vain kamppailuksi informaatio- kentän ja ”oikean tiedon” hallinnasta eikä somekeskustelujen hahmottaminen ja analyysi vain kansalaisten tuntojen seurannaksi. Jos somelle luodaan kasvava osuus kriisi-

viestinnässä, pitäisi kuitenkin kiinnittää huomiota sen tapaan sulkea ulos vähemmistöryhmiä, kuten vieraskielisiä ja iäkkäitä. Uusia ”resilienssialustojakin” kannattaa pohtia. Ulkopoliittikan tutkija Charly Salonius-Pasternak on ehdottanut viranomaiskanavaa, johon voisi ilmoittaa epäilyttävistä havainnoista ja välittää kuvamateriaalia häiriötilanteista (Rummukainen 2023). Viranomaiset voisivat myös pyytää kriisissä kansalaisia, esimerkiksi someryhmien ylläpitäjiä tai maahan muuttaneiden yhteisöjen avainhenkilöitä keräämään paikallista tilannedataa somessa viranomaisille välitettäväksi, etenkin akuutissa alkuvaiheessa (ks. Raisio et al. 2019, 312). Entä voisiko sosiaalisen median datan saada palveluntarjoajilta sellaisenaan viranomaisten data-analyyysiin kriiseissä?

Digineuvontaa olisi voitu ehkä liittää Helsinki-apuun, jonka 2.0-versiossa asia kannattaisi huomioida. Iso apuhanke kohdistettiin ”rakenteellisesti” eli ajatellen iäkkäitä digitaidoiltaan puutteellisena kohderyhmänä, ei ”toiminnallisesti” eli lähestyen heitä oppivina ja sopeutuvina toimijoina. Helsinki-apu toki järjestettiin äkillisen kriisin oloissa, kun taas digiloikan tarpeet sijoittuvat pitkin toista vuotta jatkunutta poikkeusolojen aikaa. Koska yhteiskunnan todellinen kriisikestävyys edellyttää toimintakykyisiä tahoja joka tasollaan maan hallituksesta paikallisiin yhteisöihin ja yksilöihin asti, yhteisöllisen resilienssin julkinen tunnustaminen osaksi kriisivalmiutta lisäisi henkistä huoltovarmuutta ja turvallisuuden tunnetta.

4.5 Koronakriisin opit ja yhteisöllinen lihasmuisti

Miten korona-ajan kokemukset, havainnot ja opit voivat olla institutionalisoitavissa yhteisölliseksi resilienssiksi Helsingissä? Rohkaiseva tieto kriiseissä oppimisesta on, että kun Chicagon helleaallossa vuonna 1995 kuoli 700 asukasta, vuoden 1999 aallossa kuoli enää 114. Klinenbergin (2002) mukaan edistystä tapahtui siinä, miten kaupunki oli oppinut toimimaan yksinäisten ja köyhien suojaamiseksi. Espanjassa on raportoitu 10–15 vuoden takaisesta finanssikriisistä syntyneiden huolenpidon verkostojen säilyneen koronakriisiin asti (Martinez & De Gasperi, 2021). Sitran raportin (26.1.21) kokoama koronakriisioppi tulevaisuuteen keskittyy varautumiseen, yhteistyöhön ja luottamukseen. Jääkö meillä kriisin kautta syntyneitä ”yhteisöllistä lihasmuistia” eli toimijoiden välisiä yhteyksiä, yhteistoiminnallista asennetta ja hyviksi havaittuja toimintamalleja seuraavaa kriisiä varten? Miten muistin lihasta kasvatetaan?

Koronakriisi ei meillä (onneksi) ollut kovin syvä tai pitkä, tai ainakaan pitkään syvä. Solidaarisuuden ja yhteisöllisyyden pohjalta syntyi kuitenkin vähemmän itse toimintaa eli toteutunutta tukea ja apua. Ehkä lihasmuistia syntyi solidaarisuus pohjaista enemmän organisaatiopohjalta ja organisaatioiden välisissä yhteyksissä, koska siellä lopulta vahvemmin toimittiin. Organisaatioiden eli järjestöjen ja julkishallinnon toimintaan osallistui kyllä runsaasti vapaaehtoisia, joilla voi arvella olevan korkeampi valmius aktivoitua seuraavassakin kriisissä. Ruotsalaiset tutkijat (Hur... 2022) pitävät tärkeänä opitun välittämistä organisaatiossa eteenpäin, jotta kriisivalmiuden riippuvuus henkilöistä vähenisi. Ylhäältä alas johdetuissa organisaatioissa se myös lisää henkilöstön uskallusta tehdä aloitteita itse.

Erilaisia yhteydenpidon ja yhteistoiminnan alustoja koronakriisistä on jo nyt omakuttu pysyvämpäänkin käyttöön, samoin viranomaisyhteistyön valmiuksia. Helsinkiavusta ei jäänyt alustoja kuten yhteydenotto- ja asiakkuusjärjestelmiä myöhempään käyttöön. Sen sijaan sitä johtaneiden mukaan pysyvämmiin jäi sosiaalista pääomaa ja verkostoja sekä tietotaitoa ja toimintamalleja nopeaan toimintaan. Viranomaisten ja järjestöjen välinen yhteistyö on tiivistynyt. Kriisikestävyuden kannalta olisi kuitenkin pohdittava, pitäisikö viranomaisten ja yhteisötoimijoiden, kuten tukipisteiden ja asukastilojen, välistä tiedonvaihtoa ja yhteistoimintaa varten olla jokin pysyvä valmius tai

toimintarakenne. Miten pitää yhteistyön rajapinnat jatkuvasti auki – tai ainakin ylläpitää valmiutta niiden avaamiseen?

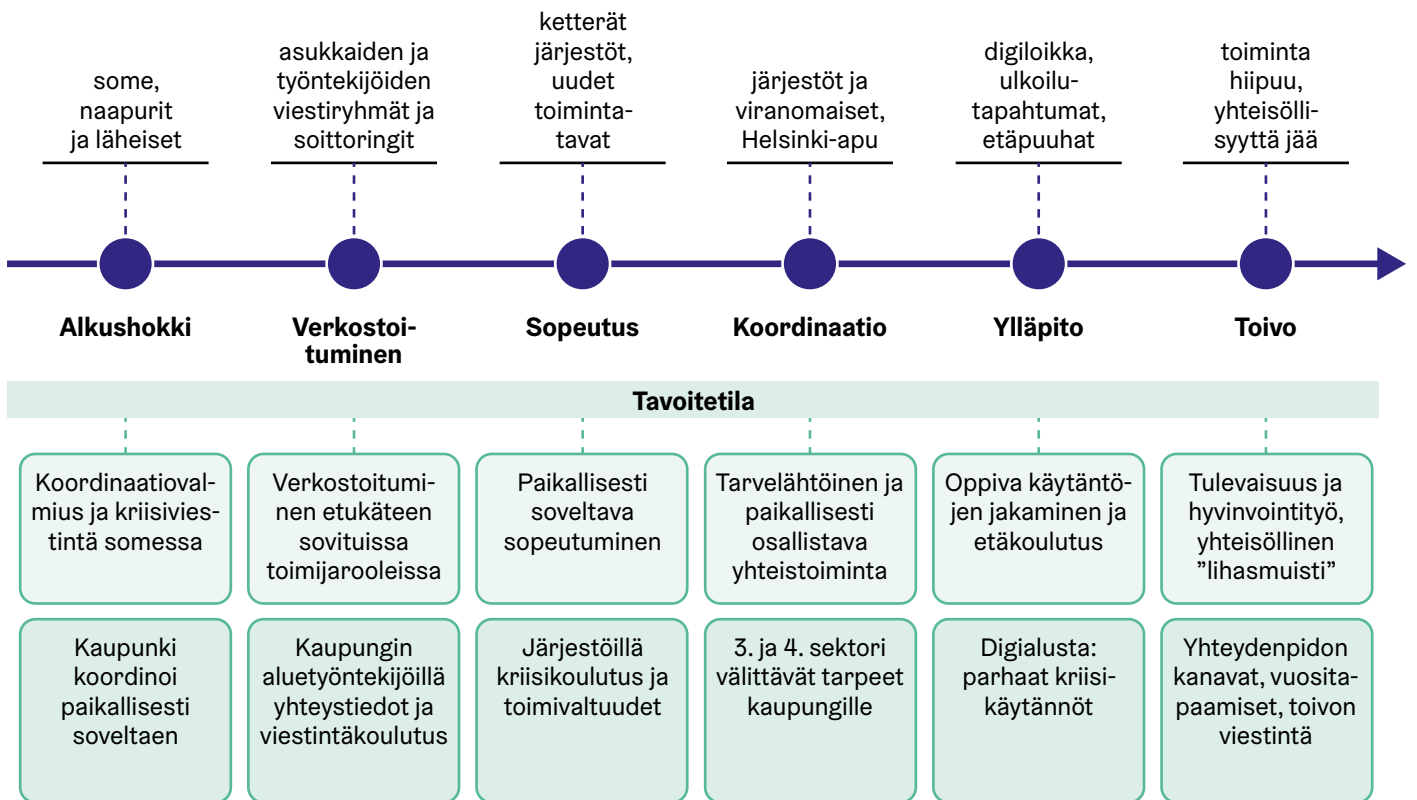
Sama koskee digitaalisia palveluja. Koronakriisi olisi ollut paljon pahempi ennen internetiä, joka mahdollisti siirtymän etäelämään. Kaikki eivät kuitenkaan digiloikanneet etäelämään nytkään, koska valmiuksia kouluttaa ihmisiä siihen poikkeusoloissa ei ollut. Tilojen sulkeminen vaikutti myös juuri siihen, mitä tarvittiin tilalle eli digiyhteyksien ja -tuen saatavuuteen. Jonkinlainen opastus muutama henkilö kerrallaan asukastilassa tai kirjastossa olisi auttanut ihmisiä alkuun, ja jatko olisi voitu tehdä etänä video-opastuksilla, jollaisia järjestöpuolella, esimerkiksi Suomen kylät ry:ssä tehtiin. Tällainen digituki kannattaisi sisällyttää kriisivalmiuteen osana kokonaisvarautumista. Kaupungin tehtävä voisi jatkossa olla tällaisen koordinaatio ja levittäminen.

Koska auttajia oli enemmän kuin autettavia, viranomaisten kannattaa ottaa kohtaanto-ongelma vastuulleen ja kaikkien rohkaista ihmisiä tarttumaan apuun, varsinkin maahan muuttaneita ja muita, joille avun pyytäminen tuntuu vaikealta. Organisaatioiden tulisi luoda valmius laskeutua nopeasti katutasolle tukemaan ihmisten suoraa ja rohkeaa kohtaamista siellä, missä he elävät. Sitäkin varten paikalliset kriisitukikeskukset olisivat tarpeen.

Nopeassa toiminnassa voidaan joutua hyväksymään normaalia korkeampi riskitaso onnistumisen suhteen. Helsinki-avussa otettiin riskiä etupainotteisella tiedotuksella vielä keskeneräisistä asioista. Sitä kritisoitiin kentällä, mutta riski näyttää kannattaneen, myös siksi että se kiritti muita toimijoita ja ennen kaikkea toi mukanaan uusia avuntarjojia ja osallistujia. Yhteisöllisen resilienssin tukemiseksi ja ottamiseksi osaksi suunnitelmallista varautumista tarvitaan viranomaistaho koordinoimaan valmiuden rooleja, verkostoja, prosesseja ja resursseja. Monien toimijoiden ja mittakaavatasojen resilienssiverkostolle tarvitaan johtamista. Tarvitaan myös lisää tutkimusta kansalaisyhteiskunnan roolista kriiseissä, paikallisyhteisöjen roolista uusien yhteistoiminnan ja yhteisvastuun muotojen edistämiseksi, instituutioiden välisestä yhteistyöstä, kestävyyttä edistävästä olosuhteista sekä osallistumiseen ja syrjäytymiseen vaikuttavista tekijöistä. Hyvönen et al. (2019, 94) esittävät, että pitäisi kehittää oma, suomalaisen yhteiskunnan kontekstiin sovitettu yhteisöresilienssin arviointimalli.

Palataan kuvassa 2 (ks. luku 3) esitettyyn, ryhmähaastattelujen pohjalta tehtyyn aikajanaan. Sen avulla voidaan nyt esittää yhteisöllisen resilienssin tavoitetila (kuva 3).

Kuva 3. Yhteisöllisen resilienssin aikajana koronakriisissä sekä sen pohjalle muotoiltu tavoitetilä ja toimenpide-ehdotukset seuraavaa kriisiä ajatellen

Yhteisöllistä resilienssiä Helsingin koronakriisissä olisi tukenut viranomaisten valmius alkaa koordinoita kansalaisyhteiskunnan toimintaa ja harrastaa sosiaalisessa mediassa vuorovaikutteista kriisiviestintää heti ensimmäisessä, "alkushokin" vaiheessa. Jos viranomaistoiminnan valmiuteen olisi kuulunut hallinnon, järjestöjen ja yhteisöjen välisten verkostojen ylläpitäminen ja roolittaminen, olisi kriisiverkostojen syntyminen ollut tehokkaampaa ja koordinoitumpaa. Toisaalta paikallistason itseorganisoitua verkostoituminen varmaankin voimaannutti toimijoita antamalla heille vahvempaa omistajuutta verkostojen hyödyntämisessä.

Sopeutumisvaiheessa rajoitusten aiheuttamiin kriisioloihin olisi tarvittu paikallista osaamista, herkkyyttä, joustavuutta ja luovuutta. Monet järjestöt pystyivät järjestämään toimintaansa etänä tai ulkotiloissa, mutta paikallisesta toiminnasta puuttui koordinoiva ja kokoava ulottuvuus, jolla avun ja tuen läsnäolo olisi tehty kaupunkilaisille näkyväksi ja tavoitettavaksi tuomaan turvaa pelkoja vastaan. Olisi tarvittu paikallista kriisitukea, jotta olisi syntynyt herkkyyttä tarvelähtöiselle avulle ja paikallisesti osallistavalle yhteistoiminnalle. Hyvien kriisikäytäntöjen jakaminen esimerkiksi digitaalisilla alustoilla olisi palvellut toimijoiden kriisikestävyyttä tilanteen pitkittyessä. Yhteisöllisyyden ja sille rakentuvan toivon näköalan ylläpitämisen olisi pitänyt kuulua koordinoitun toiminnan piiriin, samoin kaiken opitun kokoamisen tulevia kriisejä varten. Ihmisten hyvinvointi olisi tarvinnut tukea ja esimerkiksi iäkkäät rohkaisua elämäänsä vielä rajoitusten purkauduttua ja kriisin päätyttyä.

4.6 Kriisien aikakausi ja systeeminen resilienssi

Finanssikriisi, ekologinen kriisi, demokratian kriisi, kestävyyskriisi, hybridisota, koronapandemia, Ukrainan sota ja energiakriisi. Kriisejä on ollut aina ja niiden keskeltä isoa kuvaa on vaikea nähdä, mutta yleinen käsitys tuntuu olevan, että jokin on muuttunut. Aikalaisanalyysissä ja tulevaisuudentutkimuksessa on alettu puhua ”kriisien aikakaudesta”, ”yhteiskunnan postnormaalista tilasta” (esim. Dufva & Vataja 2022), ”epävarmuuden ajasta” (Uusikylä & Jalonen 2023) tai pitkittyneen epävarmuuden ”permakriisistä” (Jalonen 2023, 112). Uudissanoilla viitataan aikakauteen, jossa yhteiskunnat kohtaavat toistuvasti yhä uusia yllätyksellisiä ja kokonaisvaltaisesti vaikuttavia merkittäviä tapahtumia ja häiriötiloja (ks. myös Lähde 2023). Maailman talousfoorumi (2023, 57) ennakoii siirtymistä ”monikriisiin” (polycrisis) aikaan, jolloin monet yhtäaikaiset globaalit häiriöt kytkeytyvät toisiinsa saaden aikaan kumuloituvia kriisitiloja. Samalla on kuitenkin muistettava, että kaikki kriisit ovat erilaisia, pandemiatkin.

Sana kriisi tulee kreikan sanasta *krisis* ja tarkoittaa päätöstä tai käännekohtaa, jokin loppua ja uuden alkua. Samoin resilienssin käsitteellä viitataan järjestelmän kohtaamaan muutostilanteeseen, jossa vanha ei voi jatkua sellaisenaan vaan jonkin uuden kanssa pitää oppia elämään. Systeemiähtöisessä resilienssitutkimuksessa on jopa esitetty, että resilienssi olisi syrjäyttämässä kestävyuden yhteiskuntapoliittisena keskeiskäsitteenä. Järjestelmät voivat olla kestäviä, mutta vain historiallisesti lyhyessä mitassa. Resilienssiteoria keskittyy järjestelmien dynamiikkaan ja pystyy siksi kuvaamaan niiden muutosta kestävyuden ja kriisien pitkäjänteisenä historiallisena syklinä. (Vaneckhaute 2017, 744.)

Resilienssinäkökulma korostaa kriisi-ilmiöiden sijaan yhteiskunnallisen muutoksen jatkuvaa tai ainakin toistuvaa läsnäoloa ja häiriötilojen hyödyntämistä (systeemisen) muutoksen mahdollistamisessa pelkkää toimijoiden erikseen tai yhdessä saamaa oppia syvemmällä tavalla. Tarvitaan tilannekohtaista tasapainottelua säilyttävän ja uudistavan resilienssin välillä (Jalonen & Uusikylä 2023, 36). Resilienssiä voi ehkä myös olla liikaa, jolloin systeemi on niin vastustuskykyinen, ettei se jousta ja muunnu (Lyytimäki 2022). Koronakriisin hoidon voi väittää sortuneen tähän, kun järjestelmämme ei pystynyt omaksumaankin esimerkiksi tässä tutkimuksessa nousseita paikallisuuden ja sosiaalisen median ja haavoittuvuuksien kysymyksiä valmiusrakenteeseensa. Systeemitutkijoiden Jalosen ja Uusikylän (2023, 42) mukaan Suomen järjestelmää pitivät koronakriisissä yllä järjestävät periaatteet luottamus, instituutiot ja arvoperusta. Yhteisöllisen resilienssin näkökulmasta periaatteiden joukkoon tulisi seuraavaa kriisiä varten lukea myös ihmisten ja yhteisöjen toimijuus ja siitä syntyvä kollektiivinen pystyvyys.

Sosiaalisen pääoman tuessa ja koordinoinnissa erityishuomiota on syytä kiinnittää yksilöiden ja yhteisöjen resurssien tukemiseen siellä, missä resursseja nyt on ollut vähemmän tai yksipuolisemmin. Tämä tuki voi kohdistua tietyille alueille, mutta myös esimerkiksi vähemmistöjen (kielivähemmistöt, vähemmistöuskonnot) tai vaikeissa elämäntilanteissa olevien (asunnottomat, päihde- ja mielenterveyshaasteiden kanssa elävät) yhteisöihin, joille jatkuvuus ja paremmat taloudelliset resurssit olisivat usein tärkeitä. Resilienssin lisäksi nämä keinot luonnollisesti tukevat myös hyvinvointia sekä yksilötasolla että alueellisesti.

Informaatio ja viestintä kietoutuvat nekin kaikkiin muihin yhteisöllisen resilienssin ulottuvuuksiin. Informaation lähteet ja viestinnälliset resurssit ja toimintatavat ovat erilaiset eri ihmisillä (mahdollisuudet digitaaliseen viestintään, viestinnällinen yhdenvertaisuus) ja osin myös alueilla (esim. somen käytön tavat). Viestinnällä voidaan vahvistaa pelkoa ja turvattomuutta ja passivoida ihmisiä, mutta sillä voidaan myös vahvistaa toivoa, luottamusta ja toimijuutta. Viestinnällä voidaan informaation välittämisen lisäksi saada arvokasta tietoa, jos esimerkiksi viranomaiset jalkautuvat vuoropuheluun eri-

laisten paikallisyhteisöjen kanssa vaikkapa sosiaalisessa mediassa. Vain verkottavalla ja tasa-arvoisella viestinnällä luodaan sosiaalista pääomaa viranomaisten ja kaupunkilaisten sekä heidän yhteisöjensä välillä ja myös yhteisöjen kesken. Nämä mahdollistavat paitsi resilienssiä myös alustoja toiminnalle, kompetensseille ja esimerkiksi kaupunkia eri tavoin hyödyttävälle ja kehittäville innovaatioille.

Miten toimia tarvelähtöisesti eikä organisaatiolähtöisesti kriisiajan yhteistyössä? Edelleen Jalosen ja Uusikylän (2023, 43) mukaan pitäisi osata kiinnittää huomiota systeemin dynamiikkaan eikä vain rakenteisiin, sillä muuten uhkana on hallintaharha. Silloin järjestelmää ohjataan huomioimatta sekä politiikkatoimien vaikutuksia että toimien kohteiden reaktioita toimiin ja muihin tekijöihin. Iäkkäiden ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien kohdalla harha näyttää Helsingin koronakriisissä toteutuneen. Helsinki-apu ei ollutkaan niin kattava tai ainakaan vaikuttava toimi kuin kaupunginhallinnosta katsottuna saattoi päätellä. Asunnottomat ja päihdeongelmaiset kärsivät rajoituksista muita enemmän ja heitä auttaneita kansalaisia ei tuettu. ”Viisas hallintajärjestelmä antaa riittävästi tilaa paikalliselle luovuudelle ja aloitteellisuudelle”, Jalonen ja Uusikylä (mt., 43) päättävät. Paikallisia viranomaistoimia ei Helsingin asuinalueilla ollut tarpeeksi tai niiden vaikuttavuus ei ollut riittävää suhteessa kaupunkilaisten tarpeeseen sopeutua tilanteeseen paikallisesti.

Miten kriisijohtaa keskusjohtoisesti kompleksista, monitasoisesta resilienssin verkostoa? Systeemiajattelun mukaan ”johtaminen ei siis ole lineaaristen prosessien käynnistämistä vaan pikemminkin mahdollisuuksien luomista sille, että ihmiset voivat käyttää omaa osaamistaan ja ammattitaitoaan yksin ja yhdessä, sen varmistamista, että organisaation toiminta on tavoitteellista, kehittyvää ja uudistuvaa, ja että toiminta ei pysähdy organisatorisiin seiniin, vaan tavoitteiden saavuttamista edistetään vuorovaikutuksessa ympäröivän maailman kanssa.” (Tammeaid 2022, 25)

Koronakriisissä Helsinkiä johtaneen pormestari Jan Vapaavuoren muistelmissa (2022) näkyy kannustaminen osaamisen luovaan hyödyntämiseen, selkeä ymmärrys tarpeesta ylittää organisaatorajoja sekä kriisin moninaisesta luonteesta odottamattomine vaikutuksineen, ristikkäisvaikutuksineen ja yhteisvaikutuksineen. Siinä mielessä hänen ajatteluaan voi arvioida vähintään esisysteemiseksi. Kansalaisyhteiskunnan huomioiminen ja hyödyntäminen voimavarana ei siihen näytä juuri sisältyneen, ei myöskään paikallisuuden merkityksen ymmärtäminen.

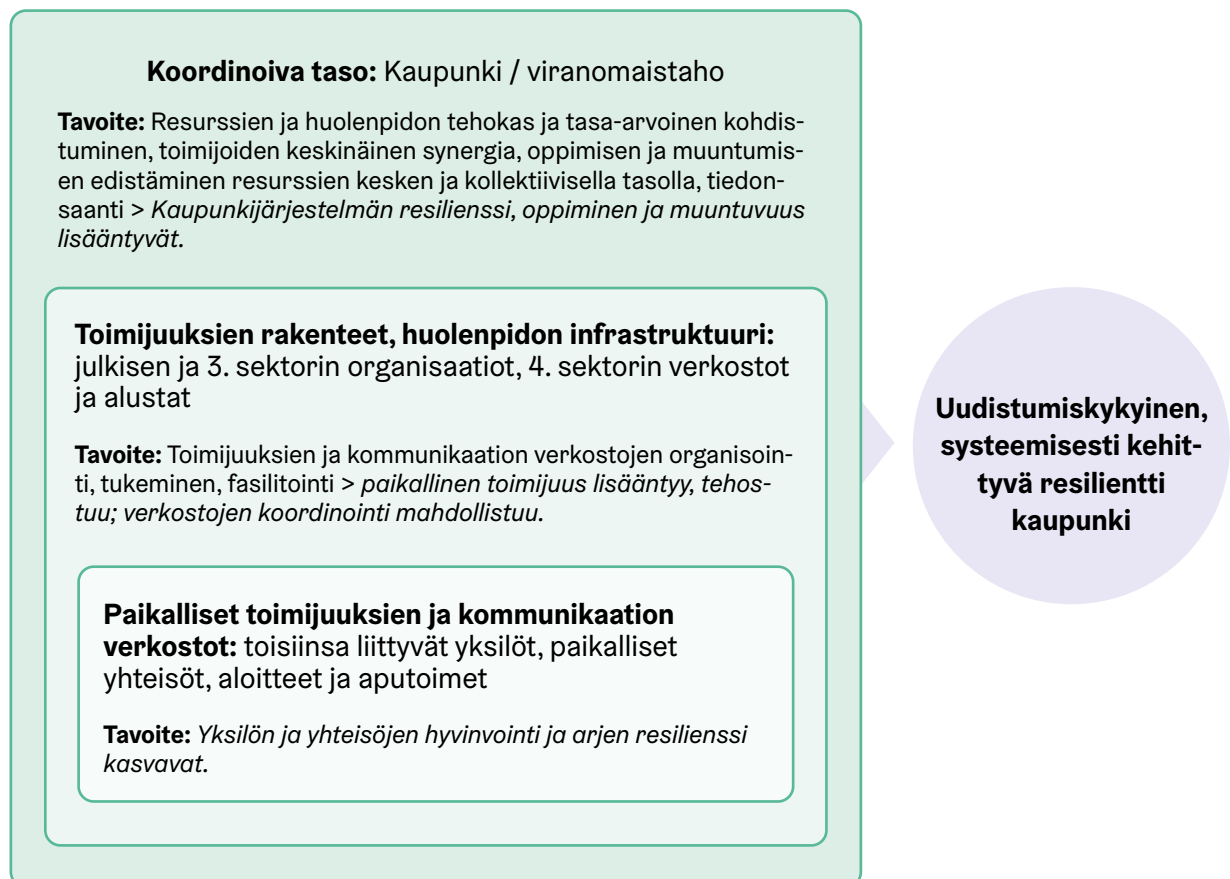
Systeemiajattelun mukainen oppiminen edellyttää huomion kiinnittämistä asioiden sijasta asioiden välisiin yhteyksiin (Salonen & Salonen 2023, 161). Suunnitellussa ”Helsinki-apu kakkosessa” voi nähdä oppimista tähän suuntaan esimerkiksi akuuttiruokakassien ravitsemuksellisessa kehittämisessä sekä kulttuurin ja liikunnan palvelujen kytkemisessä mukaan kriisitukeen. Myös osallistettavien verkostojen laajentaminen ja vapaaehtoisten rekrytoinnin kehittäminen viittaavat systeemin ymmärryksen kehittämiseen, kokemuksen kautta.

Kun Helsinki-avussa ansiokasta oli julkisen hallinnon suvereenisuuden nöyrä hylkääminen ja organisaatorajojen ylittäminen verkostomaiseen toimintaan, tuleva valmius voisi rakentua verkostomaisen toimintatavan hallinnoimiseen systeemisestä ilmiönä. Se tarkoittaisi viranomaistoiminnan kykyä operoida eri toimijatasojen välisten yhteyksien ja yhteyksissä ilmaantuvien toimijoiden ja toimintojen seuraamista ja tukemista. Ei enää tuotettaisi ”julkista palvelua kirkon kautta” vaan johdettaisiin aputoimijoiden eli hallintokuntien, järjestöjen ja uskonnollisten yhteisöjen, yritysten, someryhmien ja yksittäisten kaupunkilaisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ilmaantuvia apu- ja tukitoimia.

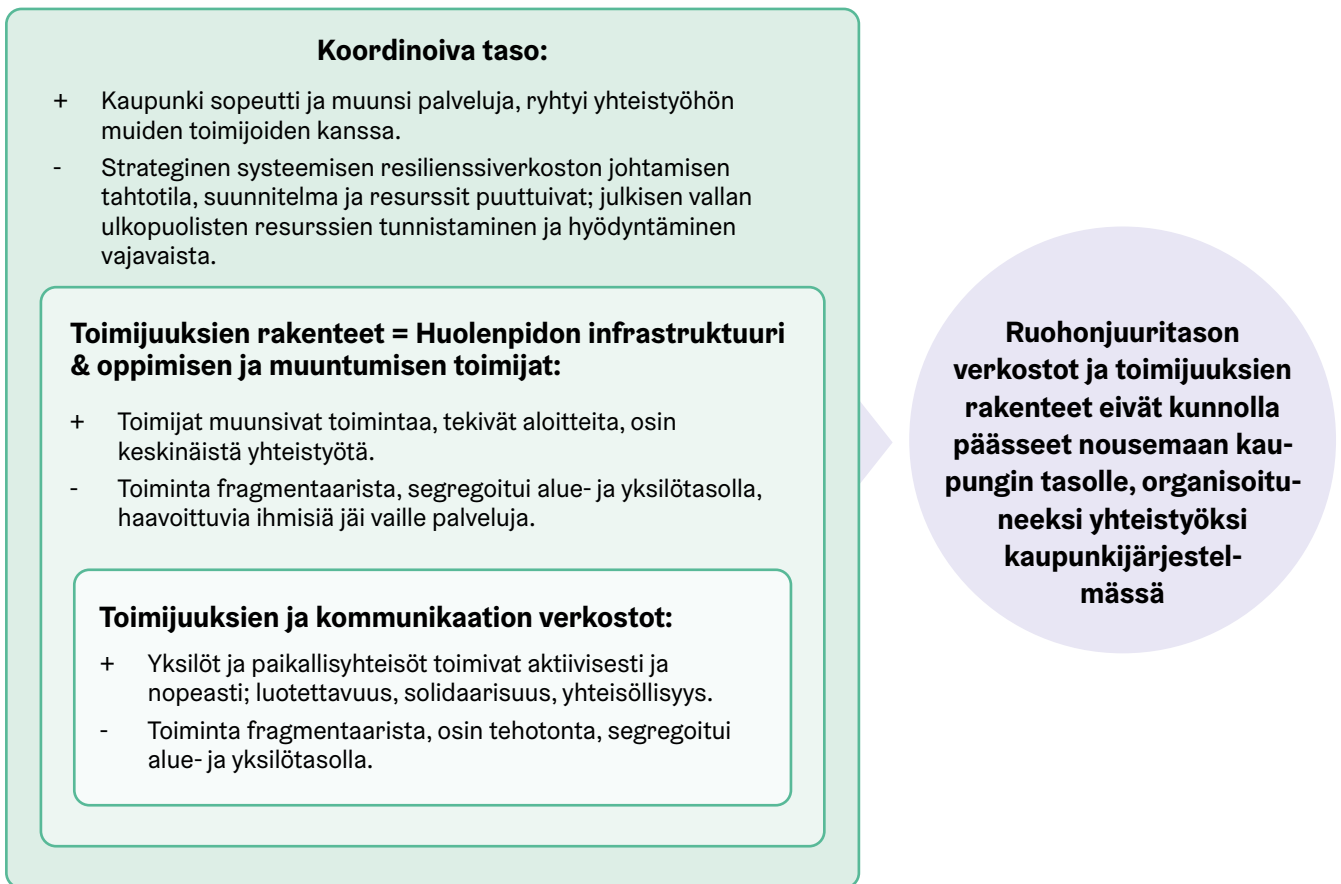
4.7 Yhteenveto

Tutkimuksemme perusteella yhteisöllisen resilienssin perusreseptin voi kuvata seuraavasti. 1) Tarvitaan valmiiksi olemassa olevia paikallisia sosiaalisia verkostoja ja rakenteita sekä ihmisten että organisaatioiden kesken. 2) Tarvitaan myös näiden varassa toimiva kommunikaatioverkosto ja etenkin sosiaalisessa mediassa toteutuva paikallinen julkisuus. Kun nämä paikalliset olosuhteet ovat olemassa voi syntyä $1 + 2 = 3$ eli kriisitilanteessa ilmaantuvia paikallisia, tilannekohtaisia ja tarveperustaisia yhteisöllisiä aloitteita ja aputoimia sekä organisaatorajoja ylittävää yhteistyötä. Näin empirinen analyysi näyttää todentavan systeemiajattelua, jonka mukaan ”yhteiskunnallinen resilienssi on ominaisuus, joka ilmaantuu (emergence) toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa” (Jalonen & Uusikylä 2023, 26). Systeemisen resilienssin olemassaolon ylläpitämisen eli edellä mainittujen paikallisten olosuhteiden mahdollistamisen, tukemisen ja ylläpitämisen tulisi kuulua julkisen hallinnon, tässä tapauksessa erityisesti Helsingin kaupungin tehtäviin. Itse kriisiajassa näihin tehtäviin tulisi kuulua syntyvien yhteisötoimien tunnistaminen ja tunnustaminen sekä toimijoiden välisen yhteistyön koordinoiminen. Yksilöiden, yhteisöjen ja kaupungin rooleja systeemisen resilienssin toteutumisessa Helsingin koronakriisissä on kuvattu kuvassa 4. Kuvassa 5 puolestaan esitetään havaitsemiamme onnistumisia ja kehittämishaasteita näiden roolien tai yhteiskunnallisten tasojen kohdalla.

Kuva 4. Yhteisöllisen resilienssiverkoston toimijat ja tasot kompleksisessa kaupunkijärjestelmässä. (Soveltaen: Dzigbede ym 2020; Jupp 2022; Norris et al. 2008; South 2020; Uusikylä 2022)

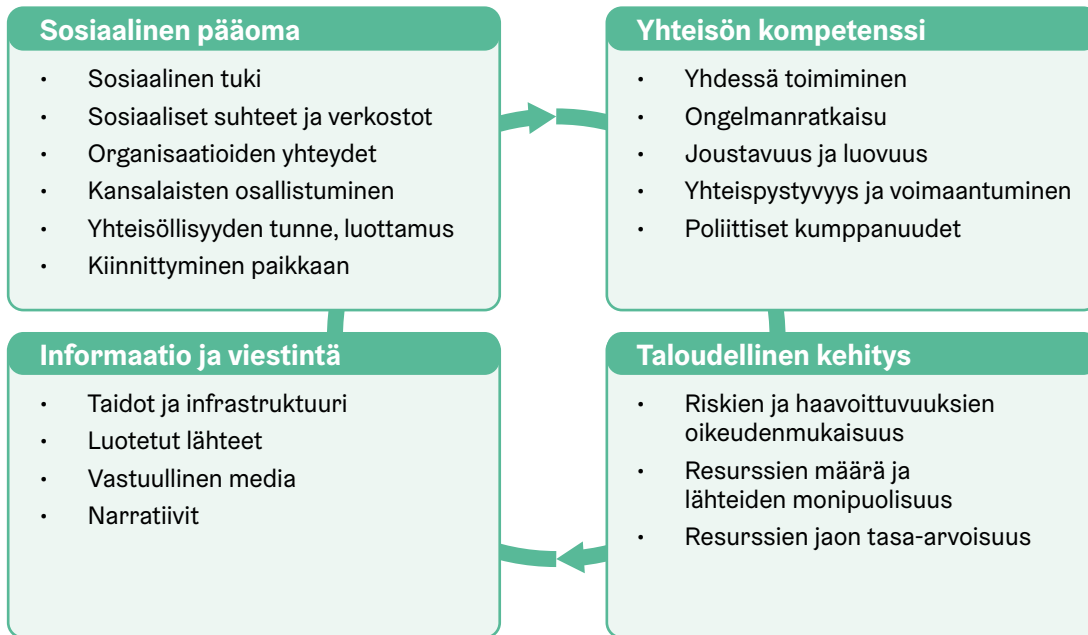
Kuva 5. Yhteisöllisen resilienssiverkoston toimijat ja tasot empiirisissä aineistoissamme

Keskeisenä resilienssin tekijänä ja samalla Helsingin kaupungin kehittämishaasteena nähdään siis strateginen systeemisen resilienssiverkoston johtaminen, suunnitelma ja resurssit. Koska koordinoiva taho puuttui, paikalliset toimijuuksien rakenteet eivät päässeet parhaalla tavalla tehokkaaseen toimintaan tai synergiaan eivätkä kaupunkilaiset tasa-arvoisesti ja tehokkaasti auttamaan tai saamaan apua. Ruohonjuuritason verkostot ja toimijuuksien rakenteet eivät kunnolla päässeet nousemaan kaupungin tasolle eivätkä organisoituneeksi yhteistyöksi kaupunkijärjestelmässä. Kehittämällä kaupungin tason koordinaatiota ja tukea, voidaan parantaa yksilö-, yhteisö-, ja aluetasolla ihmisten selviytymistä kriiseistä ja poikkeusoloista. Samalla voidaan tukea hyvinvointia ja yhdenvertaisuutta.

Kuvassa 6 listataan Norrisin ja kollegojen (2008) meta-analyysiin perustuva jäsenyys yhteisöllisen resilienssin tekijöistä. On helppoa nähdä, miten yhteisöllisen resilienssin ulottuvuudet sosiaalinen pääoma, yhteisön kompetenssi, taloudellinen kehitys sekä informaatio ja viestintä ovat osa ja tuottavat oppimiskykyisempää, resilientimpää ja toimivampaa kaupunkia paitsi kriisien yhteydessä myös syvemmillä tavalla. Vastaavasti voidaan nähdä, että oppimiskykyinen resilientti, toimiva ja uudistumiskykyinen kaupunkiorganisaatio osaltaan tuottaa ja voi tukea myös yhteisöllistä resilienssiä luomalla edellytyksiä ja mahdollisuuksia esimerkiksi sosiaaliselle pääomalle ja taloudelliselle kehitykselle. Tiivistämme seuraavassa Norrisin ja kollegojen jäsenyyksen avulla, mitä yhteisöllistä resilienssiä käsittelevien tulostemme perusteella voidaan oppia Helsingin kaupungin resilienssistä, sen vahvuuksista ja kehittämistarpeista.

Kuva 6. Yhteisöllisen resilienssin kapasiteetit Norrisin et al. (2008) mukaan. (Suomennokset tekijöiden.)

Kaupungin resilienssi, tehokas toiminta, toipuminen ja oppiminen kriiseissä ja laajemminkin jatkuvassa muutoksessa edellyttävät siis eri tasojen toimijoiden organisoitunutta yhteistyötä ja erilaisten yhteisöjen selkeää roolia (esim. Acosta & Chandra 2013; Chandra et al. 2013; Moore et al. 2012). Tuloksissamme tämä näyttäytyi selkeänä kehittämiskohteenä sosiaalisen pääoman kapasiteeteissa. Kansalaiset ja erilaiset yhteisölliset ja organisatoriset toimijat kyllä hyödynsivät ja tuottivat sosiaalista tukea, sosiaalisia verkostoja ja yhteisöllisyyden tunnetta tahoillaan, mikä voidaan nähdä onnistumisena ja vahvuutena Helsingin korona-ajassa. Eri organisaatioiden yhteydet ja kansalaisten osallistuminen viranomaistoimintaan olivat kuitenkin vähäisiä, mikä teki yhteisöllisen resilienssin toimista pirstaleisia.

Sosiaalinen pääoma kiinnittyy yleisellä tasolla ja myös tuloksissamme voimakkaasti yhteisön kompetensseihin. Verkottuneessa, korkean luottamuksen ja yhteisöllisyyden kaupungissa yhdessä toimiminen, ongelmanratkaisu, luovuus, yhteispystyvyyt ja voimaantuminen ovat mahdollisia. Korkean yhteiskunnallisen luottamuksen yhteiskuntana Suomen kaupungeilla on tähän hyvät lähtökohdat. Eroja kuitenkin on sekä alueiden että ihmisten välillä, ja niiden tasoittamiseen ja kaupungin ja sen yhteisöjen kompetenssin kehittämiseen tarvitaan edellä mainittua koordinoitua ja tukea. Tällä hetkellä yhteisöllisen resilienssin kapasiteetit tihentyvät voimakkaasti joillain alueilla, joissa sosiaalinen pääoma, yhteisön kompetenssi, taloudellinen kehitys ja viestintä muodostavat toinen toistaan vahvistavan positiivisen kehän. Toisilla alueilla kapasiteetteja taas on selvästi vähemmän. Tukemalla yksilöiden, yhteisöjen ja alueiden sosiaalista pääomaa ja taasaamalla sen eroja, voidaan lisätä ihmisten ja alueiden kompetensseja ja resilienssiä mutta samalla myös koko kaupungin kompetenssia vastata erilaisiin haasteisiin ja uudistumistarpeisiin eri tasoilla.

4.8 Koronakriisin eettinen tilinteko

Kaikkiaan Helsingin koronakriisissä haavoittuvassa asemassa olevien suojaaminen itse taudilta näyttää asiantuntijoiden mukaan onnistuneen kohtuullisen hyvin. Se on tietysti ollut kriisitoiminnan varsinainen tavoite. Sen sijaan toissijainen tavoite turvata heidän yleinen hyvinvointinsa näyttää jossain määrin epäonnistuneen. Tekijöitä on kaksi; yh-

täältä itse taudilta suojaavat rajoitustoimet ja toisaalta turvallisuuden tunteen puuttuminen, joka osin seurasi edellisestä mutta myös kriisin viestinnällisestä miljööstä.

Yhteisöllisen tai muun resilienssin nostaminen keskusteluun ei saisi kuitenkaan johtaa kriisitietoisuuden hallinnollispoliittiseen ylikorostumiseen. Samoin kuin emme halua yhteiskuntamme militarisoituvan, vaikka varaudumme sotilaallisesti, emme myöskään kaipaa kaikenkattavaa resilienssipolitiikkaa, joka jättää varjoonsa muut taloudelliset, sosiaaliset tai kulttuuriset aspektit (ks. Kruse et al 2017, 2323). Varautuminen ja kriiseihin keskittyminen ei saa johtaa esimerkiksi arkisen ruoka-avun tai normaalioloihin kohdistuvan sosiaalipolitiikan heikentymiseen.

Vaikka monenlaiset toimet ja rajoitukset ovat kriisitilanteissa välttämättömiä, viranomaisten toiminnan tulisi mahdollisimman paljon välttää lisäsynjättämistä, pelon lietsomista ja väestöryhmien stigmatisoimista. Haavoittuvassa tilanteessa olevia ryhmiä (kieli, ikä, sosioekonominen status) tulisi erityisesti huomioida, jotta he eivät jää palvelujen ja tuen katveeseen. Haavoittuvimpia tavoittavien yhteisöjen resursoinnin ja niiden kanssa verkostoitumisen tulisi olla osa viranomaisten koordinoimaa varautumista. Tarvitaan ehkä myös keskustelua kriisiaikojen moraalista ja priorisoinneista eli siitä, keiden suojelu on tärkeintä ennen kuin kriisi on käsillä eikä aikaa pohdinnalle ja keskustelulle ole. Millainen eettinen perusta kriisien aikakaudelle pitäisi rakentaa? Mikä on koronakriisin moraalinen tilinpäätös?

Filosofi Sami Pihlström (2023, 51) kirjoittaa:

”Meidän on jatkuvasti kysyttävä itseltämme, miten oikeastaan puhumme ja miten meidän pitäisi puhua koronakriisistä ja sen uhreista, jotta asenteemme toisiin olisi edes minimaalisesti moraalisesti hyväksyttävä. Tämän eettisen kysymyksen esillä pitäminen on teologiien ja filosofien – ja tietenkin kaikkien muidenkin vastuullisten ihmisten – pysyvä tehtävä myös koronaviruksen välittömien uhkien vähitellen hälventyessä.”

Pihlströmin mukaan koronakriisissä ei oltu – me emme olleet – eettisesti kestäväällä pohjalla, kun toisten ihmisten kärsimys välineellistettiin ja sille annettiin hinta tavoiteltaessa yhteiskunnan kokonaisuutta. Näin tehtiin, kun välteltiin rokotuksia ja maskeja ja asetettiin omat harrastukset ja vapaa-ajan toimet riskiryhmäläisten eli tuntemattomien lähimmäisten mahdollisen kärsimyksen edelle. Terveysviranomaisia myöten välteltiin ihmisten syyllistämistä, vaikka näissä kohdin syyllisyytemme oli päivänselvää. (mt.)

Näyttää ilmeiseltä, että kriisinhallintaan ja valmiustoimintaan tulisi liittää eettistä puntarointia, seurantaa ja arviointia, jotta ei käy niin, että säilytämme hyvinvointimme mutta menetämme ihmisyytemme. Yhteisöllisellä resilienssillä on mahdollista tuoda tähän keskusteluun paikallinen kehystys ja erilaisista väestöryhmistä kumpuava moniäänisyys siten, että toiset ihmiset näyttäytyvät lähimmäisinä eivätkä tartunta- tai kuolintilastojen numeroina. Se vapauksien rajoittaminen, joka päättäjien ja viranomaisten tekemänä on pakottavaa vallankäyttöä yli yksilönvapauden, voi yhteisöllisessä kehyyksessä muodostua kokemukseksi omasta vapaasta harkinnasta ja valinnasta suhteessa kaltaisiini toisiin.

Jos yhteiskunta mielletään vain valtion ja kansalaisen, vallanpitäjän ja vapaan yksilön välisenä suhteena, kuten yksilöllistyneessä hyvinvointivaltiossamme saattaa käydä, mahdollisuus eettisesti kestävään käyttäytymiseen ohenee. Parhaimmillaan kriisit voivat tehdä näkyväksi ihmisten haavoittuvuudesta seuraavan keskinäisriippuvuuden (ks. Peltomäki & Pöykkö 2023), joka jaettuna inhimillisenä kokemuksena johtaa yhteistoimintaan. Ehkä tämäkin selittää sitä, miksi toisten, varsinkin hädänalaisten auttaminen tekee ihmiselle hyvää.

5 Keskeiset tulokset ja suositukset viranomaisille

Esitämme lopuksi tutkimuksemme keskeiset tulokset ja niistä työpajatyöskentelyjen pohjalta laaditut toimintasuositukset tuleviin kriiseihin.

1. Sosiaalinen media osaksi viranomaisviestintää

Koronakriisissä sosiaalinen media oli nopein paikallinen tiedonvälittäjä ennen kaupungin virallista viestintää. Myös viranhaltijat turvautuivat Facebookiin etsiessään tietoa. Etenkin maahan muuttaneiden yhteisöissä muodostettiin nopeasti tehokkaita viestintäyhteistyöryhmiä ja asioiden hoitamista varten. Sosiaalisessa mediassa myös pidettiin laajasti yllä solidaarisuutta ja yhteisöllisyyttä, niin sanottua tsemppihenkeä, kun media uutisoinnin taas koettiin lietsovan pelkoa. Sosiaalisessa mediassa ihmisillä on mahdollisuus olla kommunikaation subjekteja, kun perinteisessä mediassa he ovat tiedonvälityksen objekteja.

Viranomaisten kannattaa hyödyntää sosiaalista mediaa kriisin ensi hetkinä tiedon lähteenä, tiedon välittämisessä sekä vapaaehtoisten mobilisoinnissa. Viranomaisten kannattaa tiedottaa somessa 1) paikallisesti eli kohderyhmäkohtaisesti, 2) vuorovai- kutteisesti ja 3) kansalaisten omissa kanavissa (esim. FB-ryhmät). Kriisiviestinnässä tulee huomata, että asiakastyö, läheiset ja paikallinen some välittävät, soveltavat ja tekevät ymmärrettäväksi viranomaistietoa ihmisille. Tämän merkitys on sitä suurempi, mitä syrjemmällä ihminen yhteiskunnassa on.

2. Paikallisuuden merkitys on suuri sekä selviytymisessä että avussa ja tuessa

Paikallisuuden merkitys oli keskeinen kaikissa hankkeen tutkimusaineistoissa. Tietoa, ohjeita ja neuvontaa olisi tarvittu nimenomaan paikallisesti. Erityisesti paikallisuuden merkitys korostui niin sanotun päiväväestön eli iäkkäiden ja haavoittuvassa tilanteessa olevien kohdalla. Julkisten tilojen sulkeminen esti tilallista, yhteisöllistä sopeutumista, eikä tieto tietyistä auki olevista paikoista tavoittanut kaikkia. Paikallisten yhteisöjen (esim. vähemmistöuskonnolliset yhteisöt, vieraskieliset asukkaat) yhteys viranomaisiin ei toteutunut riittävällä tavalla. Yhteisöjen avainhenkilöt olivat ja ovat keskeisiä viranomais- ja mediatiedon tulkkeja, tukijoita ja välittäjiä, joiden roolia voitaisiin hyödyntää tehokkaammin.

Tietoa, ohjeita ja neuvontaa on jatkossa tarjottava enemmän paikallisesti (esim. infokioskit). Voitaisiko joka kaupunginosaan järjestää paikallinen tietoa ja tukea tarjoava kriisikeskusvalmius, jossa asukkaiden ja alueen yhteisöjen rooli on merkittävä? Tällaiset rakenteet tarvitsevat viranomaiskoordinaatiota toiminnan turvaamiseksi. Kansalaisten toimintavalmiudet on tarpeen tunnistaa ja niitä on hyvä koordinoita myös jo toimivissa yhteisöissä ja rakenteissa (taloyhtiöt, uskonnolliset yhteisöt, järjestöt, someryhmät jne.). Kielivähemmistöjen pieniäkin, mutta jäsenilleen hyvin tärkeitä yhteisöjä on tuettava kriiseissä ja maahan muuttaneiden yhteisöt on saatava edustetuiksi esimerkiksi työryhmissä ja hyödynnetyksi kriisiviestinnässä.

3. Haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset on huomioitava monin tavoin

Haavoittuvassa asemassa oleville tärkeät julkiset tilat ja palvelupisteet (esim. kirjastot, päiväkeskukset) suljettiin tai niiden henkilömääriä ja toimintaa rajoitettiin koronapandemian aikana. Julkisista tiloista poistettiin penkkejä. Toimet vaikeuttivat muun muassa asunnottomien ja päihdeongelmien kanssa elävien ihmisten tilannetta, sillä heillä oli ainakin paikoin ongelmia ravinnon ja suojan saamisessa ja hygienian ylläpidossa.

Maahan muuttaneilla, etenkin heillä, jotka eivät ymmärrä suomea tai englantia, oli vaikeaa saada tietoa kriisistä. He kokivat myös syyllistämistä ja rasismia. Yli 70-vuotiaiden avuksi ja tueksi kehitettiin Helsinki-apu, joka pyrki tavoittamaan ikäryhmään kuuluvat tarjoten kauppa-, apteekki- sekä keskusteluapua. Itä-Helsingissä tehdyssä tapaustutkimuksessa iäkkäät kuitenkin kokivat jääneensä vaille apua. Lisäksi he kokivat yksinäisyyttä, pelkoa, syyllistämistä ja aliarviointia. Apua olisi toivottu paikallisesti ja nimenomaan viranomaisilta.

Viranomaisten toiminnan tulisi mahdollisimman paljon välttää lisäsynjättämistä, pelon lietsomista ja väestöryhmien stigmatisoimista. Haavoittuvassa tilanteessa olevia ryhmiä (kieli, ikä, sosioekonominen status) tulisi erityisesti huomioida, jotta he eivät jää palvelujen ja tuen katveeseen. Haavoittuvimpia tavoittavien yhteisöjen resursoinnin ja niiden kanssa verkostoitumisen tulisi olla osa viranomaisten koordinoimaa varautumista. Tarvitaan ehkä myös keskustelua kriisiaikojen moraalista ja priorisoinneista eli siitä, keiden suojelu on tärkeintä. Tarvitaan myös toivon näköalaa ja johdattamista kohti iloa ja valoa.

4. Myös resilienssi eriytyy alueellisesti

Yhteisöllinen resilienssi ja toiminta on yleensä vahvempaa parempiosaisten alueilla, koska ihmisillä on paremmat resurssit toimia (aikaa, turvallisuudentunnetta, kielitaitoa, digiosaamista ja verkottuneisuutta). Tuloksissamme piirtyi selvä ero esimerkiksi Lauttasaaren ja Mellunkylän välille. Toisaalta asuinalueiden väliset erot eivät ole täysin johdonmukaisia siten, että korkea sosioekonominen taso aina ennustaisi korkeaa yhteisöllisyyttä, solidaarisuutta ja yhteisöllistä toimintaa. Myös järjestäytymisen aste, paikallisen sosiaalinen median olemassaolo ja ihmisten seurallisuus vaikuttavat. Hyvinvoivilla alueilla sosiaalinen media oli vahva yhteisöllisyystekijä, heikommilla alueilla enemmän viranomais- ja järjestötiedon kanava.

Sosiaalista tasapainoa kannattaa pitää yllä myös kriinkestävyyden takia. Eriarvoisuus on kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden mukaan keskeinen yhteisöllistä resilienssiä ja yhteiskunnan kokonaisuusvietyymistä rapauttava tekijä. Kriisien segregatio on tunnistettava eli alueita on priorisoitava tuen tarpeen mukaan. Toisaalta myös hyvinvoivien alueiden haavoittuvista ihmisistä tulee huolehtia. Koska olemassa olevat verkostot ovat yhteisöllisen resilienssin perusta, tulee varautumisessa tukea verkostoja siellä, missä ne ovat heikkoja. Myös vahvojen verkostojen alueita kannattaa tukea, koska niillä resilienssivaikutukset kertautuvat ja voivat vaikuttaa myönteisesti alueen ulkopuolellakin.

5. Tarvitaan yhteisöllistä resilienssiä luovaa ja tukevaa viranomaistoimintaa

Organisaatioiden hierarkkisuus ja siiloutuminen sekä kansalaisjärjestötoiminnan projektimaisuus estävät sektorien välistä yhteistyötä, eikä niin sanottu epävirallinen auttamistoiminta ollut tehokasta tai kohdistunut mielekkäällä tavalla. Monen toimijan yhteistyönä toteutettu Helsinki-apu osoitti, että esteitä voidaan ylittää ja toimintaa kehittää, jos motivaatio on riittävä. Yhteisöllisen resilienssin tukemiseksi ja ottamiseksi osaksi suunnitelmallista varautumista tarvitaan viranomastaho koordinoimaan valmiuden rooleja, verkostoja, prosesseja ja resursseja. Resilienssi edellyttää monien toimijoiden ja mittakaavatasojen resilienssiverkostoa, jota jonkun täytyy johtaa. Koronakriisin kokemuksista tulisi myös rakentaa yhteisöllisen resilienssin ”lihasmuistia” siitä, miten organisaatioiden rajapinnat pystyttiin pitämään auki, mikä koordinaatiossa toimi, ja miten myös neljännen sektorin toimintavalmiuksia pystyttiin tunnistamaan.

Hankkeen sektorirajat ylittävissä, tutkimustuloksiin perustuvissa työpajoissa esitettiin pysyvää ohjausryhmää koordinoimaan kaupungissa tapahtuvaa valmiustoimintaa sekä kriisien aikana että niiden välissä. Ryhmässä tulisi olla edustajat keskeisistä ta-

hoista kuten kaupungilta, kirkolta ja järjestöistä. Kontaktit tulisi olla myös neljänteen sektoriin (esim. paikalliset someryhmät) ja vähemmistöryhmiin (viralliset tai epäviralliset avainhenkilöt) eli tahoihin, jotka tuntevat yhteisöjen ja asukkaiden tarpeita ja resursseja, ja joihin ihmiset luottavat. Ryhmä pitäisi yllä tilannekuvaa, tekisi ennakointia, keräisi heikkoja signaaleja ja kehittäisi valmiuksia osana muuta hyvinvointi- ja terveystoimintaa.

Lähteet

- Abhas, K. Jha et al. (toim.) (2013):** Building Urban Resilience: Principles, Tools, and Practice, *World Bank Publications*, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=1154776>.
- Acosta, J. & Chandra, A. (2013):** Harnessing a Community for Sustainable Disaster Response and Recovery: An Operational Model for Integrating Nongovernmental Organizations. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 7(4), 361–368.
- Ahonen, Pertti & Ville-Pekka Niskanen & Petri Uusikylä (2023):** Koronapandemian hallinta Suomessa 2020–2022: Hallintapyrkimykset, hallintatavat ja hallintotapojen käyttö. *Hallinnon tutkimus* 2023:2.
- Alanko, Leena & Julia Jousilahti & Maija Faehnle & Pasi Mäenpää (2023):** *Kohti kansalaistoiminnan kukoistusta – miten verkostojärjestöt sekä kunnan ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyö tukevat vapaaehtoistoimintaa?* Oikeusministeriö.
- Ameel, Lieven & Salla Jokela & Aura Kivilaakso & Silja Laine & Tanja Vahtikari (2016):** Teema: joustava kaupunki. *Terra* 2016:4.
- Bandura, A. (2000):** Exercise of human agency through collective efficacy. *Current Directions in Psychological Science*, 9(3), 75–78. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00064>
- Bandura, A. (2006):** “Toward a Psychology of Human Agency.” *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science* 1 (2): 164–180. doi:10.1111/j.1745-6916.2006.00011.
- Beaumont, Justin & Paul Cloke (eds.) (2012):** Faith-based organisations and exclusion in European cities. *Policy Press*.
- Berglund, Eeva & Vesa Peipinen (2018):** Creating Spaces of Insurgent Citizenship: Squatting in Activist-Friendly Helsinki. *Urbanities, Journal of Urban Ethnography, Vol. 8* Nro 1.
- Bios (2020):** Koronakriisin taloudellinen hallinta. <https://bios.fi/koronakriisin-taloudellinen-hallinta/> Luettu 4.11.2021.
- Blokland, Talja (2017):** Community as Urban Practice. *Polity Press*, Cambridge.
- Branden, T. (2016):** Governments and self-organization: A hedgehog’s dilemma. In J. Edelenbos & I. Van Meerkerk (Eds.), *Critical reflections on interactive governance: Self-organization and participation in public governance* (pp. 337–351). Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006):** Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2) 77–101.
- Brechenmacher, S., Carothers, T. & Youngs, R. (2020):** *Civil Society and the Coronavirus: Dynamism Despite Disruption*. Carnegie endowment for international peace. https://carnegieendowment.org/files/Brechenmacher_Carothers_Youngs_Civil_Society.pdf
- Bregman, Rutger (2020):** *Humankind: A Hopeful History*. London: Bloomsbury Publishing.
- Brousselle, Astrid & Emmanuel Brunet-Jailly & Christopher Kennedy & Susan D. Phillips & Kevin Quigley & Alasdair Roberts (2020):** Beyond COVID-19: Five commentaries on reimagining governance for future crises and resilience. *Canadian Public Administration*, vol. 63, no.3, pp. 369–408. <https://doi.org/10.1111/capa.12388> Luettu 14.2.2023.
- Brunetta, G., Fraggian, A., and Caldarice, O. (eds.) (2021):** *Bridging the gap. The measure of urban resilience*. Basel, Switzerland: MDPI. 10.3390/books978-3-0365-0767-5

- Celata, Filippo & Liz Dinnie & Anne Holsten (2019):** Sustainability transitions to low-carbon societies: insights from European community-based initiatives. *Regional Environmental Change*.
- CEV, Centre for European Volunteering (2021):** Blueprint for European Volunteering (2021). <https://www.europeanvolunteercentre.org/bev2030>
- Chandra, A. & Acosta, J. D. (2010):** Disaster recovery also involves human recovery. *JAMA*, 304(14), 1608–1609.
- Chandra, A., Williams, M., Plough, A., Stayton, A., Wells, K. B... & Tang, J. (2013):** Getting actionable about community resilience: the Los Angeles County Community Disaster Resilience project. *American Journal of Public Health*, 103(7), 1181–1189.
- Cnaan, R. A., Zrinščak, S., Smith, D. H., Grönlund, H., Hu, M., Kinoti, M. D., ... Pessi, A. B. (2016):** Volunteering in religious congregations and faith-based associations, in D. H. Smith, R. A. Stebbins, and J. Grotz (eds) *Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 472–94.
- Danielsbacka, M., Hämäläinen, H. & Tanskanen, A. O. (2020):** *Suomalainen auttaminen – Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Demos Helsinki (2020):** Kirje: elvytyksen kolme horisonttia. <https://www.demoshelsinki.fi/2020/04/03/kirje-elvytyksen-kolme-horisonttia/>
- Dufva, Mikko & Katri Vataja (2022):** Yllätysten aika edellyttää moniäänisempää ennakkointia. <https://www.sitra.fi/blogit/yllatysten-aika-edellyttaa-moniaanisempaa-ennakkointia/>
- Dzigbede, Komla D. & Sarah Beth Gehl & Katherine Willoughby (2020):** *Disaster Resiliency of U.S. Local Governments: Insights to Strengthen Local Response and Recovery from the COVID-19 Pandemic*. <https://onlinelibrary-wiley-com.libproxy.helsinki.fi/doi/full/10.1111/puar.13249>
- EK, Elinkeinoelämän keskusliitto (2022):** Suomen koronaopit – Missä onnistuimme, missä parannamme. https://ek.fi/wp-content/uploads/2022/02/EK_Suomen-koronaopit-Missa%CC%88-onnistuimme-missa%CC%88-parannamme_15022022.pdf
- Eronen Anne, Hiilamo Heikki, Ilmarinen, Katja, Jokela Merita, Karjalainen Pekka, Karvonen Sakari, Kivipelto Minna, Koponen Erja, Leeman Lars, Londén Pia, Saikku Peppi (2020):** *Sosiaalibarometri 2020*. SOSTE Suomen sosiaali ja terveystyö ry, Helsinki.
- Eronen, Anne, Heikki Hiilamo, Katja Ilmarinen, Merita Jokela, Pekka Karjalainen, Sakari Karvonen, Minna Kivipelto, Jade Knop, Pia Londén (2021):** Koronakriisi ja palvelujärjestelmän joustavuus. *Sosiaalibarometri 2021*. SOSTE Suomen sosiaali- ja terveystyö ry, Helsinki.
- Feng, Y., Zong, M., Yang, Z. et al.** When altruists cannot help: the influence of altruism on the mental health of university students during the COVID-19 pandemic. *Global Health* 16, 61 (2020). <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00587-y>
- Gerken, Tom (2020):** Coronavirus: Kind Canadians start 'caremongering' trend. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-51915723> Luettu 16.3.2023.
- Gil-Rivas, V. & Kilmer, R. P. (2016):** Building Community Capacity and Fostering Disaster Resilience. *Journal of Clinical Psychology*, 72(12), 1318-1332.
- Goffman, Erving (1966):** *Behavior in Public Places*. The Free Press, New York.
- Grönlund, H. (2020):** *Epävirallinen auttaminen: jakamistaloutta, hyvinvointipalveluja, yhteisöllisyyttä? Kuluttajat ja kansalaiset jakamistaloudessa: Tutkijapuheenvuoroja jakamistalouden kehitykseen*. Mäenpää, P., Timonen, P. & Söyrinki, S. (toim.). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 25–56.

- Grönlund, H. & Falk, H. (2019):** Does it make a difference? The Effects of Volunteering From the Viewpoint of Recipients – A Literature Review. *Diaconia. The Journal for the Study of Christian Social Practice*, 10(1), 7–26.
- Grönlund, H., Holmes, K., Kang, C., Cnaan, R., Handy, F., et al. (2011):** Cultural Values and Volunteering: A Cross-Cultural Comparison of Students Motivation to Volunteer in 13 Countries. *Journal of Academic Ethics*, 9(2), 87–106.
- Grönlund, H. & Mäenpää, P. (2021):** Viisas kaupunki rakentuu ihmislähtöisyydelle, yhteistyölle ja kaupunkilaisten osallistumiselle: Case Helsinki-apu ja yhteisöllinen resilienssi. *Kaupungit murroksessa: Kaupunkitutkijoiden puheenvuoroja tulevaisuuden kaupungeille*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 26–31.
- Grönlund, H. & Pessi, A. B. (2015):** Giving in Finland: the multidimensional role of giving in a context of a changing welfare model. Teoksessa *The Palgrave Research Companion to Global Philanthropy*. Wiepking, P. & Handy, F. (eds.). Basingstoke, Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Grönlund, H., Pessi, A. B., Berki, Z. (2021):** Generosity in Times of Crisis. Finnish Helping Behaviors During the COVID-19 Pandemic. Indianapolis: *Global Generosity Research*. <https://www.globalgenerosityresearch.com/reports/> March 9th 2022
- Hakala, E., Erkamo, S., Pyykönen, J., Tuomenvirta, H., Tynkkynen, O., Berninger, K. & Vihma, A. (2021):** Ilmastomuutos ja Suomen turvallisuus: Uhat ja varautuminen kokonaisturvallisuuden toimintamallissa. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:52*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Heino, Matti & Nelli Hankonen (2022):** Itsekontrolli on yhteisöponnistus: Systeemisiä näkökulmia käyttäytymisen muutokseen. Teoksessa Erica Mäkipää & Mervi Aalto-Kallio (toim.): *Muutosten tiet kietoutuvat yhteen*. SOSTEn julkaisuja 2/2022.
- Helfer, A., Laine, R., Uusimäki, V. & Pitkänen, T. (2021):** Terveystilan yhteydet kokemuksiin poikkeustilasta – verkkokysely sote-järjestöjen tavoittamille ihmisille valmiuslain aikana. *Tietopuu: Tutkimussarja 4/2021*, 1–23. <https://doi.org/10.19207/TIETOPUU12>
- Helsinki (2020):** Etsivän lähityön katuhavaintoja maaliskuu 2020. *Sosiaalinen raportti*. Helsingin kaupunki. Verkkajulkaisu: <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/etsivan-lahityon-katuhavaintoja-maaliskuu-2020.pdf>
- Helsinki (2021):** Etsivän lähityön havainnot koronakeväänä 2021 <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/koronahavainnot-kevat-2021.pdf>
- Helsinki-apu (2020):** Helsinki-apu yli 70-vuotiaille helsinkiläisille <https://www.hel.fi/seniorit/fi/apua/neuvonta-ja-asiointi/helsinkiapu/>
- von Hippel, E. (2005):** *Democratizing innovation*. Cambridge: MIT Press.
- Holkeri, Katju (2023):** *Mitä voimme oppia kriiseistä? Kansalaisten ja poliitikkojen dialogit*. <https://kansallisetdialogit.fi/wp-content/uploads/Mita-voimme-oppia-kriiseista-Kansalaisten-ja-poliitikkojen-dialogit.pdf> Luettu 14.2.2023.
- Holland, Jo & Antonio S. Silva & Ruth Mace (2012):** Lost Letter Measure of Variation in Altruistic Behaviour in 20 Neighbourhoods. *PLOS August 15, 2012*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0043294>
- Holling, C. S. 1973:** Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecological Systems* 4:1–23.
- Hustinx, L., Van Rossem, R., Handy, F., Cnaan, R. (2015):** A Cross-National Examination of the Motivation to Volunteer. In: Hustinx, L., von Essen, J., Haers, J., Mels, S. (eds) *Religion and Volunteering. Nonprofit and Civil Society Studies*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-04585-6_6

Huhtala, Hannele & Salli Hakala (2007): *Kriisi ja viestintä. Yhteiskunnallisten kriisien johtaminen julkisuudessa.* Helsinki: Gaudeamus

Hur får vi till en bra krisberedskap? (2022): https://www.extrakt.se/hur-far-vi-till-en-bra-krisberedskap/?utm_campaign=unspecified&utm_content=unspecified&utm_medium=email&utm_source=apsis Luettu 28.12.2022.)

Hyvönen, Ari-Elmeri & Tapio Juntunen, Harri Mikkola, Juha Käpylä, Harri Gustafsberg, Markku Nyman, Tiina Rättilä, Sirpa Virta, Johanna Liljeroos (2019): Kokonaisresilienssi ja turvallisuus: tasot, prosessit ja arviointi. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 17/2019.*

Hörkkö, Tiina & Tomi Lempiäinen & Annika Ilmola & Sami Komppula (2020): Helsinki-apu – hyvät käytännöt ja vol 2. Julkaisematon raportti. Helsingin kaupunki ja Helsingin seurakuntayhtymä.

Ikola, Vilma (2020): Aurin Awari, 18, haluaisi kärrätä eristäytyneille ruokaa kevarilla, mutta kukaan ei ota yhteyttä – Miksi niin harva uskaltaa Suomessa pyytää apua? Helsingin Sanomat 26.4.2020.

Izdebski Guzowski, P., Poniat, R. et al. Palaeoecological data indicates land-use changes across Europe linked to spatial heterogeneity in mortality during the Black Death pandemic. *Nat Ecol Evol (2022).* <https://doi.org/10.1038/s41559-021-01652-4> luettu 17.2.22

Jalava, Janne & Harri Raisio, Teija Norri-Sederholm & Henri Lahtinen & Alisa Puustinen (2017): Kolmas sektori viranomaisten turvallisuustoiminnan tukena. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 76/2017.*

Jalkanen, Markku Kulmala, Arto Mustajoki, Risto Nieminen, Ilkka Niiniluoto, Kari Raivio, Jorma Sipilä ja Kirsi Tirri) ja sen sihteeristö (Pekka Aula, Jaakko Kuosmanen ja Rosa Rantanen) http://www.acadsci.fi/tiedostot/www_Taipuu_vaan_ei_taitu_Suomalainen_Tiedeakatemia_kannanotto_2021.pdf

Jalonen, Harri (2023): Läpi sumuisen ajan – pandemian kestävä hallinto. *Hallinnon tutkimus 2023:2.*

Jalonen, Harri & Petri Uusikylä (2023): Yhteiskunnallinen resilienssi systeemisen muutoksen mahdollistajana. Teoksessa Uusikylä & Jalonen (toim.): *Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* Into, Helsinki.

Jedwab, Remi & Amjad M. Khan & Jason Russ & Esha D. Zaveri (2021): Epidemics, pandemics, and social conflict: Lessons from the past and possible scenarios for COVID-19. *World Development 147 (2021).*

Jurvansuu, S., Kaskela, T. & Turunen, J. (2021): Kun kohtaamispaikka suljettiin. Kävijöiden ja työntekijöiden kokemuksia koronapoikkeustilan vaikutuksista. *Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 2/2021, 1–14.*

Junnilainen, Lotta (2019): Lähiökylä. Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta. Helsingin yliopisto (diss.).

Jupp, Eleanor (2022): *Care, Crisis and Activism: the politics of everyday life.* Bristol, UK: Policy Press.

Järvelä, Sirkku (2022): *Helsingin kaupunki ja korona. Toimintakertomus pandemiavuosista 2020–2022.* https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/22_11_29_Muistioita_1_Jarvela.pdf

Kallatsa, Laura & Jonna Ojalampi (toim.): Kokemuksia, käytäntöjä ja kohtaamisia rajoituksissa. Koronapandemia eksistentiaalisena, eettisenä ja uskonnollisena kysymyksenä. *Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 302.*

- Kantomaa, Marko & Sylvain Sebert:** Pandemian hoidossa pitäisi hyödyntää paikallista osaamista. Vieraskynä Helsingin Sanomissa 24.9.2021.
- Kansalaisareena (2020):** Auttaminen korona-aikana. Kansalaisareena, Helsinki. https://kansalaisareena.fi/wp-content/uploads/2020/09/KOOSTE_Auttaminen-korona-aikana_syksy2020.pdf>. Luettu 16.3.2022 Kansalaispulssi – 33. kierros (2022) <file:///C:/Users/OMISTAJA/Downloads/Kansalaispulssi%2017.3.2022.pdf> Luettu 16.2.2023
- Kauppinen, Vera (2018):** ”Paikallisyhteisö tarkoittaa semmoista me-henkeä tai vastaavaa?” Yhteisön resilienssi Kittilän tulvariskien hallinnassa. Pro gradu, Helsingin yliopisto.
- Kelava, Marina (2022):** Amid rising COVID-19 cases, solidarity saves lives in Croatia. <https://www.shareable.net/amid-rising-covid-19-cases-solidarity-saves-lives-in-croatia/> Luettu 27.3.2023.
- Kempainen, Teemu (2017):** *Disorder and Insecurity in a Residential Context. A study focusing on Finnish suburban housing estates built in the 1960s and 1970s.* Helsingin kaupungin tutkimuksia 2017:2.
- Kempainen, Teemu & Timo M. Kauppinen & Mats Stjernberg & Reijo Sund (2018):** Tenure structure and perceived social disorder in post-WWII suburban housing estates: A multi-level study with a representative sample of estates. *Acta Sociologica* 2018, Vol. 61(3) 246–262. DOI: 10.1177/0001699317699052
- Keskinen, Vesa & Jukka Hirvonen (2020):** Helsinki-barometri: Huolestuneisuus koronan vaikutuksista lisääntynyt. <https://kaupunkitieto.hel.fi/fi/helsinki-barometri-huolestuneisuus-koronan-vaikutuksista-lisaantynyt> Luettu 3.7.2023.
- Kettu, Käyttäjätieteellinen ennakointi ja tieto tulevaisuuden hallinnossa (2022):** Varautumisosaaminen, yhteisöllisyys ja selkeät toimintasuositukset lisäävät kriisivalmiutta. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/2a086d9c-2eef-454c-b430-1a7cc5aff6d9/df72fd3b-a482-4fde-b652-7573b5335a5a/RAPORTTI_20220412130449.pdf Luettu 15.1.2023.
- Kirkkopalvelut (2020):** Tutkimus: Ruoka-avun tarve moninkertaistui koronakeväänä. <https://www.kirkkopalvelut.fi/ruoka-avun-tarve-moninkertaistui-koronakevaana/>
- Klinenberg, Eric (2002):** *Heat Wave. A Social Autopsy of Disaster in Chicago.* Chicago, University of Chicago Press.
- Kopomaa, Timo (2001):** Kriisioloihin varautunut kaupunki. *Yhdyskuntasuunnittelu* 43:2.
- Koponen, Mira (2023):** Arjen turva -hanke Pohjois-Savossa. <https://suomenkylat.fi/content/uploads/2023/03/mira-koponen-pohjois-savo-arjen-turva-20230301.pdf> Luettu 26.3.2023.
- Koponen, Erja & Eeva Liukko & Heidi Muurinen (2020):** Koronasta aiheutuva palveluvaje työikäisten sosiaalipalveluissa. *Tutkimuksesta tiiviisti* 29/2020. Terveystieteiden tutkimuslaitos, Helsinki.
- Kortteinen, Matti (1982):** *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta.* Otava, Keuruu.
- Kruse, S., Abeling, T., Deeming, H., Fordham, M., Forrester, J., Jülich, S., Karanci, N., Kuhlicke, C., Pelling, M., Pedoth, L. & Schneiderbauer, S. (2017):** Conceptualizing community resilience to natural hazards – The embrace framework. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 17(12), 2321. 10.5194/nhess-17-2321-2017.
- Kujala, Paula (2020):** Pitkään oireilevien COVID-19-potilaiden omakohtaista tietoa kannattaa hyödyntää. *Lääkärilehti* 42/2020, 16.10.2020.
- Laitinen, A. & Pessi, A. B. (2011):** *Onko auttaminen solidaarisista? – Solidaarisuus* (Laitinen, A. & Pessi, A. B., toim.) Helsinki: Gaudeamus.
- Lehtonen, Jukka (2020):** Yhdenvertainen virus? HLBTI-ihmiset koronakriisissä. <https://politiikasta.fi/yhdenvertainen-virus-hlbt-ihmiset-koronakriisissa/> Luettu 14.3.2023.

- Lochmiller, Chad R. (2021):** Conducting Thematic Analysis with Qualitative Data. *Qualitative Report* 26 (6), 2029–44.
- Lyytimäki, Jari (2022):** Pakoon resilienssin pimeältä puolelta. <https://www.ecowelfare.fi/2022/04/14/pakoon-resilienssin-pimealta-puolelta/>
- Lähde, Ville (2023):** Mitä on monikriisi? <https://bios.fi/mita-on-monikriisi/> Luettu 5.5.2023.
- Mao G, Fernandes-Jesus M, Ntontis E, Drury J. (2021):** What have we learned about COVID-19 volunteering in the UK? A rapid review of the literature. *BMC Public Health*. 2021 Jul 28;21(1):1470. doi: 10.1186/s12889-021-11390-8.
- Martinez, A. W. & De Gasperi, F. (2021):** Who cares for what? Care networks and new urban activisms in Madrid: Restating solidarity. *Culture, Practice & Europeanization*, 6(1), 15–38.
- Marttinen, Vesa & Ulla Malminen (2022):** *Espoolaisäiti perusti auttamisoperaation, joka paisui hetkessä valtavaksi – koossa kolme pakettiautollista tavaraa, paluukyydyissä Suomeen pakolaisia.*
- Mauranen, Anne & Eva-Mari Aro & Riitta Hari & Sirpa Jalkanen, Markku Kulmala, Arto Mustajoki, Risto Nieminen, Ilkka Niiniluoto, Kari Raivio, Jorma Sipilä ja Kirsi Tirri & Pekka Aula, Jaakko Kuosmanen ja Rosa Rantanen) (2021):** Taipuu vaan ei taitu. Koronapandemiasta Suomen kriisinkestävytyden vahvistamiseen. Suomalaisen Tiedeakatemian koolle kutsuman itsenäisen asiantuntijaryhmän kannanotto. <https://acadsci.fi/ajankohtaista-2020/mita-covid-19-opettaa-meille-kriiseista-suomalaisen-tiedeakatemian-covid-19-asiantuntijaryhma-tukemaan-suomen-kriisikestavyytta/?action=genpdf&id=1667>
- Michener L, Aguilar-Gaxiola S, Alberti PM, Castaneda MJ, Castrucci BC, Harrison LM, et al. (2020):** Engaging With Communities – Lessons (Re)Learned From COVID-19. *Prev Chronic Dis* 2020;17:200250. DOI: <http://dx.doi.org/10.5888/pcd17.200250>.
- McLennan, Blythe, Joshua Whittaker, Tarn Kruger, and John Handmer. 2021:** “Navigating Authority and Legitimacy When ‘Outsider’ Volunteers Co-Produce Emergency Management Services.” *Environmental Hazards* 20(1):7–22.
- Meerow, Sara, Joshua P. Newell, and Melissa Stults. 2016:** “Defining Urban Resilience : A Review.” *Landscape and Urban Planning* 147: 38–49. doi:10.1016/j.landurbplan.2015.11.011
- Moralli, Melissa & Allegrini, Giulia. (2020):** Crises redefined: towards new spaces for social innovation in inner areas? *European Societies*, 23(1), 831–843.
- Mould, Oli & Jennifer Cole & Adam Badger & Philip Brown (2022):** Solidarity, not charity: Learning the lessons of the COVID- 19 pandemic to reconceptualise the radicality of mutual aid. *Transactions of the Institute of British Geographers Volume 47*, Issue 4. DOI: 10.1111/tran.12553.
- Mulligan, M., Steele, W., Rickards, L., and Fünfgeld, H. (2016):** Keywords in planning: What do we mean by ‘community resilience’? *Int. Plan. Stud.*, 21, 348–361, <https://doi.org/10.1080/13563475.2016.1155974>.
- Mustonen, Pekka & Pasi Saukkonen & Anu Yijälä (2022):** Lähes kaikki helsinkiläiset kannattavat Ukraina-apua – sodan vaikutuksista kuitenkin laajaa huolta. <https://kaupunkitieto.hel.fi/fi/lahes-kaikki-helsinkilaiset-kannattavat-ukraina-apua-sodan-vaikutuksista-kuitenkin-laajaa-huolta> Luettu 3.7.2023.
- Mäenpää, Pasi (2005):** *Narkissos kaupungissa. Tutkimus kuluttaja-kaupunkilaisesta ja julkisesta tilasta.* Tammi, Helsinki.
- Mäenpää, Pasi (2021a):** Kriisivuoden tarina Helsingissä: kokemuksia avusta, tuesta ja yhteisötoimista. <https://blogs.helsinki.fi/yhteisollinen-resilienssi/>

- Mäenpää, Pasi (2021b):** Kolme kriisioppia: some, tilat ja tarve. <https://blogs.helsinki.fi/yhteisollinen-resilienssi/>
- Mäenpää, Pasi (2021c):** Kahden naisen ruoka-apu. <https://blogs.helsinki.fi/yhteisollinen-resilienssi/>
- Mäenpää, Pasi & Henrietta Grönlund (2021):** ”Julkista palvelua kirkon kautta”: Helsinki-apu yhdisti kirkon ja kaupungin järjestöihin, yrityksiin ja kaupunkilaisiin. *Kvartti*: Helsingin kaupungin tietokeskuksen neljännesvuosijulkaisu, 1/2021.
- Mäenpää, Pasi & Henrietta Grönlund & Jana Turk (2023):** Kanssatutkimusta kokeilemassa: Itä-Helsingin iäkkäät koronaoloissa. Teoksessa Eerika Koskinen-Koivisto & Kaisu Kumpulainen (toim.) (2023): *Kestävä kulttuurisuunnittelu*. Jyväskylän yliopiston SoPhi-sarja, tulossa.
- Mäenpää, Pasi & Maija Faehle (2020):** *Neljäs sektori – kuinka kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa*. Vastapaino, Tampere.
- Mäkinen, Maarit (2022):** Kansalaisyhteiskunta vaatii vuoropuhelua myös erimielisten kanssa. <https://kansalaisyhteiskunta.fi/verkkolehti/kansalaisyhteiskunta-vaatii-vuoropuhelua-myos-erimielisten-kanssa/>
- Mörttininen, Matti (2021):** Valtioneuvoston ydin kriisitilanteessa. Covid-19-pandemian paineet suomalaiselle päätöksenteolle. *Sitran muistioita*.
- Norris, F. H. & Stevens, S. & Pfefferbaum, B., Wyche, K., Pfefferbaum, R. (2008):** Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness. *American Journal of Community Psychology* (2008) 41:127–150. DOI 10.1007/s10464-007-9156-6.
- OECD (2021):** Civic Space Scan of Finland. *OECD Public Governance Reviews*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f9e971bd-en.pdf?expires=1644314511&id=id&accname=oid048242&checksum=D6E24D8A8357783B10F40567E49E6241>.
- Oilinki, Iina (2015):** *SmartClean – Mistä puhumme, kun puhumme älykkäistä kaupungeista?* Sitra.
- Ojalampi, Jonna & Isto Peltomäki & Noora Palmi & Suv-Maria Saarelainen (2023):** Covid-19-pandemia ja eksistentiaalinen haavoittuvuus. Teoksessa Laura Kallatsa & Jonna Ojalampi (toim.): *Kokemuksia, käytäntöjä ja kohtaamisia rajoituksissa. Koronapandemia eksistentiaalisena, eettisenä ja uskonnollisena kysymyksenä*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 302.
- Patel SS & Rogers MB & Amlôt R & Rubin GJ (2017):** What Do We Mean by ‘Community Resilience’? A Systematic Literature Review of How It Is Defined in the Literature. *PLOS Currents Disasters*. 2017 Feb 1. Edition 1.
- Peters, D. J. (2020):** Community susceptibility and resiliency to covid-19 across the rural-urban continuum in the United States. *The Journal of Rural Health*, 36(3), 446–456. <https://doi.org/10.1111/jrh.12477>
- Pihlström, Sami (2023):** Korona ja humanismi. Teoksessa Laura Kallatsa & Jonna Ojalampi (toim.): *Kokemuksia, käytäntöjä ja kohtaamisia rajoituksissa. Koronapandemia eksistentiaalisena, eettisenä ja uskonnollisena kysymyksenä*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 302.
- Peltomäki, Isto & Panu-Matti Pöykkö (2023):** Korona ja rajallisuus. Teoksessa Laura Kallatsa & Jonna Ojalampi (toim.): *Kokemuksia, käytäntöjä ja kohtaamisia rajoituksissa. Koronapandemia eksistentiaalisena, eettisenä ja uskonnollisena kysymyksenä*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 302.
- Plough, A., Fielding, J. E., Chandra, A., Williams, M. & Eisenman, D. (2013):** Building Community Disaster Resilience: Perspectives From a Large Urban County Department of Public Health. *American Journal of Public Health*, 103(7), 1190–1197.

Post, S.G. Altruism, happiness, and health: it's good to be good. *Int. J. Behav. Med.* 12, 66–77 (2005). https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm1202_4

Raisio, Harri, Puustinen, Alisa, Norri-Sederholm, Teija & Jalava, Janne (2019): “Those who agree to play on our terms will be taken in”: A qualitative study of the perceptions of public authorities and NGO representatives regarding self-organizing fourth-sector activity. *Public Administration Quarterly*, 43(3), 4–44.

Raisio, Harri & Alisa Puustinen & Vesa Valtonen (2021): Analyzing the Multifaceted Field of Co-Creation in Finland. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters August 2021, Vol. 39, No. 2*, pp. 263–291.

Raisio, Harri & Alisa Puustinen & Tarja Wiikinkoski & Vesa Valtonen & Juha Lindell (2023): Hämmäinen ja historian? Neljäs sektori ilmiönä ja käsitteenä turvallisuustoiminnan kontekstissa. *Hallinnon tutkimus 1/2023*.

Rantanen, Annuska & Anssi Joutsiniemi (2016): Muutoksen epistemologia ja resilienssitilalliset strategiat: Maankäytön ja suunnittelun mukautumis- ja muuntautumiskykyä tarkastelemassa. *Terra 128: 4*, 203–213.

Raymond, Robert (2020): Coronavirus catalyzes growing wave of grassroots action despite social distancing. <https://www.shareable.net/coronavirus-catalyzes-growing-wave-of-grassroots-action-despite-social-distancing/>

Resilient Cities Network (2022): Identifying and supporting newly vulnerable groups. <https://resilientcitiesnetwork.org/identifying-and-supporting-newly-vulnerable-groups/> Luettu 8.2.2023.

Revell Philip & Charles Henderson (2018): Operationalising a framework for understanding community resilience in Europe. *Regional Environmental Change*.

Re: Urbia (2023): Loppuraportti. https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2023-03/ReURBIA_PRE-PRINT_20230307-compressed.pdf

Roberts, F. J. B. (2019): ‘We Just Want to Help’ Community Disaster Resilience – Profit in Nonprofits? Monash University (diss.)

Romero-Lankao, Patricia & Daniel M. Gnatz & Olga Wilhelmi & Mary Hayden (2016): Urban Sustainability and Resilience: From Theory to Practice. *Sustainability 2016, 8(12)*, 1224; <https://doi.org/10.3390/su8121224>

Rossi, Venla (2020): Haloo, täällä Helsinki. <https://www.hel.fi/seniorit/fi/apua/neuvonta-ja-asiointi/helsinkiapu/haloo-taalla-helsinki> Luettu 15.2.2022.

Rummukainen, Anu (2023): Ehdotus: Kansalaisille uusi ilmoituskanava, jolla voisi kertoa epäilyttävästä liikehinnästä ja onnettomuuksista. <https://yle.fi/a/74-20021666> Luettu 28.3.2023.

Rönkkö, E. & E. Juuti & H.L. Hentilä (2022): Resistant, responsive, resilient cities: Urban planning as a means for pandemic prevention. OP Conf. Ser.: *Earth Environ. Sci.* 1122 012006. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1122/1/012006/pdf>

Saari Juho (2019): *Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa*. Toimi-hankkeen selvityshenkilön raportti 30.1.2019. Sosiaaliturva 2020.

Saarinen, Erja (2021): EAPN-Fin osallistui tiedeyhteisön ja kansalaistoimijoiden vuoropuheluun kriisinkestävyydestä <https://www.eapn.fi/eapn-fin-osallistui-tiedeyhteison-ja-kansalaistoimijoiden-vuoropuheluun-kriisinkestavyydesta/> Luettu 9.4.2023.

Salonen, Arto O. & Eveliina Salonen (2023): Systeeminen ymmärrys – avain kestävään tulevaisuuteen. Teoksessa Uusikylä & Jalonen (toim.): *Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* Into, Helsinki.

Sampson R, Raudenbush S and Earls F (1997): Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science 277(5328)*: 918–924.

- Schofield, Holly & John Twigg (2019):** *Making Cities Sustainable and Resilient: Lessons learned from the Disaster Resilience Scorecard assessment and Disaster Risk Reduction (DRR) action planning.* UN Office for Disaster Risk Reduction.
- Schumpeter, J.A. (1987):** *Capitalism, Socialism and Democracy.* Unwin Paperbacks.
- Shaw C. and McKay H. (1942):** *Juvenile Delinquency and Urban Areas.* Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Singer, Merrill & Nicola Bulled & Bayla Ostrach & Emily Mendelhall (2017):** Syndemics and the biosocial conception of health. *Lancet, Volume 389, ISSUE 10072, P941-950, March 04, 2017.* DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)30003-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)30003-X).
- Sipola, Merja (2019):** Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Pro Gradu-tutkielma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201907023129>
- Sitra (2020):** 7 kestäväää toipumistoimea koronakriisiin. <https://www.sitra.fi/uutiset/sitran-tyopaperi-hahmottee-kestavia-talouden-toipumistoimia-koronashokkiin/>
- South, J. & J. Stansfield & R. Amlot & D. Weston (2020):** Sustaining and strengthening community resilience throughout the COVID-19 pandemic and beyond. *Perspectives in Public Health, Volume 140, Issue 6.* Stallings, R A & Quarantelli, E L (1985). Emergent Citizen Groups and Emergency Management. *Public Administration Review 45*, special issue, 93–100.
- Stallings, Robert A. & Quarantelli, E. L. (1985):** Emergent Citizen Groups and Emergency Management. *Public Administration Review, 45*(special issue), 93–100. DOI:10.2307/3135003
- Stenvall, Jari & Riikka-Leena Leskelä, Pasi-Heikki Rannisto, Helena Tolkki, Anniina Cansel, Ulriika Leponiemi, Jan-Erik Johanson, Elias Pekkola, Teemu Tupala (2022):** Koronajohtaminen Suomessa. Arvio covid-19-pandemian johtamisesta ja hallinnosta syksystä 2020 syksyyn 2021. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:34.*
- Suomen Akatemia (2021):** Hyvinvoinnin turvaaminen pandemia-aikoina: kohti syndemioiden yhteistyöhön perustuvaa hallintaa (WELGO). Tilannekuvaraportti 2021. <https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/tilannekuvaraportit/stn2021-hankkeet/tilannekuvaraportti-welgo-2021.pdf>
- Tanskanen, A. & Danielsbacka, M. (2019):** Should the family or the state provide support for the elderly people? Findings from a two-generational Finnish study. *International Journal of Sociology and Social Policy, 39*(1), 138–155.
- TEM (2016):** Muutosjoustavuus - resilienssi. <https://tem.fi/muutosjoustavuus-resilienssi>-Luettu 2022.
- Tocock, A. (2011):** “Encyclopedia of Criminological Theory”, *Reference Reviews, Vol. 25* No. 4, pp. 21–22. <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1108/0950412111133873>
- Turk., J., Grönlund, H. & Mäenpää, P.:** (käsi kirjoitus) *Versatile capacities and missed opportunities. A case study on religious minority communities’ roles in urban resilience amidst covid-19 in Helsinki, Finland.*
- UNISDR (United Nations International Strategy for Disaster Reduction). 2011:** Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction: Revealing Risk, Redefining Development . Geneva. <http://www.unisdr.org/we/inform/publications/19846>.
- UNV, United Nations Volunteers programme (2021):** *2022 State of the World’s Volunteerism Report. Building equal and inclusive societies.* Bonn.
- Uusikylä, Petri (2022):** Järjestöt systeemisen muutoksen mahdollistajina. Teoksessa Erica Mäkipää & Mervi Aalto-Kallio (toim.): *Muutosten tiet kietoutuvat yhteen.* SOSTEn julkaisu 2/2022.

Uusikylä, Petri & Harri Jalonen (toim.) (2023): *Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* Into, Helsinki.

Valli ry. (2020): Puhelinsitoilla etsivää vanhustyötä. https://www.valli.fi/wp-content/uploads/2020/06/Puhelinsitoilla_etsiv%C3%A4%C3%A4_vanhusty%C3%B6t%C3%A4.pdf Luettu 1.3.2023.

Vaneckhaute, Lieselotte E. & Tom Vanwin & Wolfgang Jacquet & Bieke Abelshausen & Pieter Meurs (2017): Community resilience 2.0: Toward a comprehensive conception of community-level resilience. *Community Development*, 2017 vol. 48, no. 5, 735–751.

Vapaaehtoistoiminnan aseman edistäminen ikääntyvässä yhteiskunnassa. Vapaa! – Fri! -hankkeen väliraportti (2022): https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/24fbc254-ccb9-43f0-a71f-d0c201b3649e/fca82fc5-6dad-4dff-b81e-d71bde0a644f/LAUSUNTOPYYNTO_20220406063235.PDF Luettu 30.1.2023.

Vapaavuori, Jan (2022): Ensimmäinen pormestari. Otava, Helsinki.

Verkkokyselylomake 2020: <https://elomake.helsinki.fi/lomakkeet/108507/lomake.html>

Walker, B., Holling, C.S., Carpenter, S.R., & Kinzig, A. (2004): Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2), 5.

WEF, World Economic Forum (2023): The Global Risks Report 2023. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf Luettu 5.5.2023.

Wilding, Nick (2011): Exploring community resilience. <https://www.carnegieuktrust.org.uk/publications/exploring-community-resilience/>

YTS, Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2017): Valtioneuvoston periaatepäätös.

Yonah, Hanan (2019): *Major Life Changing Events and Prosocial Behavior: Terrorism, Mass shootings, Natural disasters, Immigration and Philanthropy.*

Yumagulova, L. & Handmer, J. (2021): Introduction to the special issue on unaffiliated volunteering: the universality and importance of volunteering. *Environmental Hazards*, Vol. 20, No 1, s. 1–6.

Zwirner Elena and Raihani Nichola 2020: *Neighbourhood wealth, not urbanicity, predicts prosociality towards strangers.* Proc. R. Soc. B.2872020135920201359 <http://doi.org/10.1098/rspb.2020.1359>

Liite

Liite 1. Alueyksiköiden yhdistäminen

Pienten postinumeroaluekohtaisten vastaajamäärien vuoksi yhdistelimme postinumeroalueita suuremmiksi alueyksiköiksi tilastollista analyysiä varten. Yhdistely tehtiin manuaalisesti alueiden maantieteellisen läheisyyden, korkeakoulutettujen asukkaiden osuuden, vastaajamäärien sekä aluetuntemuksen pohjalta.

Yhdistetyt postinumeroalueet	Yhdistetyt postinumeroalueet	Yhdistetyt postinumeroalueet
00100	00430	00700
00160	00630	00710
00170	00660	00720
00120	00670	00730
00140	00690	00740
00150	00500	00750
00180	00510	00760
00190	00520	00770
00220	00560	00780
00200	00580	00790
00210	00530	00800
00240	00540	00810
00260	00550	00820
00270	00570	00900
00280	00830	00910
00300	00840	00920
00320	00850	00930
00350	00870	00940
00360	00600	00950
00370	00610	00970
00380	00640	00890
00330	00650	00960
00340		00980
00390		00990
00400		
00410		
00420		
00440		